

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Sibel AKBAŞ

BİTLİS GÜROYMAK YÖRESİNDE HALK HUKUKU
UYGULAMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2024

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Sibel AKBAŞ

BİTLİS GÜROYMAK YÖRESİNDE HALK HUKUKU
UYGULAMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Sedat KARDAŞ

MUŞ-2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
ÖN SÖZ.....	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜ KÜLTÜR VE YAZILI KÜLTÜR

1.1. SÖZLÜ KÜLTÜR.....	4
1.2. YAZILI KÜLTÜR	8

İKİNCİ BÖLÜM

HALK HUKUKU VE POZİTİF-DİNİ HUKUK

2.1. HALK.....	13
2.2. HUKUK.....	14
2.2.1. Halk Hukuku ve Pozitif-Dini Hukuk	18
2.2.1.1. Halk Hukuku	19
2.2.1.1.1. Halk Hukuku Kavramları.....	25
2.2.1.1.1.1. Töre	25
2.2.1.1.1.2. Örf ve Âdet.....	27
2.2.1.1.1.3. Gelenek	29
2.2.1.1.1.4. Görenek.....	30
2.2.1.1.1.5. Teamül	31
2.2.1.1.2. Halk Hukuku Uygulamalarında Cezalandırma Yöntemleri.....	32
2.2.1.1.2.1. Kınama-Ayıplama	32
2.2.1.1.2.2. Teşhir.....	34
2.2.1.1.2.3. Dayak-Darp	35
2.2.1.1.2.4. Sürgün	36
2.2.1.1.2.5. Ölüm.....	38
2.2.1.1.2.6. Diyet-Kıyas.....	40
2.2.1.2. Pozitif-Dini Hukuk.....	42
2.2.1.2.1. Pozitif Hukuk ve Kaynakları.....	42

2.2.1.2.1.1. Pozitif Hukukun Asli Yazılı Kaynakları	43
2.2.1.2.1.1.1. Anayasa	43
2.2.1.2.1.1.2. Kanun	43
2.2.1.2.1.1.3. Kanun Hükmünde Kararnameler	44
2.2.1.2.1.1.4. Uluslararası Antlaşmalar	44
2.2.1.2.1.1.5. Tüzük.....	44
2.2.1.2.1.1.6. Yönetmelikler.....	44
2.2.1.2.1.2. Pozitif Hukukun Yazısız Kaynakları	45
2.2.1.2.1.3. Pozitif Hukukun Yardımcı Kaynakları	45
2.2.1.2.1.3.1. Öğreti.....	46
2.2.1.2.1.3.2. İçtihatlar (Yargı Kararları)	46
2.2.1.2.2. İslam Hukuku Ve Kaynakları.....	46
2.2.1.2.2.1. Asli Kaynaklar	47
2.2.1.2.2.1.1. Kitap.....	47
2.2.1.2.2.1.2. Sünnet.....	48
2.2.1.2.2.1.3. İcmâ.....	48
2.2.1.2.2.1.4. Kıyas	48
2.2.1.2.2.2. Fer’i Kaynaklar	49
2.2.1.2.2.2.1. İstislah	49
2.2.1.2.2.2.2. İstihsan	49
2.2.1.2.2.2.3. Seddi Zerâyi	50
2.2.1.2.2.2.4. İstishâb	51
2.2.1.2.2.2.5. Örf ve Âdet.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SAHALARI

3.1. GÜROYMAK YÖRESİNDE HALK HUKUKU HÂKİMLERİ (ŞEYHLER, KANAAT ÖNDERLERİ).....	54
3.2. GÜROYMAK YÖRESİNDE HALK HUKUKU UYGULAMALARINDA DANIŞMA VE KARAR MECLİSLERİ.....	60
3.3. CEZA HUKUKU UYGULAMALARI.....	61
3.3.1. Hırsızlık.....	61
3.3.2. Yaralama	66

3.3.3. Cinayet	68
3.3.3.1. Kan Davası	73
3.3.3.2. Namus Davaları (Zina).....	79
3.4. AİLE HUKUKU	84
3.4.1. Evlilik.....	84
3.4.1.1. Evlilik Yaşı	85
3.4.1.2. Evlilik Aşamaları	86
3.4.1.2.1. Kız İsteme	86
3.4.1.2.2. Başlık Parası.....	86
3.4.1.2.3. Söz Kesme ve Nişan	88
3.4.1.2.3.1. Nişan Bozma	89
3.4.1.2.4. Düğün.....	90
3.4.1.3. Evlilik Çeşitleri	91
3.4.1.3.1. Görücü Usulü Evlilikler	91
3.4.1.3.2. Beşik Kertmesi Yoluyla Yapılan Evlilikler	92
3.4.1.3.3. Berdel Evlilikleri.....	92
3.4.1.3.4. Kaçarak Yapılan Evlilikler.....	94
3.4.1.3.5. Kan Karşılığı Yapılan Evlilikler	95
3.4.1.4. Boşanma.....	96
3.4.1.5. Velayet	98
3.4.1.6. Evlat Edinme.....	99
3.5. MİRAS HUKUKU	99
3.6. BORÇLAR HUKUKU	101
3.6.1. Kefillik	103
3.7. İMECE	103
3.8. MESLEK HUKUKU.....	104
3.8.1. Çobanlık	105
3.8.2. Cambazlık	105
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	111

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BİTLİS GÜROYMAK YÖRESİNDE HALK HUKUKU UYGULAMALARI

Sibel AKBAŞ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sedat KARDAŞ

2024, 129 sayfa

Hukuk kuralları, sözlü kültür ortamında oluşturulan, nesilden nesille sözlü olarak aktarılan, topluluklar arasında değişen, coğrafya, inanç, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerden etkilenen bir kurallar bütünü, oluşturan ürünlerdir. Kuralları zamanın şartlarına göre değişebilmekte ve genel kanunlar olarak bilinen toplumlar arasında oluşan sorunları düzenlemek amacıyla oluşturulan nizam bütünü, halk hukuku olarak tanımlamaktadır.

Bu çalışmada, Bitlis Güroymak yöresinde hâlâ devam eden, halk hukuku uygulamaları incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı modern hukukun kaynağı olarak kabul edilen halk hukuku uygulamalarının çalışma alanındaki görünüşlerini ortaya çıkarmak ve incelemektir. Bitlis Güroymak yöresinde halk hukuku uygulamaları ve bu uygulamaların nasıl uygulandığını çalışma niteliği olarak belirlenmiştir. Çalışmada araştırma sahasında uygulanmakta olan hukuki uygulamaları gözlem yöntemi ve mülakat yöntemi kullanılarak derlemeler yapılmıştır. Bu çalışmada araştırma alanında elde edilen bilgiler Güroymak bölgesindeki toplumsal sorunların geleneksel hukuk içerisindeki kendi uyguladıkları yöntemlerle, çözüme kavuşturdukları tespit edilmiş yaptırım türleri, cezai müeyyideleri derlenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Halk Hukuku, Bitlis, Güroymak.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
PUBLIC LAW PRACTICES IN BITLIS GÜROYMAK REGION

Sibel AKBAŞ

Advisor: Assoc. Prof. Sedat KARDAS

2024, Page: 129

A set of rules created in the oral culture environment, transmitted orally from generation to generation, changing between communities, affected by geography, belief, social, cultural, and economic factors, is the product of the brain collectively. Its rules can change according to the conditions of the time, and the body of order created to regulate the internal dynamics of the society, known as general laws, defines it as public law.

In this study, folk law practices that continue in Bitlis Güroymak Region are examined. This study aims to reveal and examine the appearance of folk law practices, which are accepted as the source of modern law, in the field of study. Folk law practices in the Bitlis Güroymak Region and how these practices are applied are determined by the nature of the study. In the study, the legal practices applied in the research field were compiled by using the observation method and interview method. In this study, the information obtained in the research area has been compiled and evaluated, and the types of sanctions and penal sanctions that the social problems in the Güroymak region have solved by their methods in traditional law.

Key Words: Law, Public Law, Bitlis, Güroymak.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, yazılı hukukun ilk şekli olan halk hukuku uygulamaları, toplumsal yaşamın başlangıcından itibaren toplumsal düzeni korumak için oluşturulmuş, günümüzde hâlâ devam ettiği çalışma alanı Bitlis Güroymak örneğinde incelenmiştir. Çalışma alanındaki hukuki uygulamalar, “halk hukuku, pozitif ve dini hukuk” alanlarındaki uygulamalar ile birlikte değerlendirilmiştir. Araştırma giriş ve üç temel bölümden oluşmaktadır.

Alan araştırma çalışması olan bu çalışma, bölgede yapılan halk hukuku çalışmalarının ilki olup, halk hukuku alanında yapılan çalışmaların azlığı gelecekte yapılması muhtemel olan çalışmalara kaynaklık etmesi bakımından önemli bir çalışma olduğundan önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, daha önce üzerinde çalışma yapılmamış çalışma bölgesi üzerinde halk hukuku uygulamalarını literatüre kazandırmak ve çalışma bölgesi ile ilgili halk hukuku uygulamalarını ortaya çıkarmak ve incelemektir. Halk hukuku ile ilgili yapılan çalışmalarda Alim Arlı'nın halk hukuku uygulamaları “Van Erciş Örneği” adlı çalışması çalışma konumunun çerçevesi hakkında vermiş olduğu fikir ve çalışma bölgelerinin coğrafi yakınlığı, hukuki uygulamaların ele alış ve değerlendirme şekliyle çalışmaya yaklaşımını belirlemiş, Aysun Dursun'un “Türk Halk Hukuku” adlı çalışması Türk halk hukukunun Türk kültür tarihindeki etkisi yönüyle, halk hukukunun gündelik hayata etkisi üzerinde gözlemlerini çalışmaya daha iyi aktarımı sağlamış, Azem Sevindik'in “Halk Hukuku ve Köy Odaları Sivas Şarkışla Gümüştepe Köyü Örneği” adlı çalışması köy odaları ve köyün yerel hukuk uygulamaları arasındaki bağlantı kurması hukuki uygulamaların çözüm süreçlerini ele almamda katkı sağlamış, Hicran Karataş'ın “Halk Hukuku Uygulamaları ve Sürgün Gelinler” adlı çalışması çalışma yaptığım bölgede benzer hukuki uygulamalar ve ceza hukuku noktasında yol gösterici olmuştur.

Bu araştırma için konu ile bağlantılı literatür araştırması yapılmıştır. Çoğunlukla kaynakların birincil kaynaklar olmasına önem gösterilmiştir. Bölgede halk hukuku uygulayıcıları ve karar merci olarak görülen “şeyh, kanaat önderleri” ile bu uygulamalara tanık olan kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Alan çalışmasının sadece bir bölümünü oluşturduğu literatür taraması ve ana tetkikinin Güroymak bölgesi halk hukukunun uygulamalarını kapsadığı için bölgede sahaya inip saha çalışması yöntemiyle

bilgilere ulaşılması amaçlandı. Bu bağlamda muhtelif başlıklarla kaynak kişilerle yönlendirilmemiş mülakat yöntemi kullanarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Yapılan alan çalışmasında, araştırmacının bölge içinde yaşayan biri olması, uygulamalarının doğrudan içinde yer edinmesi bağlamında halk hukuku uygulamalarının doğrudan tespit etmesi sebebiyle katılımcı gözlemci yöntemi uygulanmıştır. Bölge içinde yaşamanın verdiği fayda ile kaynak kişiler ile yapılan görüşmelerde görüşmecinin bir yabancı olarak görülmemesi güven duymaları ve olayları çekinmeden, doğrudan doğru bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır.

Araştırma sahasında yapılan çalışmanın doğrultusunda tetkik edilen uygulamalarının doğru olup olmadığı sorgulanmadan tez çalışmasının amacı doğrultusunda bir çerçeve oluşturulmuştur.

Giriş bölümünde çalışma alanlarının toplumsal sorunları, çalışmanın amacı, çalışmanın önemi ve çözüm yöntemleri ele alınmıştır.

Birinci bölümde, halk hukuk uygulamalarının kültürel aktarım ortamını ve bunların ortaya çıktığı yazılı hukuk uygulamalarını anlamak için “sözlü ve yazılı kültür” alanları incelenmiştir.

İkinci bölümde; halk ve hukuk terimlerini inceleyerek; halk hukuku, “pozitif -dini hukuk” kavramları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; inceleme alanı olan Bitlis Güroymak Yöresindeki halk hukuku uygulamaları, Türk Halk Hukuku uygulamaları ile değerlendirilerek, derleme çalışmalarıyla açıklanmıştır.

Çalışma konumunda bana yardımcı olan, danışmanlığıyla beni şekillendiren, çalışmamın her noktasında maddi ve manevi yardımlarını benden esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Sedat Kardaş’a, saygı değer hocam Doç. Dr. Canser Kardaş’a, bu zorlu dönemde sürekli bana yardım eden, sen yaparsın diyerek bana sürekli moral ve motivasyon veren Ramazan Volkan Çoban’a, doğrularıyla yanlışlarıyla yanımda olan; beni destekleyen aileme ve derleme sırasında bana yardımcı olan fikirlerini esirgemeyen Bitlis/Güroymak Bölgesindeki tüm halkıma canı gönülden teşekkür ederim.

Muş-2024

Sibel AKBAŞ

KISALTMALAR DİZİNİ

Bk. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Km. : Kilometre

KK. : Kaynak Kişi

MÖ : Milattan Önce

vb. : Ve benzeri

vs. : Vesaire

GİRİŞ

Bu çalışmada, Bitlis ili Güroymak ilçesi örneğinde; yüzyıllar boyunca sözlü kültür ortamında gelişen ve değişen halk hukuku uygulamaları, pozitif ve dini hukuk arasında kalan halk hukuk uygulamaları incelenecektir. Bu boyutta toplumun yaşadığı çevreden bağımsız kalmadan toplumun yarattığı, halk hukuku uygulamalarını daha iyi kavrayabilmek için bölgenin tarihi, coğrafi, sosyal ve kültür yapısı incelenecektir. Hukuki uygulamaların kaynaklık ettiği sözlü ve yazılı kaynaklar açıklanıp, halk ve hukuk kavramlarıyla değerlendirilerek, araştırma sahasında elde edilen verilerle çalışma bölgesindeki halk hukuku uygulamalarının yöntem ve yaptırımları açıklanmıştır.

İncelemenin amacı Güroymak Yöresindeki hukuki uygulamaların makul doğruluğunu veya bu uygulamaların pozitif ve negatif taraflarını incelemek değil, çalışma alanındaki hukuki uygulamalardan hareketle ihlal olarak görülen, toplum düzenini reddeden teamüller karşısında bölge halkının müeyyidelerin kabul ve yöntemlerini belirlemektir. Yapılacak olan modern hukuk faaliyetlerinde sözlü hukuk uygulamalarının addettirilmesi ihtiyacına dikkat çekmektir.

Bu çalışma, öncelikle bölgede yapılan halk hukuku çalışmalarının ilki olup, halk hukuku alanından yapılan çalışmaların az olduğundan gelecekte yapılması muhtemel olan çalışmalara kaynaklık etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Bu araştırma için konu ile doğrudan veya dolaylı olarak literatür olguları araştırıldı. Kaynakların doğrudan kaynaklar olması önemsenirken tali kaynaklara da erişildi. Araştırma için alan çalışmalarına başlamadan evvel, bölgedeki halk hukuku yaptırımlarının verdiği kararları uygulayan görevli olarak “şeyh, kanaat önderi” ve bu yaptırımları daha önce uygulayan kişilerle konuşarak, onların güvendikleri ve tanıdıkları kişiler vasıtasıyla ulaşılmıştır. Bu bağlamda belirlenen bir zaman diliminde görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmadaki konuların, yaşanmış olaylar olması ve kişisel boyutlarını göz önüne alarak derleme esnasında kodlama yapılarak aktarılmıştır.

Çalışmanın bir kısmını oluşturan literatür taraması ve çalışma alanının yapıldığı Güroymak Yöresi halk hukuku uygulamalarının muhtevası için alan çalışması yöntemiyle bilgileri elde etmesi amaçlandı. Bu doğrultuda görüşülen kişilere yönlendirilmemiş mülakat yoluyla görüşmeler yapıldı. Görüşülen kişilerin vaka anlatımlarına ve fikirlerine

ifade etmelerine imkân sağlandı. Görüşülen kişilere ara ara sorular sorarak görüşmeciyi ilgisiz olarak idrak etmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Görüşülen kişilerin anlattıkları bilgilerinin önemli olduğuna inanması, bir araştırmaya konu edileceğini bilmesi yönünde paylaştığı bilgileri detaylandırmaları sonucunu yaratmıştır.

Araştırma sahasında yapılan çalışma ile ilgili daha özel başlıklara ilişkin, bilgilerin doğruluğunu tespit etmek için yönlendirilmiş mülakat yöntemi kullanmış ve önceden hazırlanmış olan sorular karışık sorulmasında esneklik gösterilerek kaynak kişinin istediği sorudan başlamasına olanak sağlanarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşmecinin yöreden birinin olması ve yapılan uygulamalarının içerisinde bulunması nedeniyle mevzuların halk hukuku uygulamalarının isabetli tespiti maksadıyla gözlemci metodu kullanmıştır. Yörede yaşamının verdiği yarar ve görüşülen kişilerin, görüşmeciyi tanımaları doğrultusunda görüşmeciye verdikleri bilgilerin doğruluğuna olanak sağlamış gözlemci olarak bulunduğu ortamda bir yabancı gibi görülmemesini sağlamıştır. Müşahede edilen vakalar görüşülen kişilerin doğal ortamlarını bozmamak için toplum tarafından dışlanmamak için hemen kayıt altına alınmamış oradan uzaklaştıktan sonra hatırladıkları kısımları not alınarak kaydedilmiştir.

Alan çalışması yaptığımız bölgede yapılan görüşmelerde mekân, görüşülen kişiler için büyük bir öneme sahiptir. Mekân, kişilerin konuşma yapması sırasında sorulacak soruların sınırlarını çizer. Bu yüzden görüşülen kişilerin ve derlemecinin hareketlerini belirleyerek kontrol altına alınır. Kahvehane, halka açık yerler vb. mekânlarda yapılan görüşmeler sürekli bölünebilmektedir. Bu yüzden yapılan görüşme zamanı tasarruflu kullanılmaya çalışılmıştır; zamanın kısıtlı olma sebebiyle sorular arasında eleme yapma zorunda kalınmıştır. Bu mekânlarda kaynak kişilerle yapılan görüşmeler kaynak kişiyi gerebilmekte ve bazı soruları cevaplamamaya neden olmuştur. Bu yüzden yapılan görüşmeler daha çok kaynak kişilerin evlerinde ya da yalnız kendini rahat hissedeceği bir ortamda yapılmaya çalışılmıştır. Kalabalık mekânlarda gösterdiği gerginliği bu ortamlarda göstermemiş ve kendini daha rahat bir şekilde ifade etmesini, yapılan görüşmenin daha sağlıklı şekilde yapıldığı tespit edilmiştir.

Derleme sırasında kaynak gösterilen kişilerin yanında üçüncü bir kişinin bulunması, kaynak kişilerin bazı şeyleri unutması veya sakladığı bir şeyi üçüncü kişilerin hatırlatmasında olumlu bir rol oynamıştır. Fakat kaynak kişiler üçüncü kişilerin

varlığından rahatsız olup, bildiklerini rahat bir şekilde aktaramamışlardır. Bu da olumsuz bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

Araştırma için kaynak kişilerle yapılan görüşmeler ortak tanıdıklar aracılığı ile gerçekleşmiştir. Kişilerin anlattıkları olayların, olayı yaşayan kişinin duyup duymamasından endişe duymuştur. Kaynak kişilerin kimlik bilgilerinin ve rapor ettikleri olaylarda yer alan kişi ve yerlerin adlarının gizli tutulacağı ve bu nedenle bilgilerin gizli tutulacağı kendilerine bildirilerek güvenleri sağlanmıştır. Nesnelere ilişkin bilgiler üstü kapalı da olsa bir araya getirilmiştir. Görüşmeler, ses kaydı cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Fakat bazı kaynak kişiler bundan endişe duyup ses kaydını sildirip, soru-cevap şeklinde yazıya geçirilmiştir.

Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler genellikle aracılar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde seçilen bazı konular da kaynak kişiler için güvenlik sorunu yaratılmıştır. Bölgedeki bazı halk hukuku uygulamaları, özellikle de ceza hukuku alanındaki bazı uygulamalar, kaynak kişiler arasında tedirginlik yaratabilmiştir.

Bölgede yapılan çalışma halk hukuku uygulamaların; pozitif, İslam hukuku ve Türk halk hukuku uygulamalarını da göz önünde bulundurarak anti-sosyal davranışların düzenini sağlayan yaptırımların benzerliklerini ve farklılıkları gösterilmeye çalışılmıştır.

Görüşmeler çözümlenirken, Kürtçe yapılan derleme kayıtları Türkçeye değiştirilmeden çevrilmiş yapılan derlemeleri kişilerin ağız yapısını değiştirmeden aktarılmıştır. Bu çalışmada halk hukuku uygulamaları belirlenen bölgede uygulamaların muhatap olduğumuz, tanık gösterilen kişiler ile yapılan görüşmeler çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışma, Sosyoloji ve antropoloji alanlarında yapılan çalışmalar incelenerek desteklenmiş Güroymak Yöresinde halk hukuku uygulamalarının çözümlemesi yapılmaya çalışılarak uygulamaların yaptırım, kabul ve yöntemlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜ KÜLTÜR VE YAZILI KÜLTÜR

1.1. SÖZLÜ KÜLTÜR

Dünyaya ilk gelişimiz söz ile gerçekleşmiştir. İlk iletişimimiz söz ile tanıştığımız bir anlam kazanmıştır. İnsanlar dünyaya geldikleri zaman ilk ürünlerini kelimelerle oluşturarak, kendi kültürleri tanıma yolunda adım atmıştır.

Sözlü kültür üzerinde çalışmaları olan Walter Ong'a göre, sözlü kültürün iki temel bileşeni bulunmaktadır: birincil sözlü kültür ve ikincil sözlü kültür. Elektronik kitle iletişim araçları olan telefon, radyo, televizyon vb. metin tabanlı iletişimi konuşma diline dönüştürerek ikincil sözlü kültür oluştururken; yazılı kültürden haberi olmayan iletişim, yalnızca özdeyişler ve konuşmalardan oluşan birincil sözlü kültür olarak adlandırılmıştır. Günümüzde yazının varlığı ve idraki sebebiyle birincil sözlü kültürün varlığı devam etmemektedir. Ancak teknolojinin gelişmesiyle birlikte birinci sözlü kültürden kalma şekillerle hala rastlanabilir durumlar var olmuştur. Yazının icat edilmesiyle kelimeler somut bir hale gelmiştir. Bu durumda sözcükler kitaplarda, defterlerde vb. görsel semboller olarak yer alarak dokunula bilirlilik ve görme imkânı sağlamaktadır; ancak sözlü kültürde böyle bir özellik yoktur. Dolayısıyla belli bir deneyim ve aktarma süreci meydana gelmemektedir. Geçmişte anlatılan öyküler, destanlar, masallar vb. eğer artık dile getirilemiyorsa daha önce bunları dinleyenler kendi yorumlarını katarak anlatmışlardır (Karagöz, 2021:1).

Halkın ortak bir parçası olan sözlü kültür, geçmişten beri var olan yılların getirdiği birikimi ile doğal bir zamanda oluşan hazır biçimlerin tecrübeleri destekleyecek şekilde şekillendirilerek meydana getirilmiştir. Yazının varlığı olmadığı dönemlerde toplumun hafızalarında yıllarca gelişerek toplumun zihnine yer edinerek varlığını sürdürmüştür. Söz ile gerçekleşen fikirler zamanla kendini geliştirerek kalıp olan ifadelerin kullanımı daha da beceri kazanmıştır. Hikâye anlatıcıların ya da ozanların müheyya ifadeleri sürekli kullanmasıyla belli bir beceri kazandırmış ve bellekte tutulan bilgilerin kelimelere dökülmesiyle artık ezberleme yeteneklerini ortaya çıkarmıştır (Erdal, 2013:11).

Agitoğlun'a göre, sözlü kültürü yazı dili kuralcı dil kuralları tarafından yönlendirilme yapılırken konuşma dili muhatapların şekillendirmesi ile meydana gelmiştir. Toplum içinde sözlü anlatım yazının var olmasıyla bir ilgisi olmamıştır çünkü

onun sözlü dili yazılı halde olmasında bir gerektirme olmamıştır. Ancak söz ile anlatım olmadan yazının sürekli oluşunu sürdürmesini zorlaştırmıştır. Yaşayan muhataplarından dolayı bir muhatabı olmayan yazılı dilden farklı olarak, konuşma dilinin canlı ve aktif bir biçimi (Agitoğlu, 2019: 18) olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle sözlü kültürlerde ezberleme hafızada daha kolay ve kalıcı olmasını sağlayacak form ve desenler önemli olmuştur. Bu sözlü kültürün bir toplumun canlılığının sürdürülmesi açısından önemlidir.

Yazının var olmadan önceki dönemlerinde ve sonradan ortaya çıkan devamlılığını sürdüren kültür, sözlü kültür olmuştur. Toplumun konuşan insanları var olduğu sürece sözlü kültürün var olması da hep var olacaktır. Dünyaya gelen ilk insanın iletişimi söz ile sağlandığı bir gerçektir. Bazen bunu konuşarak bazen de farklı taklit ve sesler çıkararak ortaya konulan söz ile iletişim çok daha sonraları başka vasıtalar etrafında şekillenmiştir.

“Yüz yüze sözlü kültürde mesajı ileten ile alıcının aynı mekânda oluşu karşılıklı etkileşimi kolaylaştırır ve iletişimi en doğal şekliyle gerçekleştirir. Elektronik sözlü kültür ortamında ise bu etki bazen tek taraflı, bazen karşılıklı olabilmektedir. Bir televizyon programına telefon kullanarak sesiyle veya hem sesi hem görüntüsüyle katılan bir izleyici yüz yüze ortamdaki etkileşimin bir başka şeklini gerçekleştirmektedir. Twitter, Instagram veya facebook adlı iletişim ağları, youtube, zoom ve benzeri sistemler ile insanlar duygu ve düşüncelerini paylaşabilmekte, eğitim faaliyetlerini yürütebilmekte, her türlü bilimsel bilgiyi paylaşabilmektedir” (Düzgün, 2022:3).

Agitoğlu’ya göre bilginin hafızada korunması ve başkasına aktarılması “sözlü kültür” ün daha baskın olduğu toplumlarda en çok bellek ile sağlanmıştır. Günümüzde ise, hafızada tutulan bilginin kâğıda dökülmesi yani yazının önemi her ne kadar varsa olsa da sözlü kültür ortamında yaşayan toplumlarında bilginin hafızada saklanması, korunması hafızaya verilen öneme denktir (Agitoğlu, 2019: 19).

Yıldırım’a göre, bir toplum hayatında kültürün yapı taşını oluşturan ananeler iki zemin etrafında biçimlenir. Bunlardan birincisi, sözlü ortam ikincisi ise, yazılı ortamdır. Önceden var olan bütün geleneklerin yaşayışlar biçimini sözlü kültür ortamında gerçekleştirmiştir. Bu yaşayışlarda meydana gelen gelişim ve değişim zamanla yazılı ortamın oluşmasına olanak sağlamıştır. Bu bağlamda insanların hayatını düzenleyen ve şekillendiren ananelerde değişim gösteren gereksinimlere yanıt veren bir gelişim meydana gelmiştir. Yazının bulunması ve yazılı ortamın, sözlü ortamı yok ettiği düşünülse de insan hayatında ki yaşayış tarzlarında sözlü ortam ve yazılı ortam

birbirlerini etkileyen iki unsur olduğunu ve bu iki unsurun beraberinde oluştuğu tecrübelerinden yararlandığını dile getirmektedir (Dursun, 1998: 82).

İslam peygamberleri zamanında yaşanan toplumun sözlü kültür ile karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu, peygamberlerin yanlış olan âdet uygulamaları düzeltme yoluna gittiği, peygamberlerin sözlü kültürden etkilendiği söylenmiştir (Agitoğlu, 2019: 25).

Sözlü kültür ortamının en önemli unsuru elbette ki sestir. İletişim ve aktarım farklı şekillerde gerçekleştirilen ses toplumsal iletişimin en sağlıklı şekilde yürütülmesini ve aktarılmasını sağlayan unsur olmuştur. Ong'a göre, toplumdaki insanlar sayısı belli olmayan yollarla karşı tarafla iletişime geçebilmektedir. Bunu yaparken de kendilerine ait yöntemleri olan tüm duyu organlarını devreye sokarlar. Fakat Ong, iletişimin temel kaynağını dil ve sese bağlamaktadır. Dil ve ses iletişimin temel dinamik parçaları haline gelir (Ong, 2014: 19). Böylelikle sesin varlığının önemini vurgulamıştır.

“Hâlbuki ses insanın içine akar. Kendinizi işitmenin, sesin içine gömebilirsiniz. Aynı şekilde görüntünün içine gömülmek imkânsızdır. Parçalayan duyu olan görmeye karşılık ses birleştiricidir. Görüntüde aranan en önemli nitelik açık seçicilik, belirginlik, ayırmadır. İşitmede aranan en üstün nitelikse uyum birleştirmedir” (Ong, 2014: 19).

Walter Ong'un sözleriyle; toplumun müşterek bir malı olan gündelik biçimler ve yoğun kalıplar yazılı kültür ortamında yazının yerine getirdiği vazifeleri üstlenirken, deneyimlerle meydana gelen fikirlerin düzenlenmesinde, şekillenme tarzını da belirlemiştir. Her ifade her fikir bir miktarda biçimlenmiştir. Sözlü kültürde fikirlerin kalıp biçimi, tarihi dönemlerde meydana gelen kültürel birikimlerle oluştuğundan kalıplaşmış ifadeler yazılı kültür ortamında sözlü ifadelerin unutulmasını engellemiştir (Şişman ve Alıç, 2016: 15).

Alınan en önemli ve etkili önlem olan kalıplaşmış ifadeler yazılı kültür ortamında da kaybolmamaktadır. Walter Ong'un sözleriyle; toplumun müşterek bir toplumun malı olan gündelik biçimler ve yoğun kalıplar yazılı kültür ortamında yazının yerine getirdiği vazifeleri üstlenirken, deneyimlerle meydana gelen fikirlerin düzenlenmesinde, fikirlerin şekillenme tarzını da belirlemiştir. Her ifade her fikir bir miktarda biçimlenmiştir. Sözlü kültürde fikirleri biçimlendirme biçimi, tarihi dönemlerde meydana gelen kültürel birikimlerle oluştuğundan kalıp ifadelerin yazılı kültür ortamında sözel ifadelerin unutulmasını engellemiştir (Şişman ve Alıç, 2016: 15).

Bilgilerin daha kolay hatırlanması için gerekenleri Ong;

“Birincil sözlü kültürlerde özenle incelenmiş bir düşünceyi koruyup anımsama sorununa geçerli çözüm, belleğe yardımcı olan ağızdan çıkmaya hazır düşünce biçimleri kullanmaktadır. Düşüncenin ritmik, dengeli tekrarları ya da antitezleriyle, kelimelerdeki ünsüz ve ünlü seslerin uyumuyla, sıfatlar ve başka kalıpsal ifadelerle akması, herkesin sık duyup kolaylıkla hatırladığı, kolay hatırlanacak şekilde biçimlenmiş atasözlerinden oluşması ve belli izleklere yerleştirilmesi gerekir” (Ong, 2014: 49-50).

Şeklinde açıklama yapmaya gerek duymuştur.

Ozan geleneğinde, gelenek içinde yetişen ve bu geleneğin çizdiği sınırlar içinde sanatını icra eden ozan, yazılı bir metne bağlı kalmadan icra eder. Çıraklık süreleri boyunca ustalarını yakından takip ederek performans ortamlarındaki davranışlarını, tavırlarını ve telaffuzlarını gözlemlerler. İzin sözü verildikten sonra sözlü metinleri her kelimeyi ezberleyene kadar okur ve ezberlerler. Benzersiz bir performans stili geliştirirler. Ozanların ezberledikleri sözlü metinleri, yazıdan tamamen bağımsız oldukları ve bu ortamda metne geri dönüş yapamadıkları için saklamaları zor olmuştur. Sonuçta bunların önemli bir kısmının unutulma riski vardır. Bu nedenle ozan, hazırlanan veya alınan metinleri ezberlerken hece sayısı, atasözleri, bilmeceler, ses uyumu gibi unsurlara güvenir. Benzer şekilde toplumlar, çevreyi yöneten bireylerin öncülüğünde pratik uygulama ortamları aracılığıyla hukuk kurallarını gelecek nesillere aktarırken, olayların akılda kalıcılığını artırmak için sıklıkla tekrarlara, atasözlerine, dini liderlerin hayatından örneklerle veya folklor hikâyelerine başvurmuşlardır. Sözlü kültür ortamında oluşturulan tüm ürünlerde bu yöntemler biraz farklılık gösterse de genel olarak benzer bir durum olmuştur (Arli, 2020: 27).

Sözlü kültürde çevreyi tanımlayacaksa dikkate alınması gereken üç temel unsur vardır. Bunlar arasında konuşmanın gerçekleştiği yer, konuşmayı yapan kişi veya kişiler ve dinleyiciler yer almıştır. Misal halk hukuku uygulamalarında kararların alındığı ortam, bu kararları veren kişiler ve karar anında mevcut olan topluluk, bir olayın nasıl çözümlendiğinin anlaşılmasında önemli faktör olmuştur. Bir şairin veya ozanın performansı, nerede gerçekleştiğinden icracı olarak becerilerinden ve etkileşimde bulunduğu izleyici kitlesinden de büyük ölçüde etkilenir. Tüm bu faktörler sözlü kültür metinlerinde önemli bir rol oynamıştır. Başgöz'e göre, geleneksel bir Türk halk şairi olan âşığın, sadece erkeklerden oluşan bir kahvehane ortamındaki performansı ile köydeki bir

grup kadın önündeki performansı karşılaştırıldığında belirgin farklılıkları dikkat çekmiştir. Erkek grubunun aşığı ile kadın grubunun aşığının davranışları, sözlü kültür metninin yorumlanmasında bile değişiklikler meydana gelecek kadar farklıdır (Başgöz, 2012: 155-156).

Sadece seslerin değişmediği hareketlerin tutum ve davranışlarının da sözlü kültür ortamında gerçekleşen bütün duyu organlarının transfer etmesiyle oluşmuştur. Mekânın sözlü kültür ortamının algısına baktığımızda, Gülten Küçükbasmacı'ya göre, bu ortamlarda halk anlatısı sözle üretilmiş, sözle aktarılmış ve sözle yaşatılmıştır. Halk anlatılarının üretildiği, aktarıldığı ve tüketildiği geleneksel mekânlar kahvehaneler, hanlar, odalar, hamamlar, fuar ve pazarlar, konaklar, evler ve benzeri yerler anlatı ortamını (Küçükbasmacı, 2012: 771) oluşturduğunu söylemiştir. Böyle bir kültürel ortamda mekân her yeredir. İnsan toplumunun yaşadığı ve ürettiği her yerde bu tür bir kültürel ortam mekânlardır. Böyle bir kültürel ortamda mekân sınırlaması yoktur.

Kardaş'a göre, sözlü kültür ortamlarında bilgiyi yayma görevi bir kuruma bağlı değildir. Bir halk hikâyeleri anlatıcısı veyahut bir masal anlatıcısının ruhunda yer alır, gereksinim duyduğunda ancak bunları kelimelere döker. Anlatıcının sahip olduğu bilgiler bireysel olarak karşı tarafa iletse de meydana gelen bilgiler sosyal bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal hayatın içinde meydana gelen bu bilgi, aktarıcılar aracılığıyla anlatılan bilgiler müşterek bir kültür ürünü oluşturur. Sözlü kültürün sürekliliği toplumun hafızalarındaki bilgiyi anımsamasına dayanır (Kardaş, 2012: 200).

“Gelenek sayesinde devam eden sözlü kültür ürünlerinin halka ulaştırma ortamları toplum arasında sosyal ilişkilerin güçlenmesini sağlamaktadır. Topluluğu bir araya getirerek paylaşım oluşturur ve ilişkileri güçlendirir” (Kardaş, 2012: 202).

Toplumunu derinden etkileyen olaylar meydana geldiğinde olayı yaşayan topluluk sözlü kültür ortamında hayatını sürdürüyorsa veya yazının var olmasından haberleri yoksa yazılı kültür o bölge de oturmamışsa olayı anlatıcı olarak görülen kişiler tarafından sonraki kuşaklara aktarmışlardır.

1.2. YAZILI KÜLTÜR

Kahraman, iletişimin var olması; yazının ortaya çıkmasıyla farklı bir önem kazanmıştır. Sembolik bir mekanizma olan yazı, insani duygular üzerinde temellendirmiştir. Duyguların aktarımını sağlayan yazı bir araç olarak görülmüş

toplumun, bilim ve teknolojilerle duyulara erişebilirliği artırdığı söylemiştir. Mikrofon, telefon ve radyo gibi araçlar insanların işitme erişilebilirliğini artırırken; dürbün ve teleskop bunun gibi araçlar görüş açısını arttırmıştır. Televizyon ve sosyal medya gibi araçlar ayrıca insanların hem işitme hem de görme duyularına erişilebilirliğini artırmıştır. Yazı ve elektronik teknolojisi bir yandan insan düşüncesini ve duygularının erişilebilirliğini artırırken diğer yandan düşünceyi ve duyguyu belirlemede olanak sağlamıştır. Yazı yapay bir buluş olduğu için belli kuralları ve sembolik biçimlerin (Kahraman, 2021:288) var olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda yazı, tekellüme göre daha kalıcıdır. Toplum yakındaki kişileri söz ile kavrarken, mazideki ve ücra toplumunu yazıyla kavrayarak biçimlendirmiştir.

İnsanlık tarihinin en büyük, en önemli buluşlarından biri olan yazının icadı toplum için önemli bir yer edinir. Hafızada duran bilginin saklanması ve korunmasından dolayı hafızada duran bilginin saklanma yükünü azaltmıştır. Baktığımız zaman beyni yeni buluşlara ulaşmak için zemin hazırlamış ve daha çok buluşların ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Günümüze baktığımız zaman yazının icadı, medeniyet ve bilim alanlarında kat edilen yolun temelinde yazının buluşu vardır (Çiftçi, 2016: 44).

Sema Demir'e göre, sözlü kültür ortamında bellek aktarımı sağlayan araç söz olmuştur. Yazının buluşuyla bellek aktarımı yazılı hale gelmiştir. Aklına getirmek isteyenleri müşterek beynin nasıl çalıştığını belirlenmese bile hafızada tutulan, ezberle aktarılan, yazının var olmasından önce teknolojinin gelişmesiyle sözlü kültür aktarımı çağın değişmesiyle ihtiyaçlardan dolayı yazılı ve sözlü kültür farklılaşmıştır (Demir, 2012: 185).

Goody'nin yazı tanımına göre, yazı kent uygarlığının doğuşuyla ortaya çıktığını ve dolayısıyla kent kültürüyle ilişkisi ulusal organizasyon mekanizmasında önemli bir rol oynadığını yazı icadının sadece bir gelişme işareti olduğunu nitelendirir. Bunun bir sonuç değil, gelişmenin koşulu olduğuna dikkat çekmiştir (Goody, 2013: 82).

Düzgün, yazılı kültürü, fiziki yazılı kültür ve elektronik yazılı kültür olarak ikiye ayırmıştır. Tarihi dönemlerde önce fiziki kültür ortamının doğduğunu, kaya resimlerinden tabletlerine, deri vb. eşyalar üzerine sonraki dönemlere kâğıt üzerine dökülmüş matbaanın ortaya çıkışı ve baskı makinelerin kullanımından ortaya çıkan her türlü yapıt fiziki yazılı kültür olarak değerlendirir. Elektronik yazılı kültür ise teknolojinin gelişimi ile yazını

elektronik ortamda kullanmasına bağlamıştır. Bu bağlamda geleneksel ortamda insan eliyle meydana gelen yazının kullanımını fiziki yazılı kültürü oluştururken insan elinin ortadan kalkması teknolojinin gelişmesi, yazının elektronik ortamda kullanılmasına elektronik yazılı kültür olarak iki farklı bir kategoriye alarak değerlendirme yolunda gitmiştir (Düzgün, 2022: 3).

Alfabenin ortaya çıkmasıyla resimsel olan veya yazı figürlerindeki zorluğu sona erdirerek yazının daha basit bir araca biçimlendirilerek söz ile olan konuşmayı yazıya geçirme kabiliyeti artmıştır. Bu bağlam içinde bakıldığında yazı yazmak, cisimlerin ne olduğu hakkında bilgi vermesi, malların cins ve miktarlarının bir deftere geçilmesine ve zihinde yapılan hesaplamaların yani listelerin oluşturulmasına yardımcı olmuştur (Goody, 2013: 83).

Yazı dili, kelimelere dökülerek kalıcı hafızanın noktası olmuştur. Sözlü kültürün varlığında bilgilerin unutulması seslerin kalıcı olmaması ve kaydedilecek bir aracın bulunmamasıyla söz güncel çizgilerin dışına çıkılma durumu oluşmamıştır. Yazı duyguların dışarıya vurulmasıyla somut bir bütünlük oluşturmuştur. Yazılı kültür, öğrenmelerin sözlü transferlerini sağlayan bir yöntem olarak değil tamamen iletişimi bütünlleyen bir parça olmuştur. Değişim geçirmeyen olduğu gibi kalan olgu sözdür. Bunun için söz ile yazının arasında etkileşim ağı kopmamaktadır. Alfabenin icadı duyu organları arasında yeni bir dengenin oluşumuna zemin hazırlamasıyla ağız konuşmayı, kulak işitmeyi sağlarken el de görme duyusu ve yazmaya dayalı iki eylemle meydana gelmiştir (Demir, 2022: 24).

Sözlü kültür ve yazılı kültür işlevsel olarak birbiriyle benzer durumdadır. Yazılı kültürün ortaya çıkmadan önce sözlü kültür bir ön şarttır. Sözlü kültürde bilgi bellekte olduğundan hatırlanması ve gerektiği zaman kullanılması açısından zordur. Ancak yazılı kültürde böyle bir şey yoktur. Bilgi kayıtlarda defterde, kitapta vb. korunmuştur. Bilginin hatırlanmaması durumunda yazı devreye girerek unutulmuş bilgiyi kayıtlarda bularak bilginin hatırlanmasında yardımcı bir işlev görmüştür (Goody, 2001: 37).

Sözlü kültürde hatırlamak istediğimiz konuların doğruluğunu tespit edemezken, yazılı kültürde bilginin aktarıldığı metinde hatırlamak istediğimiz şeylerin doğruluğunu kayıt altına aldığımız metinlerden hemen bulabiliriz.

Yağcı'ya göre, kültürel bellek üzerinde büyük bir etkiye sahip olan yazı, yazının getirdiği etkileri kaydeden araçların kişiden kişiye aktarılan bir açıklamanın değişmeyen kalıpta kalıcı olmasına dayandırır. Fonetik yazı, Sesle simgelenen bir kaydın görsel bir kayıta değiştirilmesiyle, sözlü araçları olan toplum, hafıza, ritimler, ritüeller vb. araçlarla desteğin sınırlamalarından kurtardığını sözcüklerin artık tek tek ezberlenmesine gerek duymadığını ve gerektiğinde ihtiyaçlar doğrultusunda araçlar vasıtasıyla korunabileceğini söylemiştir (Yağcı, 2005: 59).

“Yazı dili konuşma dilinin kalıcı olması yönündeki bir çabadır ve sözlü kültürler arasında derin bir fark oluşturmaktadır. Sözcükler gözle görünür nesnelere belirtse de, yazı olmadığı sürece kendilerinin görsel bir varlığı olamaz. Ancak yazı dilde durum değişir. Her türlü yazılı belgeler unutulmuş, anımsanmak istenen bir kavramı ya da düşünceyi sağlar”(Yağcı, 2005: 49).

Yeni kültür ortamının toplumda yerleşmesi ve kullanılabilirliğin artmasıyla eskinin yenisiyle yer değiştirme süreci doğal bir süreç olarak başlamıştır ancak bu doğal süreçte yazılı kültürün etkisi bir anda meydana gelmemiştir.

Yazı önce üst sınıfların tekelindeydi, sözlü kültür bu üst sınıfların ötesindeki kesimlerde varlığını sürdürmüştü ve iki farklı kültür bir arada varlığını sürdürerek matbaanın ortaya çıkışı ile birlikte bu durum ortadan kalkmış ve yazı hayatın her kesimine açık hale gelerek söze olan etkisini artırmıştır (Ong, 2014: 14).

Yazılı kültür, sözlü kültürün aksine bilgileri uzun yıllar sonrada saklanabilen, belgelenebilen, korunabilen bir özelliğe sahiptir. Yazı, gündelik hayattan ekonominin, dinin ve hukukun her alanına nüfuz ederek medeniyetlerin gelişmesi için vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir.

Sözlü kültür ortamında zihinde oluşan düşüncelerin ya da sözel ifadelerin dile dökülmeleri güç iken, yazının icadıyla bu değişkenliklerin oluşmasında aracı olmuştur. Kişi bir metinde ya da kitap üzerinde aklında soru işareti kaldığında tekrar metne dönüp metni parçacıklara ayırıp istediği kadar inceleyerek bilgilerini tazeleyebilir bir durum vardır.

Günümüzde yazı her ne kadar etkinlik alanını genişletip sözlü kültür ortamına bir egemenlik kurmuşsa da sözü tam olarak egemenliği altına alamamıştır.

Sözün ilk insanın yaratılışından bu yana varlığını sürdürmesi, yazılı tarih bilgisine kaynaklık etmesi bakımından önem kazanmaktadır. Yazıya dayanan tarih bilgisinin, yazı

öncesi dönemlerin aydınlatılmasında yetersiz kalabilmekte, bu noktada folklor devreye girmekte ve yazılı tarihin ulaşamadığı insan hafızasının derinliklerinden aktarım yoluyla süre gelen sözlü folklor ürünlerine başvurmaktadır. Bu ürünler her ne kadar aktarım sırasında değişikliklere maruz kalsa da, geçmiş bir tarihsel gerçeklik üzerine inşa edildiklerinden, yazının aydınlatamadığı bu dönemlerle ilgili günümüze bilgi aktarımını sağlamaktadır. Sözlü tarih tamamen insanlar tarafından sözlü kültür ortamında yaratılan, belleğe dayanan, kahramanlarını sadece liderler değil sıradan insanlar arasından seçebilen, hayatı tarih kılabilen disiplinler arası bir çalışma biçimidir.

“Sözlü tarih, tarihin kabul edilmiş mitlerini ve baskın yargılarını yeniden değerlendirme, tarihin toplumsal anlamını kökten dönüştürme aracıdır. İnsanlara tarihlerini kendi sözleriyle geri verir. Onlara geçmişi verirken geleceği kurmak için de yol gösterir” (Gezer, 2023: 962). Bilim olarak folklor farklı disiplinlerden yararlanmakta, sosyoloji, tarih, dilbilim, dinler tarihi, vs. ve kaynaklık etmektedir. Bu yönüyle sözlü tarihin kaynakları arasında folklor her ne kadar gerçeküstü anlatımlara sahip olsalar da mit, efsane, destan, hikâye, halk şiiri, türkü vb. gibi anlatım türlerini derleyip işlemesi yönüyle sözlü tarihe kaynaklık etmektedir.

Sözlü tarih halk hukuku uygulamaları arasındaki bağı baktığımızda ise sözlü kültür ortamında ortaya çıkıp uygulanan halk hukuku uygulamaları kabul ve yöntemleri toplulukların hukuki tarihlerine ışık tutması yönüyle tarihe kaynaklık etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

HALK HUKUKU VE POZİTİF-DİNİ HUKUK

2.1. HALK

Bu kısımda halk kavramının tanımını yaparken birçok araştırmacının halk kavramlarının tanımlarından ve görüşlerinden yararlanılmaktadır. Burada “halk” kavramının tanımı çalışma konusunun anlamak açısından önem arz etmektedir çünkü günümüzde bile halk kavramının tanımı tam olarak anlaşılmamaktadır.

Alan Dundes’in halk kavramına baktığımız zaman; halk kavramı ortak bir faktörü paylaşan, bir toplumu ifade eder. Bu toplumu birbirine kenetleyen faktörün ortak bir meslek, din ve dil olabilmiştir. Bu faktörlerin ne olduğu önemli olmamıştır. Önemli olan herhangi bir nedene bağlı olarak meydana gelen toplumun ya da grubun kendilerine ait olarak kabul ettiği bazı örf ve âdetlere sahip olmasıdır (Dundes, 2006: 16) şeklinde tanımlamıştır.

Halk; Türkçe’de bazen “kavim” bazen “devletin tebaası” bazen de “ümme” anlamlarında kullanılmış olan “Halk” kelimesi ve mefhumu, dinî siyasî hadiselerde iş bölümünün meydana getirdiği birtakım zümrelerin doğması ile ortaya çıkmıştır. Halk adı verilen topluluk aile, köy, aşiret, meslek grupları, siyasî partiler dinî ve lisanî cemaatler gibi birtakım ocaklardan müteşekkildir (Nirun, 1999: 197).

“Halk, belli zaman ve yerde birlikte yaşayan insan topluluğudur. Halk kavramında devamlılık yoktur. Halk, kişilerden oluşan kolektif ve fiziksel bir topluluktur” (Güzel, Torun, 2005: 47).

“Halk” kavramına daha derin bir açıklama getirecek olursak; Sevindik, halk folklorunun daha emekleme süreci içerisindeyken, halk kavramı yüksek zümre olarak gördükleri ve aydın kesim olarak gördükleri kişiler arasında ilk başlarda yerleşik hayata geçilmemiş, dağlık ve ormanlık alanlarda hayatlarını sürdüren, sosyo-kültürel değişimden az etkilenmiş, okuryazar bir topluma sahip olmayan toplumların birlikte yaşayan gruplara verilen ad olarak bir tanım getirmiştir (Sevindik, 2013: 67).

Metin Ekici ise “Halk” kavramı, başlangıçtan itibaren oluşturulan ve içeriği veya kalıbı sürekli yenilenip geliştirilen, gelenek, görenek, inanç ve anlayışını devam ettiren veya devam ettirmeye çalışan bütün grupları, yani milleti içine almaktadır (Ekici, 1999:

183-191) şeklinde ifade etmiştir. Halk belirli bir gelenek aracılığıyla oluşturulan, bu ürünü kendine ait gören bireyleri birbirine bağlayan bir topluluktur. Bu topluluğun tüm üyeleri tarafından tanınan ve kabul edilen bir halk bilgisi ürününün nelerden oluştuğuna dair anlayış metnin kendisinde bulunabilir. Ürünün oluştuğu çevre ve koşullardan kaynaklanan estetik ve sanatsal kaygılardan kaynaklanmıştır (Ekici, 2000: 45).

Buradan bu tanımlardan yola çıkarak halk kavramı; birden fazla kişiden oluşan, kendi yaratmaları ve kuralları olan, ortak tutumlar etrafında birleşmiş, müşterek bir paylaşımına sahip topluluklar topluluğu olarak tanımlanabilir.

2.2. HUKUK

İnsanoğlu yerleşik hayata geçmesiyle toplum içinde düzeni sağlamak, korumak amacıyla hukuk kurallarına ihtiyaç duymuş bu hukuk kuralları çeşitli ihtiyaçlara ve dönemin şartlarına göre hukuk kuralları oluşturulmuştur.

Yasemin Işıktaş hukuk kavramını sözlükteki tanımını böyle ifade etmiştir. Hukuk kavramı etimolojik köken olarak, Arapça “hak” kelimesinin çoğulu olarak dilimize geçmiştir. Hak ve hukuk kelimelerinin farklılığı, normatif bir yapı olarak hukukun, hukuk kuralının korunmaya değer içeriği olarak hak kavramına tanım olanağı sağlar (Işıktaş, 1998).

Hukukun birçok tanımı olmakla birlikte farklı toplumlarda farklı tanımlar ortaya çıkmaktadır. Karataş’a göre hukuk,

“Hukuk normatif ve pozitif bir sosyal bilim dalı olarak hukukun devlet tarafından üretilen kurallar birey, toplum ve devlet ilişkisi üzerinden incelemektedir. Hukukun, normatif bir bilim dalı olması hukuk doktrininden ileri gelmektedir. Hukuk doktrini, devletin koyduğu düzen sağlayıcı kuralların egemen ve yegâne düzen sağlayıcı araçlar olarak görülmesidir” (Karataş, 2016: 40).

Bu hukuk çerçevesinde kişinin temel imtiyazları devlet tarafından koruma altına alınır. Kişi devletin yasalarına karşı çıkamamaktadır.

Redfield’a göre hukuk, devlet tarafından sarah kuralların icrasını temin etmek için düzenli ve cebri güç uygulanmasıyla ortaya çıkar. Burada esas olarak iki unsur vardır. Kişilerin davranışlarını sınırlayan ve yönlendiren kural ve ilkeler kavramsal yönü, kurallara uygun davranmaya zorlamak için teşkilatlanmış mahkemeler ve yargılama süreci de yapısal yönü oluşturur (Redfield, 1967: 3-24). Redfield, bu tanımıyla infaz, hapisane

vb. kurumların bulunmayan toplumlarda hukukun olmadığını söyleyenleri eleştirmiştir (Delice, 2013: 72).

Topluluklar arasında ihtiyaçlara ve zamanın şartlarına göre hukuk kuralları çeşitlilik göstermiştir. Yerleşik hayata geçilmeden önce göçebe bir hayat süren topluluğun yürürlüğe koyduğu hukuk uygulamaları, yerleşik hayata geçen topluluk arasında farklılık göstermiştir.

“İnsansal veya hayvansal olsa da bir toplum her zaman bir organizasyondur; bir düzenlemeyi ve genel olarak da unsurlarının birbirlerine boyun eğmesini gerektirir; o halde toplum, ya sadece yaşanmış ya da tasarımılanmış bir kurallar veya yasalar toplamı sunar. Ama bir arı kovanında veya bir karınca yuvasında, birey yapısıyla içine perçinlenmiştir ve düzenleme görece olarak değişmezdir, buna karşın insan toplumu değişken biçimde olup bütün gelişmelere açıktır” (Bergson,2017: 25).

Delice, (2013: 72) Hoebel’in tanımına şöyle bir yorum getirmiştir; toplumsal kural, savaçlama veya ihlal edildiğinde öncelikli davranma yetkisi toplum tarafından kabul edilmiş bir birim tarafından, mutlak bir zorlayıcı güçle karşılanmış veya bir şekilde karşılanma tehdidi altında ise hukukidir. Toplumsal öge, kişi, alt gruplar veya tüm toplum olabilir (Hoebel, 1958: 470-471).

İnsanlığın tarihi geçmişiyle başlayan hukuk, sosyal bir veridir. Tarihin hangi döneminde olursa olsun bütün toplumlarda insanlar arası ilişkileri denetleyen, düzenleyen hukuk ve hukuk kuralları her zaman varlığını göstermiştir. Hukuk, içinde hayat bulduğu siyasal oluşum ve toplumsal doğruluklarla alakalıdır. Hukuk, toplumsal doğruluğu mahiyeti ve denetim altına almak kanıtında olduğundan hukuk olmayan bir sosyal yaşam düşünülemez. Toplumsal yaşamda ortaya çıkacak sorunları çözecek, sosyal doğruları denetim altına alacak, topluluklar arası ilişkileri düzenlemelerinde önemli bir fonksiyondur (Sargın, 2009: 160-163).

Bronislaw Malinowski, “Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek” kitabında Melanezyalıların, yabanıl toplumda, açık açık işlenen suçların cezalandırılması dışında bir yürütme mekanizması yoktur der. Bu nedenle, modern insanbilim, ilkel insanın yalnızca toplumsal nedenlerle belirli bir gelenekler bütününe boyun eğmesini sağlayan herhangi bir toplumsal düzenlemenin ya da psikolojik güdülerin varlığını yokumsamakta, hatta zaman zaman açıkça yadsımaktadır. Mr. Hatrland ve bütün öteki yetkili ağızlara göre, din için yapılan yaptırımlar, tanrısal ceza yöntemleri, kolini içindeki sorumluluk ve

iş birliği vb. olaylar ilkel toplumlarda hukuk kurallarını oluşmasında rol oynamıştır (Malinowski, 2015: 65-66). Malinowski, aslında Melanezyalıların yabani toplumda medeni hukuk ya da bunun karşılığı olabilecek bir şeyin olmadığını söyler. Onlara göre hukuk kurallarının işlenebilmesi için tek olgu geleneklere uymama, kurallara karşı gelme yani suç işleme durumlarıdır (Malinowski, 2015: 65).

İlkel olarak tanımlanan toplulukların kanunlara uyma sorununu ele alırken öncelikle toplumda kanuniliğin sağlanmasının temel unsurlarını örnekleyen Supiot'un bakış açısı ise şu şekildedir; “sözleşmenin bağlayıcılığı toplum yaşamının temelini oluşturur; verilmiş söze duyulan saygı her zaman temel aksiyomlardan biri olarak kabul edilmiş olup tabii hukuktan gelmektedir” (Supiot, 2014: 99).

Baktığımız zaman modern toplumunun devletlerinin yasal gördükleri hukuk kurallarına uydukları düşünülse de aslında toplumu şekillendiren resmi kurumlardan farklı olarak toplumu yönlendiren örfi hukuktur. Bu kanunların toplum içinde insanların hayatlarına yön veren ve ihtiyaç anında ortaya çıkardıkları adaletli ve yasal tavırlara göre anane düşüncelerini belirleyen çeşitli kurallarla ortaya çıkarlar (Boçarov, 2019: 13). Viktor V. Boçarov'a göre toplumun ihtiyaçlarına göre günlük davranışlarından ortaya çıktığını söyler (Boçarov, 2019: 13).

Hukuk alanın da önemli bir yere sahip olan araştırmacı Freidrich Karl von Savigny'e göre hukuk kuralları da insanların vicdanından doğar, dil gibi gelişir ve örf, âdet kurallarının şeklini değiştirir. Daha sonra hukuk alanları ile ilgilener bu kuralları yorumlayarak, düzenleyerek ve sistematize ederek hukuk uygulamalarını gelişmesini sağlamışlardır. Son aşamaya geldiğinde ise kanunlar kanun modellerini oluşturmuşlardır (Dursun, 2016: 33). Hukukun örf ve âdetlerden şekillenerek ve halkın kendi sözlü kültür ortamlarından gelişerek ortaya çıktığı görüşünü savunmuştur. Birçok araştırmacının farklı görüşleri olsa da hemen hemen yine benzer noktalarda hukuk kavramı toplumun ihtiyaçlarından doğduğu görüşü ortaya çıkar.

Kant ise hukuk kavramını şöyle ifade etmektedir; hukuk, tümel bir özgürlük kanununa göre bireyin seçimini, diğer bireylerin seçimleriyle birleştirebilecek kuralların toplamıdır (Kant, 1947: 1106-1133). Kant, toplumun birleşerek, bir araya gelerek ortak bir karar vererek hukuk kuralları oluşturulabileceğini söyler.

Hukuk, insanlığın bütün toplumlarında görülmekle birlikte, toplum yaşamı ve düzeni açısından vazgeçilmez bir özelliğe sahiptir. Hukukun tüm toplumlarda var olmasının nedeni hukukun tıpkı kültür gibi toplumsal ve insani bir ürün olmasıdır (Üçüncü, 2016: 354).

Yüksel'e göre, hukuk ile kültür arasında mudil bir eytişim ilişkisi vardır. Hukuk ile kültür ilişkisi iç içe geçmiş ve karmaşıktır. İlişkileri birbirinden bağımsız olmayıp öncelik, sonralık ayrımı yoktur. Kültürün oluşmasında hukuk etkiliyken kültür, hukuku tamamlar ve şekillendirir. İki kavram arasındaki ilişki karşılıklı olarak şekil veren tamamlayan, güçlendiren bir dizgelerin vardır. Hukuk, kültürü sadece olumlu yönde etkilemez aynı zamanda da zararlı tarzlarda da biçimlendirir (Yüksel, 2012: 495).

“Hukukun kölelik müessesesine müdahale etmeyi reddetmesi, ırkçı nitelikteki bir üstünlük-astlık ideolojisi tarafından kuşatılan bir kültürün sürdürülmesine katkıda bulunur. Tersini yaptığında ise, zamanla ırkçı önyargıları azaltan, nispeten daha eşitlikçi bir kültürel anlayışın serpilmesine katkıda bulunur” (Yüksel, 2012: 495).

Işıктаş'a göre, hukuk, insanların var olduğu toplumda insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesi ve denetlenmesi için var olduğunu söylemiştir. Hukuk toplumsal gerçekliklere bağlıdır ve toplum içinde fonksiyonunu görebilmek için onun gereksinimlerini karşılamak, onun koşullarına uymak zorundadır. Hukuk toplumsal yarar fonksiyonunu, toplumsal yaşamda ortaya çıkan gereksinimleri karşılamak için de kullanmıştır (Işıктаş, 2013: 137).

Toplumsal yapıya katılmak isteyen her kişinin, kolektif üretimin getirdiği kurallara saygı duyması ve yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekmektedir. Durkheim, “bireyin dışında bulunan ve sahip olduğu zorlama gücü sayesinde kendisini bireye kabul ettiren düşünme, davranma hissetme biçimlerini anlatmaktadır” (Işıктаş ve Koloş, 2017: 53) der.

Hukuk konusunu, resmî hukuk ve halk hukuku çerçevesinden bakan Fikret Türkmen'e göre (2011: 245-246).

“Hukuk, bir toplumda uyulması gerekli olan ve sosyal düzeni sağlayan kuralların toplamıdır. Resmî hukuk, toplumdaki yenileşme ve ihtiyaçlara göre değişir. Devletin yasaları veya emirleri ile bu değişiklikler gerçekleşir. Halk arasında ise yazılı kaynaklarda bulunması şart olmayan başka kurallar bulunmaktadır. Bir toplulukta aynı veya benzer davranışlar ve ortak tutumlar, ortak bir kural haline gelir. Fertler bu kuralları benimser ve bununla ilgili davranışları tekrarlar. Böylece gittikçe genişleyen bir çevrede

bilinçli veya bilinçsiz tekrar edilen bu ortak davranışlar örf ve âdet kuralı niteliği kazanır” (Akı’dan aktaran Türkmen/ 1989: 132-133).

“Toplumlardaki sosyal ve kültürel değişmeler nedeniyle bazı yazılı ve sözlü kurallar zaman içinde rol ve önemini kaybederler” (Oğuz, 2012:103). Hukuk kuralları toplumun coğrafi, sosyal ve kültürel yaşam koşullarına, çağın ihtiyaçlarına, dini inanışlara göre güncellenmekte ve toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir.

Hukuk, modern zamanlarda bile bir zorunluluk ve toplumsallaşmanın getirdiği ihtiyaç ve koşullara cevap olarak varlığını sürdürmektedir. Hukuk kavramından farklı olmakla birlikte bu toplumsal ihtiyaçlara yanıt olarak ortaya çıkmış ve düzenlenmiştir.

Bir toplum içinde bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen yasalar, başlangıçta sözlü olarak oluşturulmuş olsa da kolektif bir ürün olarak gelişmiş, kelimelerle oluşturulmuş ve toplum tarafından kabul edilmiştir. Daha sonra resmileştirilmiş ve yazılı yasaların (pozitif hukuk) temeli haline gelmiştir.

Hukuk kurallarının sözün bağlayıcılığı olması toplumun her kesimi bu kurallara koşulsuz uymak zorunda olmaları, sorgulamadan kabul etmeleri esas alınmıştır. Toplumdaki her birey anne karnından doğduğu an itibaren tanışır. Hukuk kurallarına uyulmadığı takdirde belirli müeyyidelere tabi tutulur. Ayırt etme gücüne sahip ve ergin olan her birey bu yaptırımlara maruz kalabilir. Hak ehliyetine sahip olup fiil ehliyetine sahip olmayan bireylere ise belirli ölçüde yaptırım uygulanır. Toplumun en küçük yapı birimi olan aile hem kendi içinde hem de toplum içindeki sosyal düzeni korumak amacı ile bir hiyerarşik düzene sahip olmuştur. Kendi içindeki hiyerarşik düzeni ve toplumsal kuralları bireye aktararak toplumlaşmasını ve bireyin korunmasını sağlar.

2.2.1. Halk Hukuku ve Pozitif-Dini Hukuk

Halk hukuku, toplumda yaşayan insanların kendi anane, görenek, örf, adet ve inançlarına göre koymuş kaidelere denir. Bu halk hukukunun uygulayıcıları yine toplumun kendisidir. Toplum içindeki bazı olayları (kan davası, kız kaçırma, toprak paylaşımı vb.) kendi kaidelerine göre yargılar ve kararlar verirler. Uyulması gereken yapılması gereken tutumlar yapılmaz ise toplum tarafından dışlanır. Halk hukuku yazılı olmayıp toplumun geçmişten süre gelen kabul gördükleri ve kendilerinin yaratıkları kurallar bütünüdür.

Yazılı hukuk ise, devlet tarafından konulan kaidelerdir. Uygulayıcısı devletin müessesesi ve kuruluşlardır. Güvenlik güçleri ve adli makamlar tarafından uygulanır. Yazılı hukuku ise iki başlıkta inceleyebiliriz. Pozitif ve dinî hukuk olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

Pozitif hukuk, ise “müspet hukuk”, “olan hukuk” olarak adlandırılan, bir ülkede belli zaman diliminde yürürlüğe giren hukuk kurallarının bütünüdür. Pozitif hukuk, “yürürlükte bulunan hukuk”, “dogmatik hukuk” olarak da adlandırılmaktadır (Bilgili ve Demirkapı, 2017: 17).

Dinî hukukta ise, daha çok çıkış noktasının ilahi bilgilere dayandırılan uyulması zorunlu kılınmıştır. Dinî hukukun kaynağı kutsal sayılan yazılı kitaplarda belirtilen kurallar bütünüdür.

2.2.1.1. Halk Hukuku

İlkel toplumlarda yazının icat edilmediği dönemlerde bile hukuk kurallarının varlığından söz edebiliriz. Bu kurallar ihtiyaç ve şartlara göre değişebilmiştir. Bazı davranışlara yaptırım uygulanmazken diğer bir davranışa yaptırım uygulanabilmiştir. Bunlara bağlı olarak toplumdan topluma hukuk kuralları değişkenlik gösterebilmiştir.

Hukuk kavramının tanımına baktığımız zaman hukuk, yazının ortaya çıkmasıyla mı yoksa devletleşme süreci ile mi meydana geldi vb. sorulara cevap olarak Sümer’in ilkel topluluklardaki halk hukukunun işleyişi karşımıza çıkmaktadır.

“İlkel dediğimiz ve bugünkü yazılı kurallara sahip olmayan topluluklara kadar gerilere gittiğimizde, onlarda da bireylerin tüm davranışlarında sınırsız bir özgürlük içinde olmadıklarını, bireyler arası ilişkiler ve etkileşimler sonucunda çeşitli davranışların yapılmaması gerektiğini yani yasak olduğunu, bireylerin davranışlarının sınırlandırıldığını görüyoruz. Kimi davranışlar onaylanırken kimi davranışların onaylanmaması, çeşitli ihtiyaçlar karşılığında çeşitli davranış modellerinin ortaya çıkması ve tüm üyelerce uygulanması zaman içerisinde, bir takım kuralların oluşmasına, yerleşmesine ve giderek benzer olaylarda aynı kuralların uygulanmasına kadar uzanmıştır. Ayrıca bu kurallar nesiller boyunca aktararak geçerliliklerini korumuşlar, kimi zaman da bazıları toplumun ihtiyaçların doğrultusunda değişmişler ve hatta geçerliliklerini yitirmişlerdir. Ancak yaşayan kurallar da bireyin davranışlarını sınırlayarak, yapıp yapılmaması gerekenleri belirleyerek, kalıplaşmış davranış modellerini oluşturmuşlar ve böylece toplumu yönlendirmeye ve şekillendirmeye devam etmişlerdir” (Sümer, 1998: 314).

İlkel kültürlerde, toplumun dışında ve topluma rağmen birey anlayışı yoktur. Bireyin tüm ilişkileri, tüm çıkarları toplumla bütünleşmekten, kurallarına itaat etmekten

geçer. Kişi yaşamak, avlanmak ve beslenmek için diğerleriyle sıkı bir işbirliğine muhtaçtır. Daha da önemlisi, bir hakkın alınması veya kaba güce mukavemet etmek için de akrabalara ihtiyaç duyulur (Delice, 2013: 79). İkel kültürlerde, halk hukukunun oluşumunda tekil değil, çoğul olduğu görülür. Sümer'in açıklamasına baktığımız zaman Delice'nin görüşüne katılır niteliktedir. "Bireylerin tek başına hukuk yaratamayacağı, ancak topluluk halinde yaşayan bireylerin ilişkileri ve etkileşimleri sonucunda hukukun doğabileceği gerçeği, insanların bir arada yaşadıklarından bu yana hukukun da mevcut olduğu gerçeğini belirlemektedir" (Sümer, 1998: 136). Bu bağlamda antropolojik olarak hukuk toplumun bir eseri olarak doğar, büyür ve gelişir. Değişen ve gelişen bu toplumların kültürel bir eser olan hukukun da farklılaşması, değişmesi ve farklı mekanizmalarda, farklı biçimlere bürünmüştür.

Bir toplum içinde yaşayan insanlar hayatlarını devam ettirmek ve belli bir kültür ortamı oluşturmak için gerekli gördükleri kurallar ortaya çıkarmışlardır. Bu kurallar sayesinde belli bir düzen çerçevesinde ve toplumun düzenini sağlayarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Oğuz, 2007: 450). Öcal Oğuz, hukuk kurallarının oluşumunu ihtiyaçlardan doğduğunu dile getirmiştir. Bu kurallar toplumun düzenini sağlamıştır (Delice, 2013: 93).

Türkmen'e göre, bir ananın uzun bir süre içerisinde sistemli halde ve aynı yapıda sürekliliğini sağlarsa halk hukuku derecesine yükseleceğini vurgular.

"Bir geleneğin örf ve âdet hukuku haline gelmesi için, maddî, ruhî ve hukukî olmak üzere üç unsurun bulunması gerekir. Maddî unsurdan kasıt, bir âdetin istikrarlı ve uzun bir devre, üstelik aynı tarzda devamlı olmasıdır. Gelenek, ancak o zaman hukukî bir merteye kazanır. Osmanlı hukukunda Kanuni Sultan Süleyman döneminde derlenen örf ve âdetler Kanun-nâme adıyla kanun mertebesine yükselmiştir" (Türkmen, 2011:247).
Örneklemiştir.

Karataş'ın halk hukuku tanımına baktığımız zaman; "nispeten sınırları belirli bir yelpaze içinde topluluğun ataları tarafından tarihin bilinmeyen zamanlarda geliştirilen yaptırımlı kurallar bütünü olarak tanımlanır" (Karataş, 2016: 49).

Yüksel, hukuk ve kültür kavramlarıyla halk hukukunu ilişkilendirir.

"Her ulus, bir hukuk kültürüne sahiptir. Hukuk kültürü, bütünüyle bir hukuk sisteminin temel eğilimlerini, onun egemen fikirlerini, tarzını, havasını ve kokusunu tasvir edebilir. Her ülke veya toplum, kendi hukuk kültürüne"

sahip olabilir ve hiçbir zaman bunlardan biri diğeriyle tam benzer de olamaz”(Yüksel, 2012: 505).

Dede Korkut Kitabı halk hukuku alanında çoğunlukla yararlanılan bir kaynak olmuştur. Önceleri sözlü kültür ortamında yaşayan Türk boylarının yaşamını yazılı kültür ortamına aktarılan Dede Korkut boyları, boylar arasında uygulanan hukuk kurallarının kullanışıyla ilgili bilgilerden yararlanılmıştır. Fikret Türkmen'in (2011: 245-246), ele aldığı Dede Korkut metinlerinde saptanan halk hukuk kurallarına ve tertipleri üzerine ölçümlerine yer ettiği makalesinde, anne babaya saygısızlık, kuralların yerine getirilmemesi, çocuklara ad koyma, evlenmede aracı olma, savaşlara gitmeyen/kaçan, ihtilaflar arasında hakem olma gibi birçok konuları ele almaktadır.

Atina topluluğunda yaşayan insanların yazılı olan hukuk kurallarının her şeyin üstünde olduğunu dile getirirken bir yandan da sözlü hukuk kurallarının, yazılı hukuk kurallarından üstün olduğunu dile getirmiştir. Sözlü olarak oluşturulan hukuk kurallarının daima var olacağını, toplumun sözlü hukuk kurallarına dayandığını dile getirmektedir (Boçarov, 2019: 869). Yazılı olmayan hukuk kurallarının yani toplumun kendiliğinden var olduğunu ve ömür boyu devam edileceğinden bahsedilmiştir.

Sevindik, (2018: 30) göre halk hukuku; toplum içindeki kültür ne kadar değişime uğrasa da veyahut devletin resmi hukuk yasaları var olsa da, toplumun sözlü ortam içinde oluşturdukları halk hukuk kuralları varlığını halen devam ettirmiştir. Malinowski'nin yorumunda ise, yazı icadının olmadığı dönemlerden önce toplumun yaşamını ve düzenini oluşturan; örf ve ananeler toplumun asayiş görevini üstlenmekteydi (Malinowski 1982: 5) yorumunu dile getirir. Azem Sevindik buna karşılık olarak şöyle bir yorum getirmiştir.

Yazının icadından sonrasında bile halk hukuku varlığını devam etmiştir. Bu yüzden toplumun kabul ettiği halk hukuk kurallarıyla iç içe oluşmuştur. Hukuk kurallarını oluşturan devletin yasal kurallara direk veya vasıtalı olarak halkın oluşturduğu kurallar etki etmiştir (Sevindik, 2018: 30).

Toplumların yazılı belgeleri takip etmeden sözlü olarak oluşturdukları kurallar, yazılı hukuk, örf ve adet hukuku, geleneksel hukuk, sözlü hukuk gibi çeşitli isimler altında incelenmiş ve toplumsal sorunlar bu kurallar çerçevesinde çözülmüştür. Sözlü hukuk bireyler arasındaki ve bireylerle toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen bir kurallar dizisidir. Bunlar, yazılı kanunlardan farklı olarak herhangi bir bilincin veya grubun

yarattığı kurallar olmamıştır. Halk hukuku bir toplumsal kontrol işlevleridir. Toplum içinde var olan kişilerin toplum ilişkilerinin düzenleyen, kontrol altında tutan bir vasıta olmuştur. Kişinin gün içinde yaptığı işlerinin diğer toplumda bulunan kişilerinin de dikkatini çekerek yaptığı her davranışının sosyalleşmesini temin etmiştir. Buna bağlı olarak toplum içinde yaşayan insanların belli bir düzen içinde yaşamlarını sürdüren bir işlevsellik haline gelmiştir (Karataş, 2018: 49).

Zamanın getirdiği yenilikler basit sosyal yapılar ve yaşam tarzları bir değişme yaşamıştır. İşbölümü nedeniyle artan uzmanlaşma yeni meslekler, kurumlar vb. birçok etken yeni sorunları ortaya çıkarmıştır. Sosyal yapıların sürekli değişmesi ve karmaşıklaşması, bazen mevcut kuralların ilişkileri düzenlemede ve sorunları çözmeye yetersiz kalmasına sebebiyet vermiştir. Toplumsal ve kültürel değişim sürecinde bu değişim ve gelişmelerin oluşturduğu kurumlar ve ilişki ağları da yeni kuralları kendileriyle beraberinde getirmiştir. Ancak birçok kural geçerliliğini korumakla halk hukuk kurallarının geçerliliklerini sürdürmüştür (Sümer, 1998: 316). Toplumun zamanla büyümesi, gelişmesi halk hukuk uygulamalarında da çeşitlilik göstermiştir. Toplumun farklı ihtiyaçlarının ortaya çıkması halk hukuk kurallarında da bazı kurallar değişip yerine ihtiyaca uygun başka kurallar oluşmuştur.

Dundes, kuşaktan kuşağa geçen halk hukukunu sözlü bir gelenek ortamında aktarılması şeklinde ifade etmektedir (Dundes 1994: 4). Sevindik ise, tarihi dönemlerden beri süre gelen toplumun deneyimleriyle oluşturulmuş, çeşitlendirilmiş, kendi imkânlarıyla şekillendirilmiş ve onarmışlardır. Bu bağlamda halk hukuku bu tarafıyla toplumun kabul gördüğü kurallara bağlı olarak yeni açık görüşlere yani yenileşmeye açık kontekstle birbiri ile ilişkili olan halk hukuku toplumun odak noktasındadır (Sevindik, 2018: 32). Alan Dundes'in tanımına karşılık bu yorumuyla Dundes'e katıldığını göstermiştir.

Halk hukuku düzenlerinin, norm kaynağı olan tabular, ahlak kaideleri, dinî inanç ve ritüeller ile sosyal normlar, ait oldukları topluluğun, politik örgütlenmenin sözlü tarihinin bilinmeyen evrelerinden günümüze, işlevini sürdürebildiği nispette aktarılmaktadır. Söz konusu unsurların içeriği de özünde sabit olmak kaydıyla güncellemelere, çıkarımlara ve ödünçlemelere tabi olabilmektedir (Karataş, 2016: 50).

Rouland, Hukuk anlayışını ulusal hukukla eşitleyen Batı merkezçiliğini reddeder.

Yasaların kültürden kültüre farklılık gösterdiğine ve sözde “insan hakları” normlarının her yerde evrensel olarak geçerli olamayacağına inanır (Boçarov,2019: 9). Halk hukuku uygulamaları toplumların farklı inanç, kültür ve yaşam standartlarından dolayı her yörenin farklı hukuk uygulamaları ortaya çıkmıştır.

Halk hukuku kararlarının pratiğe geçmesi ve toplumun bir düzen içinde yaşamasını sağlamak için o toplumun içerisinde karar veren bir meclis olmuştur. Eski dönemlerde Türk toplumunun devletlerinde maddi, manevi, askerlerle ilgi konular, savaşlar vb. birçok konu hakkında meclis üyelerinin ortak bir karar almak için toplandığı ve görüşüldüğü bir divan vardır. Mete Han döneminde ortaya çıktığı düşünülen bu meclislerin bir diğer adı kurultay olarak geçmektedir (Cin ve Akyılmaz, 2003: 40).

Geleneksel hukukta tabuların ve tarikatların yaptırımlarının yanı sıra geleneğin gücünden kaynaklanan yaptırımlar ve düzenlemeler de bulunmaktadır. Bu düzenleme ve yaptırımlar belirli gruplar tarafından uygulanmış ve gözlemlenmiştir. Toplum içerisinde karar verme yetkisine sahip kişi ve gruplar hukuk bilgisini atalardan devralan kültür taşıyıcıları olan kişi ya da gruplar olmuştur (Karataş, 2018: 58).

Dede Korkut, Oğuz halkının tüm sıkıntılarını çözebilecek, onlara ötelere rehberlik edebilecek, bozkır yaşamının gelenek ve askeri geleneklerini derinlemesine anlayan bilge ve bilgili bir şahsiyet olmuştur. Halkın atası, kabilenin lideri ve bu geleneksel uygulamaları sırasında saygı duyulan kişiye danışılarak toplumun düzenini ayakta tutan ve toplumu himayesi altına alan bilge bir ata olarak büyük saygı görülmüştür (Dursun, 2011: 114). Burada toplumun karar verici mercii olarak Dede Korkut ideal bir bilge tipi olmakla birlikte hak ve hukukun adaletini sağlayan koruyucu niteliğindedir.

Hukuk sistemleri sayesinde toplumun temel ihtiyaçlarına tekabül ederek toplumda ortak bir bilinç oluşmaktadır. Toplumun büyümesi ve değişimine muvazi olarak değişkenlik göstermekle birlikte meydana gelen farklı fiillerin etkisiyle de çeşitlilik görülmeye başlamış birtakım kurallar, toplum ihtiyaçların değişkenlik göstermesiyle uygulamadan kalkmış, yeni ihtiyaçlara yanıt veren yeni kurallar doğmuştur.

Halk hukuku uygulamaları ve oluşumunda sadece bireyi değil tüm toplumu ele almaktadır.

“Suç kolektiftir ve sonuçları suçu gerçekten işleyen kişiden çok daha fazla kişiyi ilgilendirir. Bir bireyin suçunun sabit olması ve cezaya muhatap

fiil işlemesi halinde bireyin evlatları, yakın akrabaları, yakın çevresinden olmakla tanınan insanlar ve hatta klanı, onunla birlikte cezanın sıkıntısını paylaşır veya bu bireyin ceza çekmesinden dolayı sıkıntı çekerler” (Karataş, 2018: 59).

Halk hukuku, geçmişten süre gelen, toplumun ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda değişse bile halk hukuku varlığını canlı bir şekilde göstermekte ve sürekliliği devam etmektedir.

Halk hukuku, toplumsal anane, görenek ve alışkanlıklardan ortaya çıkmış, kalıplaşmış tavır ve davranışlarla şekillenen ve günümüze kadar devam eden, toplumdaki canlılığını ve işlevini kaybetmeyen, sürekli olarak topluma aktarılıp, aktarılan bir örf ve âdet altında toplanmıştır. Toplumun temeli olan ailede babanın otoritesinden başlayarak toplum tarafından gelecek kuşaklara aktarılmakta otoriter olarak görülen baba tarafından tanınmakta ve desteklenmiştir. Bunların tümünü oluşturan ise, örfi/sözlü hukuk kuralları olarak tanımlanmıştır (Dursun, 2016: 56). Mustafa Dinç, Aysun Dursun'un tanımına şu yorumuyla katılmaktadır. “Halk hukuku ile ilgili uygulamalar da toplumsal yaşamla ve mantıkla çelişmeyen ve bu yaşamı düzenlemeye yönelik uygulamalardır. Halk hukuku uygulamaları aynı zamanda yazısız olmalarına rağmen aktarımın sürekliliği anlamında da işlevselliğini yitirmeyerek kuşaklar arasında nakledilebilmektedir” (Dinç, 2018: 38).

Halk hukukunun tüm alanlarını içine alan toplumun yaşayış alanların hepsinde karşımıza çıkmaktadır. Köy ortamında yaşam süren toplum, topluluk içinde anlaşmazlık yaşaması durumunda sorunu mahkemeye, devletin resmi hukukunu devreye sokmadan çözüme kavuşturması; arazi anlaşmazlıklarında, komşular arası çıkar çatışmasında, davaların çözüme kavuşturulması; aynı olayda tarlaya giren hayvanların verdiği zararların ödenmesi; evlilik aşamasında meydana gelen sorunların çözülmesi resmi kurumlara gitmeden, ihtiyacın doğduğu anda devreye giren halk hukuku kurallarına göre sorunların çözüme kavuşturmuşlardır (Aça, 2017: 416).

Öncelikle, sürekli olarak uzak kırsal yaşamda, bu yaşam tarzının yol açabileceği çeşitli sorun, sorunlar veya olumsuz durumların çözümünde halkın kendi kurallarına göre bir düzen sağlamışlardır. Kırsal kesimlerde yaşayan toplumların, kent merkezinde uzak bir yaşam sürmeleri onların devletin resmi hukuk kurallarına gitmelerini engelleyerek kendi yaptırımlarını uygulamaya koymuşlardır. Devlet kurallarının müdahalesine ihtiyaç

duymadan insanların fiilen çatışması durumunda sorunların birlikte çözüme kavuşturulmasında olanak sağlamıştır (Dinç, 2018: 38).

Toplumun devamlılığını sağlanabilmesi için toplum kendi içinde belli kurallar ortaya koymuştur. Bu kurallar, esas olarak toplumların ortak ve maksat ve kazançları doğrultusunda şekillenip, gelişmiştir. Halk hukuku, toplumu bir arada tutmaya yarayan kurallar bütünüdür.

Anti-sosyal davranışları düzenleyen toplumun refahını sağlayan hukuk, toplumun uygulamalarını da göz ardı etmemiştir. Halk hukuku kaynağını yazılı olmayan örf ve âdetten almıştır. Toplumun uyguladığı bu kuralları, geçmişten süre gelen fiillerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Toplumun refahını ve düzenini hedefleyen hukuk yine toplumun örf ve âdetlerini dikkat etmiştir. Örf ve âdetlerin hukuka kaynaklık edebilmesi için devamlılığın olması, inancın olması ve remi devletinin desteği olması önemlidir.

Ancak bunlar sağlanırsa hukuk kuralları uygulama alanı bulabilir (Dursun, 2011: 1-3).

2.2.1.1.1. Halk Hukuku Kavramları

2.2.1.1.1.1. Töre

Eski Türk devletlerinde “töre” kavramını devletin ortaya çıkışı, düzenini ve nasıl işlendiği ile ilgili içerdiği kurallar bütünü olsa da eski Türk devletinde yaşayan toplumun aile içindeki düzenini sağlanmasında da töre kavramını kullanmaktadırlar. Bu bağlamda töre kavramı gelenek ve görenek kavramlarının yerine de geçebilmektedir (Pamir, 2009: 361).

“Eski Orta-Asya Türk toplumunda büyük değer atfedilen “Töre”nin oluşumunda üç yoldan bahsedilebilir: Kağanlar tarafından konulan kurallar, Kurultaylarca getirilen kurallar ve toplum içinde kendiliğinden, yavaş yavaş oluşan kurallar (Yosun Hukuku). Bu yollarla meydana getirilen kuralların adalete uygun olması ve Kağanlar da dâhil olmak üzere töreye tüm toplumca riayet edilmesi zorunluluk sayılmıştır” (Pamir, 2009: 359).

Etimolojik kökenine baktığımız zaman “töre” kavramı, “Moğolca’daki töre kelimesin tör kelimesinden türetilmiş bir kelimedir. Moğolca’da töre, devlet veya devletin kanunları anlamında kullanılmaktadır. Eski Türkçe’de töre kelimesinin karşılığı olarak kanun, nizam, düzen ve görenek anlamına gelen “törü” kelimesi kullanılmaktadır” (Kaya, 2014: 407).

Ulusal bir düzen içerisinde milli bir şekilde oluşturulan örf, âdet, kanun ve ananeler etrafında şekillenen Türk milletinin etik ahlakı olarak ifade edilmiştir. Töre kavramı yazılı olmayan kanunlar düzgününde, ananeler kavramının içinde de yer almaktadır (Tanyu, 1979: 102-103).

“Töre” kavramı toplumca kabul görülmüş, kendi hayat merkezlerine alınmış ve davranışları şekillendiren ananeler ve görenekler etrafında ortak bir bütün olarak ele alan ahlaksal davranışların tüm biçimidir (Yılmaz, 2003: 70).

Özkul Çobanoğlu’na göre; “Töre kavramı, toplum içerisindeki bütün hukuksal kavramları içerisine alan, toplumun anayasası hükmündeki kurallardır” (Çobanoğlu, 2012: 105). Divan-ı Lügat-ı Türk’te Töre ve İl (Devlet) kelimeleri genellikle birlikte kullanılmıştır (Gökalp, 1976: 13). Devletin resmi kurumlarının uygulayamadığı düzeni töre devreye girerek toplumun düzenini sağlamaya çalışmıştır (Caferoğlu, 1968: 250).

İslamiyet döneminde Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle taze bir kültür meydana gelmiş töre ve İslamiyet’in ön gördüğü kuralların çatışmaması için bu zamanda İslam hukuku töre adı altında düzgüler eklenmiştir (Karataş, 2018: 131).

Ali Ahmet Beyoğlu’na göre; her toplum kendi ilkelerine ve geleneklerine uygun “töre” kavramını oluşturmuştur. Töre, örflerden türediği ve toplumun bu gelenekler hakkında bilgi sahibi olduğu için liderlerin bunlara uyup uymadığının takibi halk açısından kolay olmuştur. Törenin temel amacı kişisel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve devlette adaletin işleyişinin sağlanmasıdır. Bu bağlamda bireyler kendilerini güvende ve emniyette hissederek hem geleneğe hem de onu uygulamaktan sorumlu olan yönetici otoriteye sıkı sıkıya bağlanmalarına yol açmıştır (Ahmet Beyoğlu, 2020: 39).

Töreyle bağlantılı olan kavramlar örf-âdet, namus, şeref gibi kavramlar töreyle bağlantılı ilişki içerisinde. Kökeni Arapçadan gelen örf kavramı resmi yasaların oluşturamadığı toplumun kendi ihtiyaç ve imkânlarına göre kendilerine uygun kurallar oluşturan bir bütündür. Geleneğe göre uygulanan yaptırımlar, bazı alışılmış davranışlar giderek kalıplaşmış hale gelir ve günlük yaşamın bir parçası odağının içinde oluşmuştur. Nesilden nesile diğerine aktarılan bilgi, inanç ve yaşam tarzı olarak ifade edilen rutinler şeklini almıştır (Kaya, 2014: 408).

Bir toplum düzeninde herhangi bir kabile, grup, aile tarafından açık bir şekilde konulmadığı, temelinde resmi kurumların olmadığı halde kendiliğinden yavaş yavaş belli bir oluşum sürecinden geçerek var olan topluluk içindeki insan ilişkileri düzenleyen ve denetleyen toplumsal ananelerdir (Aslan, 2007: 22). Aslan'a göre, gelenek ve töreler birbiriyle bağlantılıdır. Törelerin sosyal birleştiricilerin sağlam olması sözlü geleneklerin desteğiyle sağlanır (Aslan, 2007: 24).

Saltuklu'ya göre, Türkler için gelenekler koruyucu bir şemsiye görevi haline gelmiştir. Çünkü hayat her zaman yalnızca yasal belgelerin okunmasıyla yönetilmemiştir. Özellikle de herkesin mutlaka okuryazar olmadığı durumda yaşayan geleneksel normlar önemli bir etkiye sahip olmasıyla birlikte Türk devlet geleneğinde, bu yerleşik geleneklerin genellikle yazılı kanunlardan çok daha büyük etkisi olmuştur. Üstelik gelenekler, yaşadığımız ve içimizin derinliklerinde hissettiğimiz öğrenilmiş deneyimleri kapsar ve bunları gelecek nesillere aktarmadan önce bizi toplumun dokusuna titizlikle örülmüş bir anlayışa açan sürekli bir alışkanlıklar dizisine dönüştürmüştür (Saltuklu, 2019: 65).

Türk toplum kültüründe töre, önemli bir konuma sahiptir. Toplumsal yapının önemli düzenekleridir. Kesinlikle değişmez nitelikte olmayıp gerektiği zamanlarda düzenlenebilir, yeni bir yürütme şekli meydana gelebilir, özelliklere sahiptir. Kengeş/kurultay olarak isimlendirilen meclisler en eski toplumlarda görülmüş ve bunlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Töre diğer toplumsal düzgülere oranla daha sistemli bir yapıda olup düzenlenebilir bir nitelikte aktifliğini korumuştur (Akşam, 2018: 94). “Töre kendini yenileyen ve geçerliliğini koruyan bir organizma gibidir” (Erdoğan, 2018: 42).

Diyerek Akşam'ın görüşünü destekler nitelikte olmuştur.

Töre kavramına baktığımız zaman toplumun oluşturduğu üyelerin inandığı, ahlak ölçütlerini esas olan etik kurallar ve hareket şekillerini düzenleyerek ortaya koyar. Toplumun uyguladığı töreler, töre ihlali yapan ya da dışına çıkan grup veyahut kabilelerin kendi yaptırımlarına göre hukuksal bir çerçevede uygularlar.

2.2.1.1.1.2. Örf ve Âdet

Arapça kökeninden gelen örf kavramı resmi kurumlarda bir hükmü olmayan toplumun ihtiyacı sırasında doğan ve geleneklere göre şekillenen anlamlarda kullanılır (Devellioğlu, 1971: 1018).

Toplumlarda örf kurallarına karşı çıkmaları durumu resmi yasalara karşı çıkmayla denk tutulmuştur. Örf kurallarının resmi yasalardan daha katı ve affedilemez yapıyla cezalandırılır. Örf kavramı farklı toplumlarda çok katı kurallar olarak görülse de toplumun beklentilerine karşı uygun kurallar oluşturmuştur (Örnek, 2000: 123).

Toplumun sert beklentilerine karşı çözüm üreten örfler katı davranışları sergileyen uygulamalardır. Örf kuralları değişmez ve kesin kurallar içerir. Fakat âdet kavramı ise örf kavramının daha çok yumuşatılmış halidir. Örfler sert ve kesin değildir. Uygulamalarda değişkenlik gösterebilirler. Bu bağlamda örfler toplum düzenini ve refahını sağlamak için katı kurallar içerirken âdet ise olumlu veya olumsuz davranışları içerebilir (Sevindik, 2013: 43) olduğunu dile getirmektedir.

İşıқтаç'a göre (2009: 29) örf kuralları, alışkanlık halinde, öğrenilebilir ve bilgi edinilebilir anlamlarda kullanılabilir. Alışkanlıklar dâhilinde, gözlem yoluyla alışkanlığa dönüşen bir belirtiyeye dönüşür. Gelenekler davranışla ilgili sosyal normları, gelenekler ise davranış ve ifadeyle ilgili sosyal normları içerir. Daha çok gelenekler iyi bir şekilde uygulanırsa da iyi de kötü de olabilir bir durumda yer alabilir. Ancak şunu da söylemek gerekir ki, toplumsal hafızada bu kavramların uzun süredir iyi ya da kötü belirli davranış türlerini temsil ettiği kabul edilmektedir (Sevindik, 2018: 31).

Âdet faktörü ise, kelime anlamı olarak alışılmış şey ve olagelmiş anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu 1971: 11).

Âdet kavramı toplumun davranışlarından ortaya çıkan, kalıplaşmış tutumlardır. Bu kalıplaşmış tutum ve davranışlar örf ve töre kavramlarında bir zorunluluk getirirken âdet kavramında ise yapıma ya da yapılmama gibi bir zorunluluk yoktur. Âdet kavramında cezai yaptırımlar isteklik üzerine yapılır. İster yapar ister yapmaz şeklinde oluşmuştur (Eroğlu, 2000:125).

Alaadin Yanardağ, örf ve âdet kavramlarını birbirinden ayırarak tanımlama yapmıştır. Örf kavramı bir toplumda kurallar çerçevesinde oluşturulmuş toplumun ortaklaşa bir karar verildiği ve tüm toplum bireylerin kabul gördüğü kuralların uyulması zorunluluğudur. Örnek vermek gerekirse; bir toplumda evlilikte düğün yapmak örfü karşılar. Âdet kavramı ise toplumlarda bir alışkanlık haline gelmiş adap kuralları ve görgüleridir. Mesela bazı toplumlarda aile büyüklerinin yanında ayaklarını üst üste atmak ayıptır. Geleneklerine uygun olmayan bir davranıştır. Bu tür örnekler ise âdet kavramını

tanımlar nitelikte olmuştur (Yanardağ, 2017: 41). Bu anlamda tanımlara baktığımızda örf ve âdetin yasal olarak görülme-yen halk tarafından alışkanlık haline geldiği dönemin şartlarına göre şekillendiğini görürüz.

Tamamen rastlantı yoluyla ortaya çıkan ve sonradan halk tarafından benimsenmiştir. Toplumun yaşayışını kolaylaştırıp ve ihtiyacını karşıladığı için örf kuralları toplum açısından önemli normlardır (Işıқтаş, 1991: 28).

Örf ve yasa kuralları içerisinde birbiriyle ilişkilidir. Modern toplumun gerisinde kalan toplumların uygulamaya koydukları örfler yasal kuralların yerine geçmiştir. Toplumun yaşadığı sorunlarda hâkimin çözüme kavuşturamadığı bazı sorunları örfün hukuk kurallarını devreye sokarak bunu çözmeye çalışır. Örfler bu bağlamda yasalar kadar geçerli ve etkin olmuştur (Örnek, 1995: 124).

2.2.1.1.1.3. Gelenek

Yılmaz, gelenek kavramını sosyoloji bilimlerde çeşitli tanımlarla meydana gelmektedir. Bir toplum diğer nesillere maddi ve manevi boyutlarıyla aktardıklarıyla uygulamaya koydukları bir biçimdir. Toplumun ortak kabulleri olan gelenek kavramı toplumun meşrulaştırdığı bir kaynak haline getirmiştir. Bu bağlamda toplum içinde günlük ağızla konuşulan örf, âdet, görenek ve töre gibi kavramların hepsi gelenek kavramının içinde toplanmıştır. Bu yüzden gelenek, toplumun hem kabul gördüğü değerleri yaptırım şeklinde hem de değer gösterdiklerini davranışlara uygulayarak gelenek kavramını oluşturmuşlardır (Yılmaz, 2005: 40).

Farklı tanımlamaya giden gelenek kavramı toplumdan topluma değişkenlik gösterebilmiştir. Tarihi dönemlerden günümüze kadar devam eden toplumun kültür unsurlarını oluşturmuştur.

“Çok yönlü bir kavram olan gelenek, kullanıldığı alana göre farklı anlamlar taşımakla birlikte, genel olarak geçmişten bugüne devam edegelen kültürel unsurların bütünüünü ifade etmektedir. Geleneğin kapsamı, onun eskiyle özdeş ve yeni ile karşıt olmasını zorunlu kılar. Edebiyatın gelenekle veya geleneğin edebiyatla olan ilişkisi de bu özdeşlik veya karşıtlık çerçevesinde yer almaktadır. Kelime her ne kadar Türkçe ise de aslında günümüzdeki içeriği, Batının kültür tarihiyle yakından alakalıdır” (Hancıoğlu, 2016: 1769).

Hukuk kurallarından oluşan bu kavram katı bir yasaya sahip olmayıp daha gevşek bir anlayış hâkimdir. “Toplumsal kuralların önemli ve güçlü bir kısmını oluşturan

gelenekler, yaptırım gücü açısından örf ve adetlerden daha güçlü, örf ve geleneklerden ise daha zayıftır.” (Eroğlu, 2015:304). Gelenek tanımını bu şekilde yorumlamıştır.

Geleneğin hukuki anlamdaki temsiliyeti, toplum içinde yaşayan tüm bireyler tarafından etkin bir katılımı sağlanmaktadır (Karataş, 2018:142).

Çetin’e göre, gelenekler kendiliğinden var olmuştur. Gelenek, toplumun istençlerinden ve fiillerinden bağımsız olarak toplumsal ve siyasi yaşamı mekanizma olarak şekillendirir. Toplumu denetleyen, sosyal istekleri denetim altına alan, geçmiş tarihi, tecrübe ve birikimlere, tutumlara dayalı kurallardır.

“Gelenek toplumun eski ama eskimeyen yaşam kaynaklarından birisidir. Geleneğin bir tarafında toplumsal yaşam kültürü, diğer tarafında ise siyasal iktidar vardır. Siyasal iktidar için, olmazsa olmaz şart olan “süreklilik”, yani kendisini tarihsel bir kökene dayandırma sorunu, gelenek ile çözümlenirken; toplumsal var oluşun gücü de bu tarihsellik ve süreklilik niteliğindeki “kendiliğindenlik” iktidarına bağlıdır” (Çetin, 2005: 154).

Tüm sözlü yaratımlar gibi gelenekler de duyularak, gözlemlenerek ve uygulanarak nesilden nesile aktarılmıştır. Kişi geleneğe maruz kaldığı için tüm bu öğrenme yöntemlerini geleneği terk etmek veya geleneğin sınırları içinde kalmak için kullanırsa başına ne geleceğini bilmiştir ve toplumun her kesimi, özellikle de aileler bu kural üzerine düşen görevi yerine getirmiştir.

2.2.1.1.1.4. Görenek

Görenekler, ananelerle aynı anlamda kullanılan gelenek kavramının ilk halidir. Gelenek ve görenek kavramları arasındaki bu bağ geleneğin oluşmasında süreklilik göstermektedir (Sevindik, 2018: 31).

Gelenek kavramına göre görenek uyguladığı yaptırım gücü geleneğe göre zayıftır. Toplumun kuralları bu kavramların hepsini içine alır. Toplum kuralları oluşturan en önemli özellik uygulamaya koydukları yaptırımlardır. Bu cezai yaptırımlar katı, zorlayıcı gibi yaptırımlarla uygulamaya koymuşlardır (Örnek 2000: 121).

Görenekler, gelenek ve âdetlere göre daha gevşek, moda göre daha tutucudur. Görenekler birkaç kuşak ilgili toplumda varlığını sürdürebilir, kimi zaman kalıcı hâle gelerek geleneklere karışmıştır (Ülken, 1969:120).

En yaygın tanımıyla kabiliyeti, diğer sosyal kapasitesi gibi gerekli ve uygun görülenleri içeren ancak bu türün mutlaka yerine getirilmesini gerektirmeyen bir şeyi

yapma alışkanlığıdır. Uzun süredir devam eden, ancak henüz alışılmamış bu biçim biçimlerine, gruplara ve yaygın seçeneklere uygun yenilikler eklenmektedir. Bunlar kalıcı olarak bir süre sonra ortadan kaybolabilirler. Ancak bir kez yerleşip yaygınlaşıp benimsendikten sonra bunlar normal ve doğal bir biçimde görülmüştür (Örnek, 1995:127).

Göreneklerin tanımlarına baktığımızda örf, töre ve geleneklere göre daha esnektir. Zamanla halkın toplum içindeki davranış değişikliğinden bile değişip kabul görülebilir hal almıştır.

2.2.1.1.1.5. Teamül

Teamül Mecelle’de “insanların başı belli olmayan bir zamandan beri yaptıkları âdetlere (teamül) denir” şeklinde tanımlanmakta ve âdet ile aynı kabul edilmektedir (Şimşirgil ve Ekinci, 2008: 116).

Eroğlu’na göre teamülde müeyyide; “yapılsa iyi olur; yapılmasa iyi olur, uyulsa iyi olur, uyulmasa iyi olur seviyesindedir (Eroğlu, 2003: 3)”.

Dal Ege, (2023: 31) “Bu bağlamda bakıldığında müeyyide, bir eylemin yapılması veya uygulanması durumunda olumlu sonuçların ortaya çıkabileceği gibi, yapılmaması veya uyulmaması durumunda da olumlu sonuçların elde edilebileceğini ifade etmektedir” der.

Türk tarihinde devleti yönetme şeklinde daha çok geleneklere bağlı kalınarak bir yönetim şekli uygulanmıştır. Yönetim alanında teamül kurallarına sıkı bir şekilde bağlı kalarak teamül kuralları devletin yönetme şekliyle birlikte toplumun törenlerinde şenliklerinde uyguladıkları kurallarını da karşılamaktadır. Teamül normları gelenek, görenek, âdet gibi toplumun düzenini asayişini sağlama görevini de üstlenmiştir (Karataş, 2018: 145-146). Verilen tanımlara baktığımızda teamülün hukuki uygulama yaptırımları düşüktür. Töre, gelenek, görenek ve örf gibi davranışa uyulması zorunluluğu yoktur.

Akçam’a göre teamül hukuku,

“Teamül pozitif hukuk çerçevesinde yerini almış bir terimdir. Örf ve âdetleri kapsayıcı hukukî yapıya genel olarak teamül hukuku adı verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, toplumda kullanılagelen, yapılagelen sosyal normların pozitif hukuk sistemi içinde genel olarak teamül hukuku adıyla bulunduğunu belirtmek gerekir. Sosyal normlar içinde ise yaptırım

gücü açısından daha az kuvvete sahip bir değer olarak bulunmaktadır”
(Akçam, 2018: 100).

Akçam’ın yukarıda belirtilen görüşü hukuki uygulama yaptırımın düşük olduğunu da kanıtlar niteliktedir.

2.2.1.1.2. Halk Hukuku Uygulamalarında Cezalandırma Yöntemleri

2.2.1.1.2.1. Kınama-Ayıplama

Toplum içinde, toplumun değerlerine göre aykırı olan hoş karşılanmayan durumlarda kınama-ayıplama bir cezai yaptırım olarak uygulanır. Suç işleyen kişinin toplumun düzenini bozan davranışları sergileyerek toplum tarafından suçluya tepki verilen bir cezai yaptırımdır (Karataş 2018: 179). Bu cezai yaptırım kişinin toplum içinde dışlanması suçu işleyen kişiye yansıtılmaktadır.

Geçmiş tarihten günümüze kadar devam eden bu yaptırım türü geçerliliğini hala korumaktadır. Toplumun yaşayışı içinde toplumun ortak bir kabul olarak gördüğü kurallara uymayan birey/bireyler yine toplum tarafından kendi cezai yaptırımlarını bu uygulamalarla ceza uygulamışlardır. Orta Asya’da birinden borç isteyerek ve sonra borcun ödenmemesi durumunda toplumdaki kişiler başka bir topluluğa bunları söyleyerek ve yayararak bu kişi toplum içinde kınanır ve ayıplamıştır (Dursun, 2016: 247).

Kınama da durum farklıdır toplumun geleneklerine ters olan ya da ayıplanan bir durum sergilemesi durumunda toplum suçluya karşı bir tavır alarak suçlu toplum içinde dışlanır.

Hırsızlıkla baş etmek için Yeni Gine’deki Orikaivalılar’ca da sessiz fakat aynı derecede ince bir kınama biçimi kullanılmaktadır (Roberts, 2017:60).

Kınama yaptırımında resmi hukukun yasal işleyişi olmadan sosyal normlar etrafında şekillenen ve toplumun kontrol ve düzenini sağladığı halk hukuk yaptırımlarıyla işlenmiştir. Sürekli uygulanan bir yaptırım türü olmamakla birlikte toplumun normlarını ihlal edildiğinde devreye giren bir yaptırımdır (Karataş, 2018:172).

Anti-sosyal davranışlar gösteren kişilere kınama yaptırımı olarak toplum içinde dışlanmış veyahut yerleşim yerinden uzaklaştırılmıştır.

“Kınanma durumunda kalan kişi yaşıtı olan bireyler tarafından veyahut toplumun diğer kesimleri birlikte toplumla aynı masada oturamaz dışlanır ve bazen de toplum tarafından darp edilerek köyden uzaklaştırılır” (Gosh, 1993: 210).

Çalışma alanında belirtilen yörede kınama-ayıplama cezai yaptırım türü daha çok tercih edilen yaptırımlardır. Bu yörede hırsızlık, zina, borç alıp- vermeme, adam yaralama, namusa göz dikme gibi toplumun değerlerine ters düşen davranışları sergileme durumunda bu cezai yaptırım türü devreye girer. Kınama cezai yaptırım uygulanan kişi, toplum içinde dışlanır. Düğünlerde, taziyelerde, kahvehanelerde, bayramlarda vb. toplum cezai yaptırım uygulanan kişi ile bir şekilde muhatap olmaz toplum dışına itilerek dışlanır.

Genel olarak toplumun kabul görülmüş değerleri etrafında cezai yaptırımları ayıplama, kınama, küfür etme, Allah’ın selamını vermeme, aynı masada oturmama, hakaret etme, darp etme gibi davranışlar sergileyerek cezai yaptırımlar uygulanır. Fakat toplumun değişmesi sosyalleşmesi gibi değişimler diğer nesillere aktarılması da bu yaptırım uygulamalarını değiştirmiştir. Ataların uyguladıkları yaptırımlar şimdiki nesiller için sıradanlaşan bir yaptırım türü haline dönüşmüştür. Günümüz teknolojisinin gelişmesi yeni kuşaklar için yeni yaptırımlar ortaya çıkmıştır (Çakır, 2018: 239). Teknolojinin gelişmesi ile geçmişte ayıplanan cezai yaptırımlar şimdiki genç kuşaklar bu cezai yaptırımlara uymamaktadır. Onlara göre ayıp değildir. Zaman ve kuşak değiştikçe ayıplama cezai yaptırımlarda değişmektedir. Genç kuşaklar, eskiden uygulanan ayıplama cezai yaptırımları onlar için sıradan normal karşılanmaktadır.

Çalışma Yöresinde yapılan araştırmalarda ayıplama cezai yaptırım türü kınama yaptırım türü ile aynı değildir ayıplama daha esnektir. Daha çok toplum tarafından hoş karşılanmayan davranış biçimidir. Araştırma bölgesinde gelinlerin büyüklerinin yanında yüzünü kapatmaması ayıp olarak görülmüştür. Başka bir örnek verecek olursak; erkeklerin babalarının yanında çocuklarını tutması ayıp olarak görülür. Kadınların sakız çiğnemesi, gelinlerin kayın babalarıyla yemek yemesi, yeni evlenen çiftlerin üç gün geçmeden dışarı çıkması ayıp olarak görünür. Ayıplama töre, gelenek, görenek ve örf gibi katı kurallar içermez toplumdan topluma ayıplama yaptırımları değişebilir. Bir toplumda ayıp olarak görülen başka bir toplumda ayıp olarak görülmez.

2.2.1.1.2.2. Teşhir

Arapça kökünden gelen teşhir kavramı bir suçluyu toplum önünde utandırmak, gülünç duruma düşürmek anlamlarında kullanılmıştır (Devellioğlu, 2006: 1096).

Teşhir kavramı, kural ihlali yapan kişinin topluma suçunu ilan etmek ya da haber etmek anlamları için kullanılmıştır (Şafak, 1977: 199).

Yapılan bu tanımlardan sonra teşhir, bir failin işlediği suça karşılık toplum tarafından bunu halka duyurmaktır. Teşhir yaptırımının üç tanımı vardır; birincisi; faili halka duyurmak, ikincisi; teşhir bir cezai yaptırımdır. Üçüncüsü; failin toplum içinde cezalandırmak ve faili topluma tanıtmaktır (Kılınç, 2015: 449).

Halk hukuk düzeninde hâkimin yargıladığı fail toplum önünde utandırılarak teşhir yaptırımı uygulamaktır. Toplum özellikle toplum düzenini bozmaya devam eden faillere özellikle bu yaptırıma başvurmaktadır. Fail toplum düzenini bozmaya devam ettiği davranışlara karşı ve yasak ilişki, hırsızlık, taciz vb. geleneksel kurallar dışında hareket ederse cezai yaptırım olarak teşhir uygulanır (Karataş, 2016: 178).

Kılınç'a göre, teşhir hukuki bir yaptırımdır. Hukuki bir yaptırım olsa da toplumsal bir yaptırım olarak da karşımıza çıkmaktadır. Teşhir edilen kişi toplumun tepki vermesini hafifleten bir düzenek olmuştur. Suçluya teşhir yaptırım uygulanır ki toplum suçlu, hakkında bilgi elde etsin ve suçluya tepki göstere. Bu bağlamda verilen tepki olumsuz yönde ve teşhir olunan suçluda utanç, üzüntü ve rezillik hissini oluşturmak amacı sağlanıyorsa teşhir sosyal bir yaptırım olarak karşımıza çıkmaktadır (Kılınç, 2013: 20).

“Osmanlı'nın çağdaşı devletlerinde ayrıntılı bir şekilde izah edeceğimiz üzere teşhir olunan mahkûma, izleyenler tarafından taş, çürümüş meyve sebze, leş atılması, toplumun tepkisinin tezahürüdür. Toplumda teşhir olunan mahkûma karşı böyle bir tepkiyi ortaya çıkaran teşhirin kendisidir. Kural bu olmakla beraber, Daniel Defoe örneğinde olduğu gibi tarih bize her teşhir edilenin toplum tarafından tepkiyle karşılanmadığını göstermiştir. Zira ayrıntısı Osmanlı'nın çağdaşı devletlerde teşhir yaptırımı kısmında belirtileceği üzere, teşhir olunan Daniel Defoe'ya halk taş vs. atmaktan ziyade çiçek vs. atmıştır” (Kılınç, 2013: 20).

Hukuki bir yaptırım olan teşhir, sosyal bir yaptırım olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Hatalı davrananların şakayla veya hicvedilerek kamuoyu önünde teşhir edilmeleri yahut önde gelen kişilere karşı karşıya bırakılmaları da etkin bir denetleme mekanizmasıdır (Gluckman, 1971: 195).

Araştırma Yöresinde teşhir yaptırımı pek görülmez, sadece lakap takmayla gülünç duruma düşürülerek suçlu kişi teşhir edilir.

2.2.1.1.2.3. Dayak-Darp

Delice'ye (2013: 60) göre, yaptırımların önemli bir kısmı kişinin maddi varlığına yani bedenine yöneltilmiştir. Kişinin sopa ile dövülmesinden, yaralamaya, el ayak, burun vs. uzuvlarının kesilerek sakat bırakılmasından bedeninin tümüyle ortadan kaldırılması yani öldürülmesine kadar olan cezaları bu dayak-darp grubunda saymıştır. “Suçlunun dövülmesi, özellikle Kuzey Amerika ve Afrika kabileleri için sıradan bir cezadır” (Wells, 1994: 153).

İlkel toplumlarda da dayak cezai yaptırım türü vardır. Bu yaptırım türü katı ve serttir, işlenen suçun bedeni ile cezalandırılır veya suç itiraf ettirilir. “Comanche erkeği kuşkulandığı karısından itiraf elde etmek için birkaç çeşit işkence uygular: Birincisi kadının boğazını sıkarak nefessiz bırakıp konuşmaya razı etmek, ikincisi kırbaçlamak, bir diğeri de elini bir ateşin üzerine tutarak yakmaktır” (Hoebel,1958: 201).

Toplum tarafında uygulanan bu yaptırım faili konuşturmak veyahut ceza uygulamak için uygulanan bir yaptırım türü olmuştur (Karataş, 2018: 330). Bu yapılan cezai yaptırımlar genellikle toplum önünde uygulanır ki bir daha yapılmaması için gözdağı verilir. Suçu işleyen kişinin bedenine zarar verilmesi cezanın somutlaştırıldığını göstermiştir.

“Tarih boyunca cisim üzerinde etki yapan, bedelli cezalar arasında en çok uygulanmış olan dayak cezasının başlıca amacının, suçluların cürümlerinin kefaretinin ödetmek olduğu şüphesizdir” (Arık, 1995: 15).

Araştırma sahasında dayak-darp yaptırımı en çok görülen ve uygulanan bir yaptırım olarak karşımıza çıkmıştır. Dayak-darp yaptırımı, daha çok bölgede yaşanabilecek olayların önüne geçebilmek için ya da ders vermek için uygulanmıştır.

2.2.1.1.2.4. Sürgün

Sürgün cezai yaptırımını toplumun kırmızı çizgileri dışına çıkılması ve toplumun huzur, düzenini bozarak toplumu tehdit eden durumlar karşısında uygulanan ağır ceza olarak uygulanır.

Topluma karşı işlenen belirli suçlarda veya suç işlemenin itiyat haline getirildiği hallerde kişi toplum dışına atılacak yani sürgün edilecektir (Delice, 2013: 60). “Tswana’da belirli suçları işleyen kişiler belirli süreler veya şefin istediği kadar evini terk etmek ve kabilenin başka bölgesinde yaşamak zorundadır” (Schapera, 1997: 49).

Kimi yazarlara göre ölüm cezası toplumdan sürgün etmenin en mutlak biçimi ve kişinin geri dönüşsüz şekilde toplumdan atılmasıdır (Hoebel, 1972: 504).

Delice’ye (2013: 88) göre, 19.yy. Arnavut toplumu, yemine sadakatsizlik, sulh yaptıktan sonra düşman öldürmek, misafir ya da ev sahibi öldürmek, toprak elde etmek amacıyla kuzen öldürmek, cami veya kilisede din adamı öldürmek gibi bazı suçları toplum hayatının kökenine zarar verdiği gerekçesiyle diğerlerinden ayırır. Bu suçlara ilişkin ne sıradan bir özür ne de öz alma kabul edilir. Bu tür anti sosyal suçlar işlendiğinde “yak, kızart, kes, kov” ilkesi tatbik edilir. “toplum üyeleri bir araya gelerek, katilin evini yakar, hayvanlarını kızartır, ağaçlarını keser ve suçluyu da sürgüne gönderir” (Hasluck, 1967: 398).

İslamiyet’ten önceki Orta-Asya Türk devlet ve kavimlerinde, kişilere, topluma ve devlete karşı işlenen bazı suçlar da sürgün-uzaklaştırma cezalarıyla karşılanmışlardır. Mahiyeti itibariyle hürriyeti kısıtlayıcı bir ceza olan sürgün, hükümlünün veya muhatabın belli bir yerde ya da belli bir yerin dışında ikamete mecbur edilmesidir. Bir ceza olmasının yanı sıra, bir güvenlik önlemi niteliği de taşıyabilir. Eski Türkler’de etkili bir ceza olarak sürgün de verilip uygulanmıştır. Yine bu cezanın infaz mahalli itibariyle, yurtiçine olduğu kadar, yurt dışı için de bahis konusu olabildiği görülmektedir. Ayrıca hapis cezalarında olduğu gibi, bu sürgün cezalarının da süresi belirsiz olup, asgari ve azami sınırları belli değildir (Arık, 1995: 33).

Sürgün yaptırımı, bir bireyi veyahut bir grubun suç işlemesine karşı diğer toplumun refahını düzenlemek için suçu işleyen kişiyi/kişileri bulunduğu yerden başka bir yere uzun süreli kalması tedbir amaçlı uygulanan bir cezai yaptırım türüdür (Türcan, 2010: 164). Sürgün cezai yaptırımı suçu işlenen kişinin toplum içinden geçici ya da

uzaklaşmasıdır. Suçlunun bu maddi zararı karşılanması için bu yaptırım uygulamasını doğurmuştur.

İlkel toplumun sıkça başvurduğu sürgün yaptırımı cezası huzur ve düzeninin sağlanması için suç işleyenleri toplumla aralarındaki ilişkilerinin koparılmasıyla olur. Fakat ilkel toplumlarda uzun süreli hapis cezaları uygulanmaz bunun yerine sürgün edilir. Sürgün edilen suçlu kabileye dönmesi imkânsız hale gelir. “Cheyenne Kabile Kurulunun eski dönemlerde cinayet işleyen suçlunun sürülmesine karar verir” (Hoebel, 1953: 476).

Sürgün yaptırımı, sadece suçluya karşı uygulanmamakla birlikte suçlunun aile fertlerine de uygulanan ağır bir yaptırımdır. Böylece suçsuz olan taraf az da olsa karşı tarafa acı çektirerek sefaletle sürüklenmelerini sağlayarak vicdanlarını rahatlatırlar (Karataş, 2018: 334).

Eski Roma Yunan hukukunda Sami Selçuk sürgün yaptırımı ile ilgili bilgiler vermiştir.

“Saldırganın bulunduğu toplumdaki kovularak ya da ailesinden alınarak öcün edilgin dayanışmasını güçlendirecek biçimde edilgin öznenin topluluğuna teslim edilmesidir. Buna önceleri bütün aile karar verirdi. Daha sonraları aile başkanı karar vermeye başlamıştır. Böylelikle suçlu, zorunlu olarak öldürülme tehlikesinden kurtulmuş olmakta, saldırıya uğrayanın ailesi de kendi yararı için suçluyu köle yapmak hakkını kazanmaktadır. Bu uygulamaya, eski Roma, Eski Yunan hukuklarında, İncil’de, Frank yasalarında, İskandinav ve Sakson törelerinde rastlanmaktadır” (Selçuk, 2015: 1023).

Sürgün yaptırımı, hem resmi hem de geleneksel hukuk sistemlerinde bir ceza tedbiri olarak Türk içtihatlarının yakın tarihi boyunca uygulanmıştır. Bu politika, anti-sosyal davranışlar nedeniyle kişiyi ve çoğunlukla ailesini mevcut sosyal çevresinden geçici veya kalıcı olarak uzaklaştırır. Türk kolluk kuvvetleri uygulamalarının devamı boyunca sürgün, yalnızca cezai bir yaptırım olarak değil, aynı zamanda Türkleştirme politikaları için de önemli bir araç olarak hizmet etmiştir. Türk hukuk tarihindeki ilk kaynaklarda “büke atmak”, “yabana atmak”, “çat kaya atmak” ve “beyabana atmak” gibi esasen bireylerin toplumdan sürülmesi veya sürgün edilmesi anlamına gelen çeşitli ifadeler belgelenmektedir (Karataş, 2016: 189).

Araştırma bölgesinde sürgün cezai yaptırım türü en sık karşılanan uygulamadır. Kan davası, cinayet, namus, zina vb. gibi durumlarda suçu işleyen kişi ve ailesi sürgün

edilir. Sürgün edilmesindeki amaç hem maddi açıdan verdiği zararın karşılığını almak hem manevi açıdan zarar gören tarafın, suçlu tarafı görüp etkilenmesiyle olayın tekrar büyümesini engellemek amacıyla suçlu ve ailesi sürgün edilir.

2.2.1.1.2.5. Ölüm

Ölüm ceza yaptırımını halk hukuku kurallarından en ağırdır. Geçmişte toplumu korumak adına ölüm yaptırımını kişinin hayatına mal olur.

İlkel toplumlarda ölüm yaptırımını çok ağırdır. Buna bağlı olarak ilkel toplumlarda; büyü, zina, ensest ilişkiler, şefe karşı gelmek, hırsızlık, akrabaların birbiri ile cinsel şakalar yapmaları cezalarının ölüm olarak görülmüştür. Geçmişte bile toplum düzenini ahlakını bozan kişilerin toplum tarafından suçlulara ceza yaptırımları uygulanmıştır. “18. Yüzyılda Afrika’da yaşayan Hotanto toplumu için zina tabu olup cezası ölümdür” (Badou,2003: 43-44). “Kapauku’da komşusunun domuzunu çalıp başka köyden birini suçlayan ve bunu nedenle köyler arası bir çatışmaya yol açan kişi, köy için ağır sonuçlar doğurduğu için öldürülmüştür” (Pospisil, 1964: 194). Yine başka bir hırsızlık örneği cezası ölüm “bozkırda sürü çalmanın cezası ölümdür” (Schapera, 1970: 271). Bu bağlamda baktığımız zaman her toplumun her bölgenin kendilerine göre ceza yaptırımları farklı olmuştur.

“Bir genç kızı büyü yaparak hastalandırdığı iddiasıyla yargılanan Zuni delikanlısı ölüm cezasına çarptırılmıştır” (Levi-Strauss, 1993: 47). “Yakın akrabalarına büyü yapmakla suçlanan bir Ifugao’lu yerli öldürülmüştür” (Radcliffe-Brown, 1965: 216).

“Kapauku’da Didee Bagee yakın, hakiki akraba anlamına gelir ve evlenmeleri yasak olan kişilere işaret eder. Bunların birbiriyle mahrem konuşma yapmaları cinsel şakaları tabu, ilişkileri de ensest kabul edilir. Cezası ölümdür” (Pospisil, 1963: 36).

Avusturya kabilelerinde de benzer bir ayırımın izlerini sürmek mümkündür. Adam öldürme, zina, mallara verilen zararlar veya çocuğun ebeveynine karşı işlediği suçlar toplumun soruna müdahil olmasını gerektirecek ağırlıkta görülmezken kara büyü yapmak ya da ensest tabusunun ihlali veya erginleşme törenlerinde öğrenilmesi gereken sırların daha önce öğrenilmesi en ağır suç olarak görülür. Yargılama kabilenin yaşlılardan oluşan kurul tarafından yapılır ve genellikle ölüm cezası verilmiştir (Özcan, 1998: 257-258).

Ölüm cezasının toplumda uygulanması, halk hukuku uygulamalarına olan güveni ve bağlılığı zayıflatmak yerine, bu cezayı suça bir tepki olarak kullanarak bireysel eylemleri caydırmayı ve “toplumsal vicdanı” yumuşatmayı amaçlamaktadır. Ayrıca idam cezasının uygulanmasındaki amaç, bu cezayı gerektiren suçların önlenmesi ve bu suçların tekrarının önlenmesidir (Karataş, 2018: 206).

Ölüm ceza yaptırımını toplumdan topluma değişkenlik göstermiştir. Halk hukuku uygulamaları Dede Korkut hikâyelerinde geniş bir malzemeye yer verir. Dede Korkut hikâyelerinde halk hukuku yaptırımlarına çokça yer verilmiştir. “Kazan Beg Oğlu Uruz Begün tutsak olduğu” hikâyesini buna örnek verebiliriz.

“Uruz esir oldu babasının haberi yok. Öyle sandı ki düşman yenildi. Atın gemini çevirdi, geri döndü. Geldi oğlunu bıraktığı yerde bulamadı. A beyler oğlan nereye gitmiş olabilir, dedi. Beyler der: Oğlan kuş yürekli olur, kaçıp anasına gitmiştir, dediler. Kazan karardı, döndü der: Beyler Tanrı bize bir hayırsız oğul vermiş, varayım onu anasının yanından alayım, kılıç ile paralayayım, altı bölük edeyim, altı yolun ayırımında bırakayım, bir daha kimse yaban yerde arkadaş koyup kaçmasın, dedi” (Türkmen, 2011: 251). Şeklinde aktarmıştır (Ergin 2003: 98).

“Nerede güzel ortaya çıktı ise çekip aldı, aksakallı ihtiyarın ağzına sövdü, ak bürçekli kadının sütünü çekti (...) Sen var iken av avladı, kuş kuşladı. Anasını yanına alıp geldi. Al şarabın keskininden aldı, içti. Anası ile sohbet eyledi. Babasına kast eyledi. (...) Hanlar Hanı Bayındır’a haber varır, Dirse Han’ın oğlu böyle görülmemiş şey yapmış derler, seni çağırırlar. Bayındır Han’ın katında sana gazap olur” (Türkmen, 2011: 250).

Dede Korkut hikâyesinde ki bu alıntı suç sayılan fiillerdir. Cezası da ölüm olmuştur.

Genel olarak baktığımızda hukuk kuralları yaptırımlarından ölüm en ağır cezadır. İkel toplumlarda büyü yapmanın verdiği zararın karşısında ölüm yaptırımını kullanırken, İbrani (Yahudi), toplumunda zina yapmanın sonu olarak ölüm cezası verilmiştir. Hint toplumunda devlete karşı gelmenin cezası ölüm olduğunu söylenmiştir. Her toplumun kırılma noktaları, kırmızıçizgileri, ahlaki değerleri farklıdır. Dini inançları, toplumsal düzenleri, yasakladıkları kurallardır. Bunun için uyguladıkları ceza yaptırımları farklı olmuştur.

Araştırma alanında elde edilen verilere göre ölüm cezai yaptırımını genellikle namusa göz koymak, zina ve kızın kaçması olaylarında uygulanmıştır. Çünkü birinin namusuna göz koymak, kızın kaçması ve zinanın ailenin küçük düşürülmesine ve utanç duymasına neden olmuştur. Aile bunları kaldıramaz ve toplum için de kabul edilebilir bir şey

değildir. Cezası ölümdür, araya ara bulucu kişiler girse de olay çözülmez, aile suçluyu öldürmeye niyetlidir.

2.2.1.1.2.6. Diyet-Kıyas

Sami Selçuk, kıyas kavramını hangi yasalarda, kitaplarda, toplumlarda nasıl kullanıldığını belirtmiştir.

““göze göz, dişe diş” biçimindeki ünlü anlatımı ile Hammurabi ve özellikle kutsal kitaplarda, ilkin Musa'nın yasalarında (Mısır'dan göç, Exode XXI) bulunmaktadır. Tevrat'ta, öldürülmesi gereken katilin kesinkes öldürüleceği belirtilmiş, kanlık (diyet) kabulü yasaklanmıştır. Ayrıca kıyas, Kur'an'da (XI, 173), Persler'de, Eski Yunan'da, başlangıçta Eski Roma'da (membrum ruptum), barbar Cermen yasalarında yer almıştır” (Selçuk, 2015: 10249).

Suçlunun verdiği zarara karşılık aynı oranda karşılık vermek anlamında kullanılmıştır.

Sözlükte “kıyılan cana karşılık verilen mal, diyetini vermek, başkasının hakkını ikrar etmek, helak olmak” (Saban, 2016: 7). Manalarında kullanılan diyet, kan parası anlamında da kullanılmaktadır (Karataş, 2018: 92).

İslam'ın temel kitabı Kuran'da kıyas kuralını, suçludan başkasını öldürmeyi yasaklayarak ve kan bedeli karşılığında “diyet” ödenmesini kabul ederek (Ünsal, 2003: 31). Geçmişten günümüze kadar sürekliliği sağlamıştır. Kural “cana can, göze göz, dişe diş” vecizesinde en açık ifadesini bulur (Delice, 2013:143).

Yine Sami Selçuk' a göre teamül;

“Toplumları ilk uygarlaştıranlar, din insanlarıdır. Kıyas kavramında ilerlemeyi onlar sağlamışlardır. Eski dönemlerde dinin başat işlev gördüğü kesindir. Nitekim doğal olarak dinin de etkisiyle kaleme alınan Hammurabi Yasası'nın 197. maddesi kıyas anlayışını yansıtır; özgür insanın kemiğini kıranın kemiğinin kırılacağını, dişini kıranın dişinin kırılacağını belirtir. İnsan öldüren de elbette öldürülecektir. On İki Levha Yasası'nda, Tevrat'ta, İslâm'da, Yunanlı Dracon'un Yasası'nda da kıyas öngörülmüştür³⁴. Elbette kıyas bir ilerlemedir. Çünkü öcün sınırı ve yoğunluğu belirlenmiştir; ceza yaptırımı bireyselleştirilmiştir; taksirli suçlarla sınırlandırıldığı zaman suç kavramının öznel ögesi, boyutu kavramına ulaşılmıştır. İnsanlarda adalet ve eşitlik bilincini yaratmıştır. Son olarak da, kıyası Dracon gibi kesin sınırlarla belirleyen merkezi iktidarın, dolayısıyla edilgin özne tarafın parasal bir uyuşmayla yetinmesini sağlamıştır. Fustel de Coulanges da ünlü yapıtı “Eski Kent” (La cité antique) de bunları doğrulamaktadır” (Selçuk, 2015: 1025).

Lampe'a göre, öç almanın misillemeye yani bir hukuk normuna dönüşmesi, öncelikle zararlı eyleme karşılık vermenin, özel bir sorundan kamusal soruna dönüşmesi demektir. Dönüşüm mağdurun tepkisinin denetlenmesi ve sınırlanmasıyla sağlanır. Daha sonraki adım, misillemenin belirlenmesinde, zarar görenin öznel öfkesi veya kızgınlığı yerine zarar gibi nesnel bir ölçütün konulmasıdır. Saldırgan, mağdura çektiği acının aynısını yaşamalıdır (Lampe, 1995: 39). "Bu adımla öç, zarara aynıyla karşılık vermek anlamına gelen kısas normuna dönüşmüş olur" (Delice, 2013: 145).

Kisas ve diyet, ilkelin yabancı ya da düşman olarak gördüğü kişilerden çok aynı yerleşim yerinde yaşayan veya farklı bölgelerde yaşamakla birlikte siyasal otorite, ortak klan mensubiyeti, evlilik, barış sözleşmeleri vb. yollarla dostane ilişkiler kurduğu insanlarla ortaya çıkan ihtilafların çözüm yoludur (Reed, 1994: 280).

Delice'ye göre, uğranılan zarara denk bir zararın karşı tarafa verilmesi çok çeşitli şekillerden olabildiğinden bunu gruplara ayırarak incelemek kolaylık sağlayacaktır.

Misillemeye karşılık verme ilk biçimlerinde "göze göz, dişe diş" şeklinde ifade edilmiştir (2013: 146).

Kelsen, ilişkileri toplumca belirlenen üyelerin, birbirlerine karşı davranışlarını en köklü şekilde belirlediği için kısasın, en baştan beri yasal ve ahlaki nitelikte olduğunu savunur (Kelsen, 1946: 54) "Öç alma, dengenin kurulmasını, eşitliğin sağlanmasını, karşılık vermeyi temin ettiği için meşru ve ahlaki bir kurumdur" (Kelsen, 1946: 57).

Diyet uygulamasının amacı mağdurun maddi kaybını karşılamak ve toplumun diğer bireylerini korkutarak suçu işleyen kişi veya grubu büyük bir maddi bedel ödemeye zorlamak ve bu sayede olası vakaların önüne geçmektir. Bu para cezaları sadece altın veya para olarak değil, birçok taşınmaz veya taşınır varlık şeklinde de ödenebilmektedir. İntikam uygulamasında, kişinin hayatına saldırıldığında kişinin vücut bütünlüğünün ve yaşam hakkının elinden alınması yoluyla gerçekleştirilir, bu durumda suçlu da aynı karşılığı alır. Bu cezai yaptırım, İslam hukukunun desteğiyle bölge halkı tarafından uygulanmıştır. Fakat İslam hukuku uygulamasında olduğu gibi bu cezai cezanın ihtilali hak sahibine devredilir ve diyet cezasına dönüştürülebilir.

2.2.1.2. Pozitif-Dini Hukuk

2.2.1.2.1. Pozitif Hukuk ve Kaynakları

İnsan topluluklarının daha düzenli örgütlenmesiyle ortaya çıkan devlet anlayışı, toplumsal örgütlenmeyi devletin düzenlediği hukuk normları çerçevesinde sağlamış ve bu kurallar, etkisi altına alınan yeni kültür, yani “yazılı kültür” etrafında şekillenmiştir.

Sözlü kültürün bir parçası olarak oluşmuş ve kalıcı hale getirilmiştir.

“Devletin ortaya çıkmasının ardından yasama organının devletin güçlenmesine paralel olarak kanun yapma yetkisini ele geçirmesi hukukun yazılı hale gelmesini sağlamıştır. Bu noktada ilk önce mevcut örf adet kurallarının yazılı hale getirilmesi yoluyla kanunların oluşturulduğu söylenebilir. Kanun koyucunun kendi belirlediği amaçlara göre toplum hayatını bilinçli bir şekilde düzenleyebileceği görüşü sonraları ortaya çıkmıştır” (Sümer, 1998: 136).

Ömer Can Başa ve Abdullah Özçelik’e göre pozitif hukuk, belirli bir dönemde, belirli bir toplumda faaliyette olan hukuk kurallarının hepsine pozitif hukuk denir. Genel olarak yazılı ve yazılı olmayan hukuk kurallarının hepsini kendi içinde barındırır.

“Pozitif hukukun üç kısma ayrıldığı kabul edilir. Bunlar; kanuna dayalı olarak gelişen kanuni hukuk veya mevzuat hukuku, geleneksel hukuk (örf ve âdet hukuku olarak da isimlendirilebilir) ve yargısal hukuktur.7 Mer’i Türk Hukuku açısından pozitif hukukun kaynakları genel olarak; anayasa, kanunlar, milletlerarası anlaşmalar, cumhurbaşkanlığı kararnameleleri, yönetmelikler, örf ve âdetler ve mahkeme içtihatlarıdır.8 Yine bu minvalde doktrin de (ilmi içtihatlar da) pozitif hukuk kapsamında sayılır.9 2017 Anayasa değişikliği sonrası, Bakanlar Kurulu’nun kaldırılmasıyla tüzükler ve kanun hükmünde kararnameleler ilga edilmiştir” (Baş ve Özçelik, 2022: 678).

Karataş’a göre pozitif hukuk, “Pozitif/resmi hukuk alanında hukuk, toplumdaki asayişin devletin yetkilendirdiği yasama organları ile düzenlenen kurallarla korunduğu düzendir” (Karataş, 2016: 41). Pozitif hukuk düzeninde görevli ve güvenliği sağlayan mercii devlet olmuştur. “Hukukun devlet tarafından düzenlendiği pozitif hukuk düzeninde, asayişin sağlayabilecek yegâne araç devletin belirlendiği yasama, yürütme ve yargı organlarıdır. Hukukun toplumsal asayişin sağlanması sürecinde temel işlevi düzen kurmaktır” (Karataş, 2016: 41).

Resmi kurumların yasalaştırdığı kurallar toplumun asayişini sağlamıştır. Toplumdaki bireylerin davranışlarının suç olarak görülüp görülmemesine bakarak bu karara bağladıkları yasalar çerçevesinde değerlendirir. Toplum tarafından kimse kendi

yaptırımlarını uygulayamaz ancak devletin resmi kanunları tarafında bu cezalar verilebilir (Locke, 2001: 283-284).

2.2.1.2.1.1. Pozitif Hukukun Asli Yazılı Kaynakları

2.2.1.2.1.1.1. Anayasa

Anayasa kavramı, devletin resmi yasalarla oluşturulduğu temel kurallar çerçevesinde devletin tüm yasama, yürütme organlarını içinde barındıran bir kanunlar biçimidir. Toplumun görev gördüğü sorumlulukları, toplumun temel hakları için oluşturulan kurallardır. Diğer tüm kanunları içinde barındırdığı için anayasa en üst mertebededir (Anayurt, 2009: 177).

Bir devletin müessese ve mekanizmasını, idare etme, yasama ve yürütme organlarıyla kişinin temel haklarını savunan, düzenleyen, koruyan kuralların bütününe denir.

“Anayasalar genellikle yeni bir devlet kurulduğu zaman yapılır. Böylelikle yeni devletin kuruluş esasları anayasa ile belirlenir. Örneğin Türkiye’de Cumhuriyetin ilanı ile birlikte 1923 yılında yeni bir anayasa yürürlüğe konmuştur. Devlet yönetiminin hukuka aykırı biçimde ele geçirilmesi ya da yeni bir anayasaya toplumun bütün kesimleri tarafından gereklilik duyulması halinde de yeni bir anayasa yürürlüğe konabilir” (Sümer, 2020: 57).

2.2.1.2.1.1.2. Kanun

Yasa, “uymama cezalarıyla desteklenen, belirli bir şekilde davranma veya davranmaktan kaçınma emri” (Feibleman, 1985: 39-41) olarak tanımlanmaktadır. “Kanun ve yasak, emir anlamlarına gelir” (Ayverdi, 2005: 3379) şeklinde tanımlanmaktadır. Kanun ve yasa eş anlamlı kelimeler olarak karşımıza çıkar.

Kanunlar, “Anayasanın yetkili kıldığı organ (AY. M.87) tarafından, yine anayasanın önceden tayin ettiği esaslar çerçevesinde kanun adı altında kabul edilip Cumhurbaşkanınca onaylandıktan sonra resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe sokulan kurallar bütünüdür” (Ayan, 2020: 38).

Yazılı hukuk kurallarından olan kanun, anayasanın ön gördüğü şekil ve metotta uyularak kanun ismiyle çıkarılan yazılı hukuk olarak tanımlanır. Kanunlar belli bir kişiye değil aynı durumdaki tüm bireylere uygulanır bu da genellik ilkesiyle açıklanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından oluşturulan anayasa iç yönetmeliğinde oluşturulan kurallar bütünü olup davranış şekillere ve kanunlara uyarak yapılan kanun temelinde ortaya konulan her belge yasa adı altında adını alır (Anayurt, 2009: 180).

2.2.1.2.1.1.3. Kanun Hükmünde Kararnameler

Yargının verdiği kararları, uyuşmazlıklar yönünde mahkemelerin hukuksal anlamda çözüm ortaya koydukları görüşlerdir.

“Kanun hükmünde kararnameler, Türkiye Büyük Millet Meclisinden veya doğrudan Anayasadan aldığı bir yetkiye dayanarak Bakanlar Kurulunun belli konuları düzenlemek için çıkardığı ve kanun düzeyinde yer alan yazılı hukuk kurallarıdır. Olağan dönem ve Sıkıyönetim ve olağan üstü hal Kanun hükmünde kararnameler olmak üzere ikiye ayrılır” (Gözler, 2014: 36-38).

2.2.1.2.1.1.4. Uluslararası Antlaşmalar

Birkaç devletin bir araya gelerek ve Türkiye’de ki Cumhur Başkanının onay verdikten sonraki resmi kurumlarda ve gazetelerde belgelenen yönetmeliklere konulan kanun düzenini kurallarını kabul eden resmi hukuk kurallarıdır (Gözler, 2008: 152).

“Uluslararası hukukun yetki verdiği kişiler arasında bir hukuki ilişki kurmak, bir hukuki ilişkiyi değiştirmek, ortadan kaldırmak ya da uluslararası hukuka uygun karşılıklı hak ve yükümlülükler doğurmak amacıyla yapılan hukuki işlem uluslararası anlaşma olarak tanımlanabilir” (Sümer, 2020: 67) şeklinde tanımlamıştır.

2.2.1.2.1.1.5. Tüzük

“Yasaların uygulanması gerektiğini dile getirilen kurallar bütünüdür. Devletin resmi kurumlarında çalışan üst makamlardaki kişilerin belge niteliğinde ki tüzükler emredilen görevlerine yerine getirmek ve göstermek için uygulanan Danıştay tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe giren hukuk kurallarının tümüdür” (Gözler, 2008: 154).

Kanunların uygulanmasını emrettiği şekilde yürütülmesini gösteren tüm toplumun uymak zorunda kaldığı kurallar bütünüdür.

2.2.1.2.1.1.6. Yönetmelikler

“Başbakanlık, bakanlar ve kamu tüzel kişilerinin kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla çıkardıkları yazılı hukuk kurallarıdır” (Gözler, 2008: 156).

“Yönetmeliklerin anayasaya uygun olması gerekmektedir. Yönetmelikler normlar hiyerarşisinde Anayasa, Yasa ve Tüzükten sonra dördüncü sıradadır” (Gözler, 2008: 143).

2.2.1.2.1.2. Pozitif Hukukun Yazısız Kaynakları

Hukukun kuralları toplumun düzenini sağlayan davranışlarını şekillendiren belli bir normalar etrafında oluşan kurallar bütünüdür. Kurallar sadece devletin oluşturduğu yasalar ile düzen oluşturmaz toplumun oluşturdukları kurallar da vardır. Bu bağlamda kurallar yazılı olduğu kadar yazılı da olmayabilir. Toplum asayişini düzenleyen işlevsellik bakımından amacına ulaşan kurallar da olabilmektedir. Yazılı kurallar olmayan fakat pozitif hukukta yer alan örf, âdet ve ananeler adı altında şekillenen hukuk kurallarıdır (Anayurt, 2009: 192).

Yazılı olmayan hukuk, belirli fiillerin sürekli tekrarlanmasıyla toplum hayatında kendiliğinden meydana gelmiş, halk tarafından uyulmak zorunda olduğu kuralları kabullendiği ve devletin de tanınmış olduğu kurallar etrafında toplanmasıyla oluşmuştur.

Yazılı hukuktan farkı ise yazılı metinler halinde bir araya getirilmemeleridir.

Fikret Türkmen’e göre, örf ve âdet hukukunun oluşumuna görüş getirmiştir. Toplumda kabul görünen ortak davranışlar hukuksal bir kural haline dönüşür. Bireyler kendi hayatlarına yer edindiği bu kuralları ister istemez alışkanlık haline gelen ve tekrarlanan kurallardır. Toplumun ortak karar aldığı bu kurallar örf ve âdet kavramı adı altında kuralları ortaya çıkarır (Türkmen, 2011: 246) şeklinde açıklamıştır.

Gelenek ve görenekler, bir toplumun coğrafi, ekonomik, kültürel inanç ve değerleri etrafında şekillenen sözlü hukuk kurallarıdır. Pozitif hukukun kaynağı olarak uygulanan hukuk standartlarının yetersiz kaldığı ve kararların bu kurallara göre alındığı durumlarda ortaya çıkmıştır. Ancak kamuya açık olan kurallar, pozitif hukuki kararlarda genel olarak kabul görmemektedir.

2.2.1.2.1.3. Pozitif Hukukun Yardımcı Kaynakları

Hukuki konular arasında anayasa, kanun, yabancı anlaşmalar, yönetmelikler, düzenlemenin örf ve âdetlerin tek kaynaktan olması konusunda çözümün dışına bırakılan kaynaklara yardımcı kaynaklar denir. Hâkimler bu kaynaklara bakarak hüküm verebilir, bunlardan yararlanabilir (Aybay, v.d. 2013: 121).

2.2.1.2.1.3.1. Öğreti

Öğreti kavramı, hukuk kurallarının temel sorunlarıyla ilgilenen avukat, savcı vb. kişilerden oluşan gruplardan meydana gelen kişilerin beraber topladıkları bilimsel araştırmalar sonucunda ortaya koydukları temel bilgilerden meydana gelir (Aybay v.d. 2013: 152).

Hâkim olan kişiler iş yoğunluğundan dolayı ya da bir konunun derinlemesine incelemesi gerektiği zaman, zaman kısıtlamasından dolayı daha önce yapılan araştırmalardan faydalanarak bilimsel yazılara başvuru yapabilirler (Gözler, 2008: 164).

Hukuk bilimiyle çalışma yapan bireylerin görüşlerini ve düşüncelerini sistemli hale getirerek bilimsel görüş bildirmelerine öğreti/doktrin olarak tanımlanmıştır. Hukuk alanında bilimsel çalışma yapan bireyler bilimsel görüşlerini makale, tez, ders kitabı vb. olarak yayınladılar. Bununla birlikte hâkim somut bir vakayı karara bağladığı zaman ya da uygulayacağı hukuki işlemi yorumlarken bilimsel görüşlerden yararlanır. Hâkim benzer bir olayı farklı görüşleri ele alan bilimsel çalışmalarıyla kendi görüşü ve yorumuyla birleştirerek farklı bir değerlendirme de yapabilir.

2.2.1.2.1.3.2. İçtihatlar (Yargı Kararları)

Yargıç, kişiler hukuk konularında sorun yaşadığı zaman ya da sorunun çözümünde sorun yaşadıkları zaman yargıevi kararlarının oluştuğu belgelere başvurabilirler. Daha önce karara bağlanmış bir konudan faydalanıp bunu kullanabilirler. İster başka bir yargıevi tarafından karara bağlanmış isterse de kişinin kendisi olsun yargıevi kararlarına bağlı bir durum değildir (Anayurt, 2009: 198).

Yargının verdiği kararları, uyuşmazlıklar yönünde mahkemelerin hukuksal anlamda çözüm ortaya koydukları görüşlerdir.

2.2.1.2.2. İslam Hukuku Ve Kaynakları

10. yüzyılda İslamiyet'in kabulü ile Türk kültür tarihinde ve dolayısıyla hukuk tarihinde önemli değişiklikler olmuştur. 940-1926 yılları arasında İslam hukuku bir sistem hâline gelmiş ve tüm Müslüman Türkler tarafından uygulanmıştır (Cin ve Akgündüz, 2017: 111).

Oluşan veya oluşturulmaya çalışan tüm hukuk unsurları, insanların yaşadığı toplumda kamu düzenini sağlamalı canını, malını, namusunu vb. korumalıdır.

Toplumdaki bireylerin dini değerlerin korunması amacıyla ortaya çıkmış ve bununla birlikte dini hukukta bu erdemlere göre kalıplaşmıştır. İslam hukukunda yer alan şeriat kuralları da diğer tüm yasalar gibi İslam peygamberleri vasıtasıyla topluma aktarılmış, bu kurallar doğrultusunda kurallar, kutsal kabul edilmiş ve uyulması zorunlu hale gelmiştir.

Bütün İslam dinleri haklı olarak görülen veya haksız olarak görülen kişilerin önemli kurallarını kapsamıştır. İslam dinine mensup olan kişilerin bir inanma değeri olarak ortaya çıkan kurallar hem maddi hem de manevi yaptırım gücüne sahip olmuştur. Hemen hemen bütün peygamberlerin belgelerinde bir takım dünyevi hükümler bulunduğu için, iman edenler bunları kanun hükmünde tutmuş veya kanunların kutsal gördükleri metinlerden alıntı etmişlerdir (Ekinci, 2017: 26-27).

Dini uygulamalar toplumdaki bağımsız olarak gerçekleştirilmemiş, uygulamalarda onların “örf ve âdetleri” dikkate alınmıştır. Zamanla dini kurallar, geleneksel hukuk uygulamalarının yerini alarak kendi kurallarını oluşturmuş veya toplum, dini değerlerle çelişmemek ve uygulanabilirliği sürdürmek için dini kuralları kendi uygulamalarıyla birleştirerek uygulamaya koymuştur.

2.2.1.2.2.1. Asli Kaynaklar

2.2.1.2.2.1.1. Kitap

Sevindik’in tanımına göre, Kur’an-ı Kerim İslam hukukunda da geçerli olan önemli bir kaynak olarak görülür. Allah’u Teâlâ’nın emrettiği ve yasakladığı kuralları yazılı olarak ölümsüz hale gelmiştir. Kur’an-ı Kerimin varlığı toplumun düzenini ve refahını sağlamış ve şekillendirmiştir (Sevindik, 2013: 27).

Kitap, Peygamber Efendimizin sünneti ile birlikte İslam dininin oluşmasıyla ve dini-hukuki (şeri) hükümlerinin temel hükümlerini oluşturmuştur. Kur’an-ı Kerim’in gerçek değeri, yani orijinal belirtileri günümüze ulaşmış olması konusunda herhangi bir görüş ayrılığı olmadığı için bütün teorik tartışmalar, Kur’an’ın sözlü olarak yorumlanması ve yorumlanmasıyla ilgili kurallar üzerinde yoğunlaşmıştır (TDV Yayınları, Dönmez, 2002: 1; 145).

Her ne kadar Kur’an ayetleri İslam’ın temel kaynağı ve Kur’an’ın kararları da İslam’ın temel hükümleri olsa da, ayrıntılı ve küçük ayetlerin bile ne ölçüde ve hangi yönde hukuki hükmün ciddi bir araştırma yapılması gerektiğini göstermektedir. Kur’an-ı

Kerim bu zenginlik ve ayrımlar içerisinde okunmazsa, insanların kendi kişisel yorum ve tercihlerini Kur'an'a bağlayıp bunları Kur'an'ın hükmü olarak algılamaları ve bunun sonucunda Kur'an hakkında fazla görüşlere dayandırma yanılığısı ortaya çıkabilmektedir (TDV Yayınları, Dönmez, 2002: 1; 145).

2.2.1.2.2.1.2. Sünnet

Sünnet kavramı, son Peygamber olan Muhammed'in sözlerinin davranışlarını ve onay verdiği Kur'an'ı Kerimden sonra İslam hukukunda ikinci kaynak olarak görülür. Fıkıh adabında, İslam dininin kurallarını öğrenmek için yapılan araştırmalarda sünnet Peygamber efendimizin yaptıklarını gözlemleyerek uygulanan farz olmayan davranışlar bütünüdür (TDV Yayınları, Dönmez, 2002: 1; 145).

Herhangi bir şer'i meselede ihtilafa düşüldüğünde öncelikle hükmün Kur'an'da aranması, hükmün burada bulunamaması durumunda ise başvurulması gereken kaynaktır (Düşgün, 2007: 10).

2.2.1.2.2.1.3. İcmâ

İcmâ, kavramı, fıkıh terimlerinden biridir. İslam ortamındaki içtihatlar tarihi hicri II. yüzyıla kadar uzanır. İmam Şafii de icma teorisinin teorik olarak her dönem için geçerli olduğunu göstermekle birlikte kesin icma iddiasının metinlerinde açıkça düzenlenen ve İslam dininin temel hükümleri arasında yer alan özellikleriyle sınırlı olduğunu belirtmektedir. İcmâ kavramı İslam hukukunda davranışların haram kılınıp

kılınmamasıyla ilgili Kur'an ve sünnet ışığında âlimlerin birleşip davranışlar hakkında fikir üretmeleridir. Yüzyılın sonlarından itibaren oluşmaya başlayan icmâ da aranacak şartlara her gün pek çok ayrıntının tamamlandığı ve icmânın sağlanması üreten içtihat müessesesinin işlenmesi hale geldiği gözlemlenmiştir (TDV Yayınları, Dönmez, 2002:1; 146).

2.2.1.2.2.1.4. Kıyas

“Kitap, sünnet veya icmâda hükmü bulunmayan meseleye, aralarındaki illet birliği sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermek demektir” (Şaban, 2019:165).

Modern hukuk yöntemlerinde incelenmelerin de kanunların yasal olarak çözüme kavuşturamadıkları sorunları kıyas kanunlarına başvurarak kanun boşluğunu doldurmak

istenmiştir. Kanunları koyan kişiler tarafından yol bulunamayan sorunlar yargıcın gidebileceği yol olarak kıyas yöntemini devreye sokmuştur (TDV Yayınları, Dönmez, 2002: 1; 148).

2.2.1.2.2.2. Fer'i Kaynaklar

2.2.1.2.2.2.1. İstislah

“Mesalih-i Mürsele, istislah kavramının bir ismidir. kararın kendisine bağlanması ve üzerine hüküm bina edilmesi, insanlara bir fayda sağlayan veya onlardan bir zararı gideren, fakat muteber veya geçersiz sayıldığına dair belirli bir delil bulunmayan manalardır” (Şaban, 2019: 224).

Âlimlerin çoğunluğu, mesalih-i mürselen'in hüküm verirken dikkate alınması gereken temel bir prensip olduğu ve hukuki bir delil teşkil ettiği konusunda hemfikirdir. Bu görüş, İslam hukukunun önde gelen dört ekolünün kurucuları tarafından da paylaşılmaktadır. Ancak Amidi ve İbn Hacıp gibi Zahiri mezhebinden bazı âlimler ile Şafii ve Maliki âlimleri arasında mesalih-i mürselen'in kanunun dayandırılabilmesi bir delil teşkil etmediği görüşündedirler (Bağatur Gencer, 2009: 10).

İstislah, toplumsal olaylarla hukuk kuralları arasında dengenin kurulmasını kolaylaştırma özelliğinden dolayı hukuk biliminde olağanüstü bir öneme sahiptir. Kutsal metinlerin ilke ve amaçlarının yanı sıra devlet yararının da uyum içinde gözetilmesini sağlamada bir temel taşı görevi görmekte ve daha sonra bu uyum içerisinde çözümlerin üretilmesine olanak sağlamaktadır. Maliki hukukçular da kullanımı büyük ölçüde kabul etmiş olsa da mezheplerinde benzer yöntemler kullanarak kutsal metinlerin yorumlanması ve uygulanmasında esnek bir tavır sergileyerek uygulamışlardır (TDV Yayınları, Dönmez, 2002: 1; 151).

2.2.1.2.2.2.2. İstihsan

İslam Hukukunda ortaya çıkan toplum tarafından kabul görülmüş kurallar bütünüdür. Kurallar, anti-sosyal davranış gösteren durumlarda düzeni ve asayiş sağlamakta yetersiz kalınması durumunda kurallara uygun ceza uygulanan, âlimlerin vicdanını rahat etmeyen durumlarda olması gereken kuralların dışına çıkılarak kendisi tarafından tanımladığı hak ve adaleti sağlamak amacıyla karar vermesine istihsan denir (Bardakoğlu, 1987: 339-346).

Âlimlerin bir olayda, özel nedenlerden dolayı başka bir olayının benzerlerinde karar verdiği hükümden vazgeçip başka bir çözüm yolu seçmesine veyahut iki farklı seçenekte olan kıyas olanağı bulunduğunda ilk olarak farkına varılmayan kıyası (kapalı kıyas) sebebiyle birlikte daha güçlü olarak gördüğü için açık kıyasa dönüştürmesidir. Bu bağlamda istihsanın iki farklı çeşidi vardır: Birincisi; genel karardan istisna yoluyla yapılan istihsa, ikincisi ise kapalı istihсандır. Genel karardan istisna yoluyla yapılan istihsan, âlimlerin bir fıkihta ya da nasta olan kabul görülmüş kuralları katı bir biçimde uygulanmasıdır. Kapalı kıyas istihsanı ise bir olaya çözüm bulmaya çalışırken, farklı meselelerinin çatışması durumunda açık ve kapalı kıyas olanağı olan durumlarda çözüm için ortaya koyarak kullanılır (TDV Yayınları, Dönmez, 2002: 1; 150).

2.2.1.2.2.2.3. Seddi Zerâyi

Seddi zerâi, haram olan zararlı ve kötü bir sonuca aracı olan fiillerin yasaklanması, kötü yolla düşülen yolların kapatılması anlamına gelmektedir.

İyi ya da kötüye ulaştıran vasıta anlamına gelen seddi zerayı, şerri olarak yasaklanmış olan durumları ifade eden ilkedir (Şaban, 2009: 269) şeklinde tanımlanmıştır.

İslam hukukunda seddi zerâi üçe ayrılmıştır.

“İslâm hukukçulan kötülüğe, haram ve zararlı olan şeye götürüp götürme mesi açısından fiilleri üç kısma ayırırlar: a) Aslen câiz olmakla birlikte kötülüğe götürmesi çok şüpheli veya nâdir olan davranışlar asli hükmü üzere bırakılmıştır. Meselâ pazarda satılan üzümün şarap imalatında, silahın suç işlenmesinde kul lanılması muhtemel olsa bile satıcıya bu kötü sonuçtan emin olmadığı sürece bir sorumluluk terettüp etmez. b) Kötülüğe ve harama yol açması kesin olan davranışlar, mesela şarap imalâtçısına üzüm satmak, kumarhane işletmecisine iş yeri kiralamak böyledir. Bu kabil işler sedd-i zerâi prensibi gereği genelde yasak sayılmıştır. c) Kötülük ve harama yol açması kesin veya nâdir olmayan fakat muhtemel olan davranışlara gelince Hanefî ve Şâfîiler hukuki ilişkilerde istikrarı ve güven ortamını koruyabilmek için objektif delilleri ve şekli şartları esas almışlar ve kesin veya çok kuvvetli bir sebep-sonuç ilişkisi olmadığı sürece ya- saklama yani sedd-i zerâi ilkesini işletme cihetine gitmemişlerdir. Mâlikî ve Hanbeliler ise aksi görüştedir. Meselâ Mâlikî hukukçular bazı vadeli satışları, faize yol açacağı endişesiyle yasaklamışlardır. Hanbeliler de borçunun alacaklı- sına mütat ölçü ve âdetin dışında hediye vermesini, bir tür faiz hükmünde ola- cağı veya buna yol açabileceği endişesiyle câiz görmezler. Öyle anlaşılıyor ki, bir fiül ve işlem ile kötülük arasında kurulacak sebep-sonuç ilişkisi konusunda farklı bakış açıları ve değerlendirmeler gündeme gelebileceğinden, fakihler arasındaki görüş ayrılıkları, sedd-i zerâi ilkesini kabulden ziyade bu ilkenin yorum ve uygulamasında yoğunlaşmaktadır” (TDV Yayınları, Dönmez, 2002: 1; 154).

2.2.1.2.2.4. İstishâb

İstishabın genel olarak kabul edilen “ibaha-i asliye, beraet-i asliye ve vasıf istishabı” olmak üzere üç çeşidi vardır. İbaha-i Asliye İstishabı: Bir meselede aksine delil bulunmadıkça onun hükmünün mübahlık olmasıdır. Beraet-i Asliye İstishabı: Herhangi bir delil bulunmadıkça kişinin herhangi bir teklifle mükellef olmamasıdır. Vasıf İstishabı:

Bir hükmün sebebi ortadan kalkmadığı sürece hükmün devam etmesidir (Düşgün, 2007: 14-15).

Bu tanıma örnek verecek olursak eğer; evli çiftlerin bir sorun çıkmadığı sürece çiftlerin evli kalmasıdır. Aksi takdirde sorunun çıkmasıyla boşanmak isterlerse sorunun kaynağını bulup kanıtlamak önemlidir.

2.2.1.2.2.5. Örf ve Âdet

Toplumsal yaşamı paylaşan bireylerin çoğunluğu tarafından genellikle olumlu algılanan alışkanlıkların, toplumsal değişime karşı toplumsal düzeni koruma adına direnme eğiliminde olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda bu alışkanlıklar hem hukukun oluşumunda hem de daha sonra yasal düzenlemelerin değişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle yazılı hukuk kurallarının bulunmadığı bölgelerde, neredeyse tüm hukuk sistemleri toplumda ki geleneklerin baskın bir rol üstlendiği fikrini benimsemiştir; Kararlar bu geleneklere göre verilmektedir. (Dalgın, 2004:101).

İslam hukukunda bulunması gereken kurallar içinde örfün delil teşkil etmesi ve hukuki otorite kaynağı olabilmesi için bazı şartların bulunması gerekir. Bu şartlar; örf ve adetlerin yaygın veya ağırlıklı olarak uyulması, evrensel olarak uygulanabilir olması, açık metinlere aykırı olmaması, örf ve adetleri ortadan kaldıran başka bir eylem veya beyandan yoksun olması ve fiilen uygulanıyor olmasıdır (Imamumadi, 2019: 21).

İster pozitif hukuk ister dini hukuk olsun hiçbir hukuk düzeni geleneklerden ve halkın kabulünden ayrı tutulamaz. Hukuk kuralları, insanların geleneksel hukuk kurallarını kendi hukuki kabullerine dâhil eder ve zamanla insanlar arasında geçerli olan kuralları, kendi kabul ilkelerine uygun hale getirerek diğer geleneksel hukuk uygulamalarını ortadan kaldırır. Ancak geleneksel hukuk kuralları ortadan kaldırılrsa da uygulamada sosyo-kültürel normlara dâhil edilen bu kurallar ortaya çıkmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SAHALARI

Araştırma Sahası Olarak Güroymak

Bitlis/Güroymak İlçesi tarihi eski zamanlara dayanmaktadır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde 5000 yıllık bir tarihe sahip olduğu görülmektedir. Geçmişten günümüze kalan kalıntılara bakacak olursak Bitlis tarihi yeni taş dönemine kadar uzanmaktadır. Bitlis/Güroymak çevresinin yazılı tarih öncesi dönemi hakkında çok az bilgilere rastlanmaktadır. Bunun en temel nedeni arkeolojik çalışmalarının yapılmaması ve kalıntıların birçoğuna ulaşmamızdır. Tarihin eski zamanlarından önce Güroymak İlçesinin ismi “Çukur” adı olarak verilen daha sonraları “Norşin” adını almıştır. Bitlis İline bağlı Güroymak zamanla büyüyerek Güroymak İlçesine dönüşmüştür. Bitlis iline bağlı Güroymak İlçesi 04.07.1987 gün ve 19507 sayılı resmi gazetede yayımlanan 19.06.1987 gün ve 3392 sayılı yasa ile resmi olarak ilk ilçe kaymakamınının 14.10.1988 tarihine göre başlamasıyla Güroymak ilçe olmuştur (Yetkin, 2022: 2).

Eski tarihine bakıldığı zaman ilçede bulunan toprakların Hititler, Urartular, Persler, Makedonya Krallığı, Selefke Krallığı, Nesati Devleti, Roma İmparatorluğu, Mervaniler,

Dimaçoğlu Beyliği, Sökmenliler Beyliği, Şerefhanlar, Osmanlılar ve Rusların ve tekrar Osmanlıların eline geçtiği topraklar olarak bilinmektedir (Yetkin, 2022: 2).

Güroymak İlçesinde geçmişten günümüze kalan kümbet ve Selçuklu mezarlıkları önceleri ovada 11. yüzyılda bir yerleşik hayatın sürüldüğünün kanıtı olmuştur. Tarihi kalıntılardan kalan Kalender Baba kümbeti Selçuklulardan kalma bir mezarlık bulunmuş ve aynı mezarlık içinde yer alan iki kümbette kitabeli ve büyük olma özelliklerine sahiptir. Selçuklu kümbetlerinde görülen kümbet yapıları yine aynı şekilde de iki katlı olarak günümüzde kalmıştır. Güroymak İlçesinin merkezinde yer alan kümbet ve Selçuklu Mezarlığı Aşağı Kolbaşı, Kuştaşı ve Budaklı köyünde bu mezarlıklara rastlanmaktadır.

İlçe merkezinin Güney doğusunda bulunan Nemrut Dağı ve krater gölü, volkanik patlamalardan dolayı Van Gölünün oluşmasına sebebiyet vermiştir. Merkezden 1 saat uzaklıkta olan krater gölünün yanında yer alan Oduncular (Buriyan) köyü, krater gölüne yakın bir mesafede yer almıştır. Ayrıca krater gölünün yakınlarında bulunan “yeşil göl”

diye isimlendirilen bir de sıcak su gölü bulunmakla birlikte zaman zaman sıcak buhar (gayzer) püskürten krater bacalarına da sahiptir. Gölün etrafında oluşan ağaçlar, korluklar, burada oluşan endemik bitkiler ve farklı kuş türleri sadece buraya özgü olmasıyla dikkat çekerek Nemrut Dağının zirvelerine güzellik katmıştır. Güroymak İlçesine baktığımız zaman turizm açısından önemli bir konuma sahip olmasa bile Nemrut Dağı ve krater gölüne sahip olduğu eşsiz güzelliklerle turizm ve turistler için doğa güzelliklerini barındırarak turistler için önemli bir konuma sahip olmuştur.

Güroymak İlçesinin coğrafi iklim özelliklerine baktığımız zaman;

“Güroymak iklim yapısı genelde Bitlis ilinin Akdeniz kara iklimi geçiş özelliğine benzemekle beraber önemli değişiklikler gösterir. Kışları ve baharları özellikle yoğun sis nedeniyle güneşli gün sayısı azdır. İlçenin doğusundaki Rahva düzlüğü doğal bir rüzgâr koridoru olduğu için büyük tipi ve fırtınalara sahne olur. Kışlar soğuk ve yoğun kar yağışlı baharlar ise yağmurlu geçer. Yazlar kısa ve ılık bir özellik gösterir. İlçenin yüksek yerlerinde yetişen meşe ve kavak ağaçları tahrip edilip kesildiğinden dağlık arazisi çıplak, seyrek çalularla kaplı otlaklıklar niteliğindedir. Ovadaki eski ormanlar tahrip olmuş yerinde sellerle kaplı bozkır mahiyetinde bir arazi yapısı ortaya çıkmıştır. İlçenin deniz seviyesinden yüksekliği 1320 metre, köyler ile birlikte yüzölçümü 650 km² dir” (Anonim, 2023).

Bitlis Güroymak Yöresinde Halk Hukuku Uygulamaları

Hukuk; Yaşamın korunabilenin düzenli ve belirli bir şekilde varlığını sürdürmesini sağlayan kurallar bütünüdür. Bu anlamda bu düzenliliğin geniş anlamda doğaya devam etmesi de mümkündür. İnsanlık toplumsal varlıkların hukukun diyebileceğimiz bir kurallarına borçludur. Toplumsal alanda hukuk kuralları uzun süreli iletişim ve etkileşimle günümüze gelmiştir.

Güroymak yöresinde yaptığımız araştırmada, bölgenin daha çok tarım ve hayvancılıkla daha çok ilgilenmesinden dolayı sözlü hukuk uygulamaları açısından önemli bir konuma sahip olduğu tespit edilmiştir. Bölgede nüfus yoğunluğunun az olmasının sebebiyle yaşanan olaylardan sonra ailelerin başka şehirlere taşınmasına sebebiyet vermiştir.

Araştırma bölgesinde olaylar daha çok “Norşin Medresesinde” çözülmüştür. Bunun sebebi medresenin tarihi geçmişinin çok eskiye dayanması, medresedeki Şeyhlerin geçmiş yaşanmışlıkları olmasıdır. Bölgede Şeyhlere saygı gösterilir, onların söyledikleri

sözlerin üstüne söz söylenmez. Şeyhler sözlü hukukun uygulanmasında önemli bir etken olmuştur.

3.1. GÜROYMAK YÖRESİNDE HALK HUKUKU HÂKİMLERİ (ŞEYHLER, KANAAT ÖNDERLERİ)

Halk hukukunun geleneklerine ilişkin uyuşmazlıklarda uzlaştırıcı veya hakem olarak olayın çözümüne katılan kişiler, hem hukuki uygulamanın uygulanması hem de iletilmesi görevlerini yerine getiren kişilerdir.

Bürokratik hiyerarşiye ait olan hâkimlik mesleği her ne kadar yazılı hukukun temsilcisi olarak karşımıza çıksa da “Geçmişte, hâkimlik görevinin bu işi meslek edinmemiş kişilerce yerine getirildiği çoğunlukla yöneticiler tarafından üstlenildiği bilinmektedir” (Şakar, 2017: 3)

Roberts, ilkel toplumlarda fiziksel gücün ve domuz sayısının fazlalığına bağlı olarak toplumda lider görünümünde olduğunu söyler. Aynı soydan gelen erkekler halk evinde yaşarlar. Anlaşmazlıklarda çözümün sağlanması halk evinde çözülmüştür.

“Halk evinde genellikle, konumları fiziksel güçlerine, açık sözlülüğüne ve iyi bir domuz sayısı dengesi oluşturmasına ve sürdürmesine bağlı olan, bir veya daha fazla “büyük abi” bulunmaktadır. Jaleliler, basit bir kavga için kolaylıkla fiziksel bir çatışmayı tutuşturabildiği saldırgan insanlardır ancak büyük abi'nin, anlaşmazlıkların çözümünde rolü olduğu görülmektedir” (Roberts, 2017: 117).

Her dönemde hâkim görevini üstelenen ara bulucu yöneticiler bulunmaktadır. Halk hukuku uygulayıcıları ilkel dönemde başlamaktadır. Hâkim görevini üstlenen ilk uygulayıcılarıdır. Yazının olmadığı dönemlerde kendilerine uygun kuralları benimseyip ve bunlara izin verdiği kişilerdir. Delice'nin çalışmasından örnek verirsek (2013: 5-17), Uganda devleti topraklarında yaşayan Bunyorolar, şefleri Mukama'nın izni olmaksızın kan davası güderek öç almazlar (Akal, 1998: 154). İlkel toplumlarda oba, kabile ve şeflik gibi toplumlar bulunmaktadır. Oba en küçük topluluktur, oba topluluğunda nüfus az olmasından dolayı evlilikler iç içe olmuştur. Genellikle sadece kardeş ve ailelerden olması onların siyasi örgütlenmeden yoksun bırakmıştır. Oba topluluğunda siyasi iktidar görülmez. “Andman adası yerlileri ile Afrika Buşman ve Kung toplumlarında eşitlikçi yapının doğal bir sonucu olarak reis vb. olmadığı gibi böyle bir iddiaya sahip olan kişiler güçlü bir nefretle karşılanır” (Zerzan, 2000: 28-30). Diğer bir toplum ise kabile

topluluğudur. Kabile topluluğunun nüfus çoğunluğu oba topluluğundan farklı kılar. Akrabalıktan oluşan topluluk nüfus artışının nedeni ile bu toplumda klanlar (boy) görülmeye başlar. Bu toplumda da eşitlik devam ettiği için henüz bir statü ve katmanlaşma yoktur. Bürokrasi henüz oluşmadığı için soylar ve liderle rastlanmaz. Fakat yerleşik hayata geçildikten ve klanların oluşmasıyla küçük anlaşmazlıklar ortaya çıkmış eşitlik bozulmuş buna bağlı olarak küçük bir otoriteye sahip olsa bile çözüm bulucu kişiler vardır. “ Eşitler arasında birinci olan, liderler, barışı tesis etmek için güçlü bir savaşçı olmak zorundadır. Fiilen güç kullandıkları için vahşilikleri oranında ünlenirler” (Chagnon, 2004: 44-45), “Nuer’lerin Leopar Derili Şefi” (Chagnon, 2004:262-265), “Yanomamö reisi Kaobawa” (Kottak, 1975: 265-266). Şeflik toplumuna geldiğimizde ise; şeflik toplumu, oba ve kabile toplumlarından en üstüdür. Nüfusun artışı, akrabaların farklı yerleşim yerlerine dağılması ilkel toplumda farklılaşmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Şefliğin oluşumu yavaş yavaş devletli topluma yaklaştırmıştır. Kabile toplumunda bulunan klanların eşitlik kuralı yerine şefin klanının, diğer toplumlardan üstün oluşunu getirir. “Lozi’de hâkimler aynı zamanda yönetim görevini üstlenmişlerdir” (Gluckman, 1967: 78).

Dede Korkut hikâyelerinde Dede Korkut bilge kişi, ara bulucu olarak görülür.

“Dedem Korkut Kitabı da çatışma ve bunların çözümleri üzerinden devam eden olayları içerir. Kitapta bu sorunlar alışılmış biçimde kavga, mücadele ve silahlı çatışmayla çözülebilirken bazı noktalarda hukuk yoluyla sorunlara çare aranıp uzlaşma imkânlarının gündeme getirilmesi ilgi çeker. Söz konusu yollar, günümüz modern hukukuna kadar sürdürülmüş önemli bir müessese olan “arabuluculuk”ta toplanmaktadır” (Öksüz, 2022: 51).

“Halk hikâyelerinde hukuksal bir temel olarak görülen yaptırım hukuku koloni gruplaşması, yeni doğan çocuklara isim verme, ihtilaflar arasında arabulucu olma, toplum düzenini sağlama, suç işleyenleri affetme gibi birçok durumlarda, Dede Korkut bilge kişiliği ile ön plana çıkmaktadır” (Dursun 2011: 252).

Her toplum bu karar organını farklı şekilde tanımlamış ve bu kararlar toplumun gönüllü olarak aldıkları kararlara kayıtsız şartsız boyun eğmiştir.

Doğal hukuk olarak görülen halk hukuku egemenliğin kendi yetki alanı içerisinde devretmeyi kabul ettiği karar alma mekanizmalarını temsil etmiştir. Halk hukukunda yerleşik kurallara ilişkin kanıtlar; atasözlerinde, halk arasında söylenen sözlerde, hikâyelerde ve mitlerde, sözlü geleneklerde ve ortak geleneklerde bulunabilir. Her

toplumda halk hukukunun gerekliliği ve düzenlemeleri konusunda uzmanlaşmış bilgiye sahip kişi veya gruplar var olmuştur. Bu kişilere karar verme yetkisi verilerek dikkat gerektiren somut durumlarla karşılaşıldığında, bu hakemler ortak olarak verdiği kararlar doğrultusunda, buldukları toplulukta vicdanın sesi olarak kabul edilmektedir (Karataş, 2018: 151).

Geleneksel halk hukuku düzenlemelerinin uygulama ve hüküm alanlarında ilgili kişiler tarafından düzenlemelere uyulması gereken halk hukuk uygulamaları söze dayanarak sözlü ortamlarda meydana gelen halk hukuk kurallarını bilmeleriyle oluşmuştur. Bu bağlamda halk hukukunu bilen kişiler tarafından alınan kararlar, eski çağlardan günümüze miras kalan toplumsal yapı adına normların gözetilmesi ve yerine getirilmesi alanında kullanılmaktadır.

Doğal hukuk sistemi ve sözlü yaratmalar birbiriyle aktarım içerisinde olduğu için anlatılanlar topluma yol göstermiştir. Olay içerisinde davalı ve davacı, davanın topladığı delilleri öne sürerek kişiye “senin vicdanına bırakıyorum” diyerek verilen kararlara razı olurlar vicdan muhasebesine bırakarak vicdani sorumluluk yüklerler.

Halk hukuk kurallarını uygulamalarına geçildiğinde, vicdanı mahkeme niteliğinde görür. Kendi içimizdeki vicdanı sessini sadece kendimiz dinleyebiliriz. Toplumsal yasalarda vicdan ürün olmasıyla töre düzenlemelerine göre de şekillenmektedir (Simmel, 2009: 1267).

Vicdan, bir ilkeler sisteminin başlığı olarak hizmet eder. Bireyleri, kendilerinin ve başkalarının eylemleri hakkında olumlu ve olumsuz yargılar oluşturma konusunda etkileyerek çalışır. Doğru kabul edilen eylemler kişisel öz saygıyı güçlendirirken, yanlış veya hoş olmayan olarak algılanan davranışlar suçluluk duygusunu teşvik eder (Güngör, 2000: 57). Tarafların bu karara karşı çıktığı durumunda ise toplum tarafından dışlanır ve bunlara uygun cezai yaptırımlar uygulanmaktadır.

Toplumsal vicdanın oluşmasında ve devamlılığında toplum tarafından kabul edilen ahlaki normlar etkilidir. Sosyal vicdanın yönetmelikte olan resmi hukuk yasalarıyla denk gelmesi sonucunda ise toplum için önemli bir noktaya gelir. Devletin yürürlükteki olan yasalara uyulması zorunluluğuna karşın toplumdaki insanların kendi vicdanlarını rahat etmemektedir (Ulutaş, 2015: 105).

Güroyamak Yöresinde bu yaptırım türü olarak davalı ve davacının birbirlerine zarar vermemesi için olayın çözümsüz bırakılması gibi yaptırımlar olabilmektedir.

Halk hukukunun karar vericileri olan kişiler, alan çalışmasını yaptığımız bölgede; seyit-şeyh, medreselerde dini eğitim almış kişiler ve geçmişten günümüze kadar bölgede ekonomik, siyasal alanlarda güçlü olan kişiler topluma kendini kabul ettirmiş ve toplum tarafından saygınlık kazanmış kişilerden oluşmaktadır.

Araştırma bölgesinde bu kişiler yaşlı bilge tipini özelliklerini göstermekle topluma karşı kendini kabul ettirmiş olsalar da daha çok dini eğitim seviyesi, ekonomik ve siyasal güç onların toplum içinde etkin olmalarını sağlar.

Ejder Ulutaş'a göre, toplumda yaş farkından dolayı itaat ve sadakat önemli bir rol oynar. Özellikle yaşlı, bilge tipi kişilere bu özellikler atfedilir.

“Toplumumuzda sadakatin ve itaatin özellikle yaşlılar söz konusu olduğunda çok önemli olduğu görülmüştür. Otoriteye bağlılık kayıtsız olmamakla beraber ilişkilerin inşasında temel bir harç malzemesi görevi görmektedir. Kanaat önderleri toplumun “ak sakallı”ları yani yaş ve tecrübe itibarıyla ileride olan kişileri olmalarından ötürü itaatin kendilerine yönelmesi olağandır. Kanaat önderleri belli bir yaşın üstündeki ve bu yaşın beklediği hürmetle örülü kişiler olmaktadır. Özellikle korku ve saygının birarada mezcildiği bir kültür ikliminin getirdiği yaşlıya saygı, kanaat önderlerinin toplumdaki yerini perçinlemektedir” (Ulutaş, 2015: 100).

Araştırma sahasında dini kimliğe sahip olan Seyit-Şeyh olan kişiler topluma karşı kendilerini kabul ettirmişlerdir. Şeyhler medreselerde dini eğitim almış kişilerdir.

Şeyh terimi, bir dini tekkeye veya tekkeye başkanlık eden, tipik olarak öğrencileri olan ve bir kabilenin veya klanın (özellikle Arabistan'da) reisi olarak hareket eden yaşlı bir adam veya lider olarak tanımlanır (Erdoğan, 2017: 15).

Şeyh bölgede önde gelen bir dini otorite olarak tanınmakta ve onun statüsü, rolü ve gücü bölgenin dini tarihi ile ilişkilendirilmektedir. Bu haliyle bölgenin dini tipolojisi içerisinde ideal bir yer işgal etmesini sağlayan bir itibar amblemi olarak algılanmaktadır (Subaşı, 2003: 52).

Geleneksel toplumların ortaya çıkardığı kanaat önderleri sosyolojik bir olgudur. Kanaat önderi, toplumun geçmiş kültürel yaşantısından ve dini değerlerinden meydana gelmiştir. Geçmiş tarihi ve kültürel yapılarından geleneksel toplum bağı olan kanaat önderi yine toplum tarafından belirlendiği sosyolojik bir olgu olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Toplum tarafından gönüllü olarak kanaat önderliği kimliğini layık göstermişlerdir.

“Kanaat önderi; geleneksel sosyal yapının ürettiği, kültürel yaşamın genel kabul gören değer yargılarından beslenen; örf, adet ve alışkanlıkların değiştirilemez kutsallığına dayalı ve kaynağını eski kurumsallaşmış aile ve inanç geleneğinden alan bir toplumsal aktördür. Sosyolojik anlamıyla kanaat önderi; kitle, toplum, sosyolojik bir grup, örgüt, cemaat veya bir akımın fikri öncülüğünü yapan, elinde bir sosyal temsil gücü bulunduran ve geleneksel kanalların beslediği yüksek statüsünü gerektiğinde yaptırımı dönüştürebilen lider kişi, toplumsal uzlaştırmacıdır” (Erdoğan, 2017: 10).

Bu bağlamda kanaat önderleri geçmiş tarihlerde toplumun yol göstericisi olmuştur.

Alan çalışmasıyla ilgili olan bölgede bulunan Norşin Medresesi, hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Bölgedeki insanlar için büyük bir önem arz etmektedir. Bunun sebebi, medresenin tarihi geçmişi ve yaşanmışlıklarıdır.

“Norşin medresesi Şeyh Abdurrahman Tağı'den başlıyor. Şeyh Abdurrahman Tağı 1831'de Siirt Şirvan'ın Pirinçli (Mawit) köyünde doğdu. Babası Molla Mahmud annesi Molla Muhammed Efendi'nin kızı Meyasin Hanım'dır. Molla Abdüssamed, Molla Ziyâeddin Arvasî, Molla Resul Sipîkî, Molla Abdurrahman Melekendî gibi âlimlerden ders okuyup icazet aldı ve Isparta'daki medresede ders vermeye başladı. Nakşibendi tarikatı Şeyh Abdurrahman Tağı sayesinde bölgede hızla yayılmaya başladı. Dergâhı kısa zamanda önemli bir ilim ve tasavvuf merkezi haline geldi. Hayatı boyunca ilim ve irşatla meşgul olan Tağı bölge halkının dinî, ahlâkî, kültürel ve askerî bakımdan korunmasına yardımcı oldu. Osmanlı-Rus savaşında halkı cihada teşvik etti. Hizmetlerinden dolayı Osmanlı Devleti tarafından üçüncü dereceden Mecîdî nişanı ile ödüllendirildi. Şeyh Abdurrahman Tağı'ye mensup çok sayıda âlim ve mutasavvıf köy köy dolaşıp ilme hizmet etmiş, İslâm kardeşliğine, birlik ve beraberliğe büyük katkıda bulunmuştur” (KK.1). Araştırma sahasında yaptığımız görüşmede kaynak kişi Norşin Medresesinin tarihi geçmişi anlatmıştır. Bununla birlikte geçmişte önemli şeyhlerin bulunması ve günümüze kadar gelmesi toplumun şeyhlerin sözlerine itibar etmesine kaynaklık etmişlerdir.

Geçmiş süreçlerde toplumların tutumlarını yönlendiren halkın siyasal, kültürel, eğitsel açıdan biçimlendiren kuruluşlar var olmuştur. Bu kuruluşlar tarihi şartlarda sosyal alanda önemli roller yer etmişlerdir.

Ejder Ulutaş'ın "Toplumsal Bir Tip: Kanaat Önderi" çalışmasında dinin getirdiği itibarın toplum tarafından kanaat önderi olarak görülen kişilere saygı duyulduğu, karar mercii olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Kurumsallaşmış dinsel roller, toplumun hem olağan hem de sıra dışı yönlerinde konumlanmıştır. Dini kuruluşların görünümünün itibarının, toplumdaki kanaat önderlerinin varlığı, bölgedeki insanlar tarafından önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Ulutaş, 2015: 93).

Araştırma bölgesinde toplumun anlaşılmadığı, kan davası, namus, vb. davalarda davalı ve davacının "em herine şeriet"¹ sözüyle kişilerin itiraz edemeyeceği çözüm noktasına götürmüştür. Şeriata gidelim sözü şeyhlerin verdiği kararlara razı olmayı kabullenmeyi getirmektedir. Dine karşı gelmeyecekleri bilgisine sahiptir insanlar.

Ulutaş'a göre, şeriat hukukuna başvurmak her ne kadar öncelikle dini bir referans olarak düşünülse de bazen dini emirlerden ziyade kültürel motifler içinde bir adalet düzenekler icrası olduğu da görülmüştür. Bu noktada şeriata gidelim söylemi dini ima etse de varış noktası sıklıkla dini uygulamalara asimile edilmiş geleneksel bir hukuk normu olarak yorumlanabilmiştir (Ulutaş, 2015:106).

Araştırma bölgesindeki şeyhlerin yaptırım gücünün olması toplum tarafından kabul edilmiştir. Şeyhlerin ekonomik veya doğal varlıkları noktasında onların belli bir gücü elinde bulundurmaktadırlar. Şeyhlerin yaptırım gücüne sahip olmaları geçmişte toplumsallaşmayla ve bunu kabullenmesi süreci ile nakşedilmiştir. Bu yaptırımların temelinde dini değerler önemlidir. Şeyhlerin toplumda saygınlık kazanmasında ki en önemli etken toplum içinde meydana gelen tartışmalarda ortaya atılmalarıdır. Onların lider, barış elçileri kimliğine sahip olmaları, toplumun onlara bu sertifikayı verilmesinden kaynaklı olduğunu belirtmek gerekir. Bu kişilerin özelliklerine baktığımızda, yaşam tarzı ve ahlaki yönleriyle, toplumun, tüm toplumlarda olduğu gibi araştırma alanında da halk biliminde karar verici otorite olarak oluşturmak istediği ideal insan tipleridir. Bu kişiler toplumun bilgeleri ve ait oldukları toplumun kolektif hafızasının taşıyıcılarıdır.

¹ Türkçe aktarımı şeriata gidelim karşılığına gelmektedir.

3.2. GÜROYMAK YÖRESİNDE HALK HUKUKU UYGULAMALARINDA DANIŞMA VE KARAR MECLİSLERİ

Halk hukukunun ilk şekli olan danışma ve karar meclisleri olayların çözülüp karara bağlanıldığı mahkemeler olarak günümüze gelmiştir. Bu meclislerde öncelikle davalı ve davacının hakkını korumaya alacak kararlar verilir.

Araştırma bölgesinde yaşanan vakalarda tarafların anlaşmazlık yaşadığı noktada karar meclisine başvurulur. Karar meclisinde şeyhler ya da Seyda bulunur. Şeyhler onlar için adaleti sağlayan kişilerdir. Dini eğitim almaları, siyasi ve ekonomik güce sahip olmaları halka şeyhlerin en iyi karar verici olduğu görüşünü sağlar. Şeyhlerin karar mercileri olarak görünmeleri, dini statüye sahip olmaları, halk tarafından saygınlık, değer görmelerini sağlamıştır. Halkın karar verici olarak gördükleri şeyhler ya da kanaat önderleri, anlaşmazlık olaylarında devreye girmeleri, olayı çözüme kavuşturmaları onlara saygınlık statüsü kazandırmıştır. Bu bağlamda halk, resmi hukuk çözüm yolları yerine iç hukuk süreci başlatıp kanaat önderlerini devreye sokabilmişlerdir.

Bölgede devletin uyguladığı hukuk kurallarının toplumun vicdanına yer etmemesi, toplumun kendi iç hukukunun adaletine önem verdiğini göstermiştir.

Araştırma bölgesinde davalı ve davacının tek çıkış noktasının şeriata gitmek olduğunu bölge halkı dile getirmiştir. Şeriata gitmek şeyhlerin hükümlerine ve kararlarına itiraz edilemeyeceği anlamına gelmiştir. Çünkü şeriati uygulayacak şeyhlerin dine aykırı davranmayacaklarını bölge halkı bilirler. Bölgede ihtilafların çözüm mercii olan şeyhler şeriati tamamen uygulayan değil, sadece ihtilaflar arasında arabuluculuk ve barışı sağlayan merci olmuştur. Burada şeriata gitmek dini ifade taşısa da bazen dini emirlerden ziyade daha çok kültürel motif gibi görülür. Bu bağlamda şeriata gitmenin amacı din olsa da toplumun gittiği yer dini temsil etmiş olduğu anane hukuk normu olabilmektedir.

Taraflar arasındaki ihtilafların son bulması için kişilerin olaya karışması gerekebilir. Bu anlaşmazlıkları, kan davalarını sulha erdirmek ve bazen de aileler arasındaki küslük ilişkilerini onarmak için çözüm mercii gördükleri şeyhler devreye girer ve adeta bir tampon mekanizması görevi görür. Taraflar arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesinde araya giren arabuluculuğun kullanacağı yöntem önemli olduğu kadar, şeyhlerin çözümde istekli olması da önemlidir. Olaylara orta yol bularak, barıştırarak, bedel ödeterek vb. vakaları çözmeye çalışan şeyhlerin varlığı, işlerin çığırımdan çıkmasına

neden olabilecek ender durumlarda olsa da toplumsal sorunların derine inmeden önlenmesi açısından hayati önem taşımışlardır.

Şeyhler, günlük hayatta dini bilginin kaynağı olarak görülmenin yanı sıra, çatışma durumlarında çözüm mekanizması olarak da kabul edilmektedir. Bu durum toplumun bu kişilere “barış elçisi” simgesi yüklediğinin göstergesidir. Bölgede sıklıkla kullanılan “şeriata başvuralım” söyleminden, genel olarak bahsedilen kişilerin dini otorite olarak kabul edilen şeyhler olduğu çıkarımı yapılabilir. Herhangi bir anlaşmazlığın resmi kanallar yerine etkili liderler aracılığıyla çözülmesi tercih edilmiş ve bir tür “iç yargı yetkisi” yoluyla çözüm bulma girişimi olarak görülebilmektedir (Aktaş, 2020: 172).

Şeyhlerin arabulucu olarak kabul edilmesinde en etkili yönlerden biri onların toplum tarafından şeriata temsilcisi olarak algılanması oluşudur. Esas itibarıyla dine başvurunun şeyhler aracılığıyla yapıldığı söylenebilir.

Toplumsal ısrarların getirdiği arabuluculuk, hukuksal bir zorunluluk haline gelmiştir. Pozitif hukuk kurallarının zayıf kaldığı ve yetmediği yerlerde şeyhlerin varlığı toplumsal düzen açısından gereklilik sunmaktadır.

Netice itibarıyla şeyhler, tarafların kendi aralarında çözemedikleri sorunlara karışarak olayın çözümünde aktif rol oynarlar. Olaya şeyhler müdahil olduktan sonra anlaşmazlık yaşayan kişilerin artık herhangi bir tutum sergileme hakları kalmaktadır. Şeyhlerin verecekleri karara, davalı ve davacı bağlı olmaktadır. Şeyhlerin kararlarının kabul edilmemesi, toplumsal anlamda dışlanmanın bir problemi olarak görülmektedir.

Şeyhlerin toplumdaki en önemli rolü bu kesişimde kendini göstermektedir. Uyuşmazlıkların çözümünde çoğunlukla şeyhlerin görüşlerinden yararlanılmaktadır. Çözümde kilit noktada oldukları düşüncesi hem saha araştırması sürecinde hem de görüşmelerde her zaman öne çıkan ve vurgulanan bir nokta olmuştur.

3.3. CEZA HUKUKU UYGULAMALARI

3.3.1. Hırsızlık

Hırsızlık, bir başkasının kendisinde olmayan mülkiyeti kişinin rızası olmadan izinsiz alıkoyma, kullanma, nesneden çıkar sağlayıcı işlerde kullanması durumu olarak tanımlanabilir.

Halk hukuku kapsamında hırsızlık suçlarına karşı cezai müeyyidelerine baktığımız zaman hırsızlık suçunu işleyen kişi tarihi önceki dönemlerde bireyin özel alanına girip hanesine ve malına saldırıda teşekkül eden davranışlara karşı toplum tarafından uygulanan yaptırım darp cezasıdır. Ancak eski Türk toplumlarında bu ve diğer suçların algılanışı ve bunlara ilişkin yaptırımların tespiti ve takdiri farklılık gösterebilmektedir.

Hırsızlığın esnek veyahut ciddi bir kural ihlali olması durumunda toplumdan topluma farklılık göstermekle birlikte farklı yaptırımlar uygulanmıştır (Dursun, 2016: 255-256).

Delice'nin çalışmasında ilkel toplumlarda hırsızlık suçu ile ilgili farklı cezai yaptırımları çalışmasında yer etmiştir. İlkel toplumlarda nüfus sayısının az olması, çalınacak şeylerin az olması sebebiyle hırsızlık suçu çok nadir görülmüştür. İlkel toplumlarda temel ceza çalınan nesneyi geri iadesi ya da tazmin edilmesi olmakla birlikte pek çok farklı uygulamalar da vardır. İhlalin yapıldığı yere göre ve akrabalık düzeyine göre ödence miktarları değişiklik gösterir (Delice, 2013: 48). "Tswana'da keçi otlaktan çalınmış ise cezası bir sterlindir (iki keçi) ama fiil, ağıldan ve çift kapı vs. korunaklar kırılarak icra edilmiş ise ceza bir sığır olacaktır. Hırsızın tüm mallarına el konulur" (Schapera, 1970: 271). Şeklinde çalışmasında hırsızlıkla ilgi yapılan suçlara karşı uygulanan yaptırımlara örnekler vermiştir.

Roberts'e göre, Aşağılama yoluyla anti-sosyal davranışları düzeltmeye yönelik girişimler resmi nitelikte olmamalıdır ve genellikle günlük konuşma bağlamında bulunmalıdır. Eğer bu tür haksızlıklar zamanla tekrarlanırsa, haksızlığı yapan kişi bu durumlarla o kadar karşı karşıya kalır ki, bu onaylanmayan davranıştan vazgeçmek zorunda kalır. Bloch, Madagaskar Merina'larında bu durumun sıklıkla yaşandığını belirtiyor (Roberts, 2017: 60) ve açıklayıcı bir örnek sunuyor. "Hırsızlıklarla baş etmek için Yeni Gine'deki Orokaivalılar'ca da sessiz fakat aynı derecede ince bir kınama biçimi kullanmaktadır" (Williams, 1930: 330).

Araştırma sahasına baktığımızda ise hırsızlık suçuna karşı yapılan müeyyidelerin daha çok kınama, ayıplama, darp etme, teşhir, sürgün ve çalınan malı geri getirme şeklinde uygulandığı görülmüştür.

"Bölgede bir köylünün ahırından koyunlarının çalınmasından dolayı hırsıza darp etme müeyyidesi uygulanmış ve suçlu ile kıygın (mağdur) arasındaki hısım ilişkisinden

dolayı suçlu devlete ihbar edilmemiş ve bir süre sonra suçlu ve ailesi köyden göç etmişlerdir” (KK. 2). Suçlunun işlediği suçun bedeli fiziksel olarak aksettirilirken, mağdur ve suçlu arasında hısımlık ilişkisi bulunması kamusal makamların devreye sokmasını engellemiştir. Bu olayın kamusal kurumların olaya karışmaması ve duyulmaması için mani olmaları toplumun ortaklaşa cezalandırma tarzına gidilerek her ne kadar olaydan biri mağdur duruma düşse de aralarındaki hısımlık ilişkisinden dolayı mağdurunda suçluyu cezalandırılabilceği fikrindedirler. Suçlu ve ailesinin yaşadığı yerden göç etme sebebi ise, olayı bilen kişiler tarafından ayıplanmadan ve kınamalardan sıyrılmak istemesidir.

“Bölgede akrabalık ilişkileri olduğundan dolayı, hırsızlık olaylarında suçlu ve mağdur arasında geçen anlaşmazlıklara karşı ağır bir yaptırım uygulanmaz. Çalışma alanında gerçekleşen bir hırsızlık olayında hadisenin çözümü için referans olan kişi, altınlarını çalan kişiyi bulduktan sonra altınların iadesi yapılmıştır. Suçlunun mağdurun ailesinden olması nedeniyle hiçbir yaptırım uygulanmamıştır” (KK.3).

“ Bizim burada akraba olup olmaması önemli değildir. Hırsızlık yapanın hakkı dövmektir ki bir daha yapmasın” (KK.4).

Hırsızlık davalarında bölgede akraba bağının bulunup bulunmaması önemli görülmediği, hırsızlık suçunun kesin cezası darp yaptırımıdır. Darp yaptırımının uygulanması toplumda olası durumların önüne geçmek için gözdağı vermek esas alınmıştır.

Olayın bir başka yaptırımı ise sürgün cezasıdır. Araştırma sahasında görülen bir yaptırım türü değildir. Fakat uygulanabilir bir yaptırımdır. Bölgedeki akrabalık bağları, köy yerleşkelerindeki insanların birbirlerinin tanınması bu yaptırımın uygulanmasını engellemektedir. Anti-sosyal davranış ve olayların cezasız kalması bu davranışların devamını sağladığından, toplum bunu önlemek için kendi yaptırımlarını uygular; ancak suçlunun kişisel olarak affedilmesi halinde cezai yaptırım uygulanması mal sahibine aittir.

Hırsızlık suçu her zaman kamu güvenliğini tehdit etmiştir. İnsanlar güvenlik ihtiyacını karşılamak için çeşitli önlemler almışlardır. Hırsızlık suçları için hem pozitif hukukta hem de İslam hukukunda çeşitli cezalar öngörülmüş ve uygulanmıştır. Pozitif hukukta hırsızlık suçu, hırsızlığın türüne, kime karşı ve hangi koşullar altında işlendiğine

göre belirlenirken, İslam hukukunda hırsızlık 38. ve 39. Ayetinde Kur'an-ı Kerim'in Maide Suresine göre uygulanır. Ayetlerde Yaptıklarının cezası ve Allah'ın ayetlerinden bir örnek olarak hırsızlık yapan erkek veya kadının ellerini kesin şeklinde açıklanmaktadır (Maide, 38/39).

Toplumda hırsızlık suçu utanılacak bir ihlal olduğundan dolayı belirttiğimiz örneklerde de ihlalin genellikle başka insanlarında öğrenmesini engellemeye çalışmaktadır. Suçu işleyen kişinin ailesinin de etkilenmesi söz konusudur. Sadece birey değil aile fertleri de suça dâhil edilir.

Eski çağlarda toplumun düzeni sağlamak için ilişkileri onaran bir takım kurallar ortaya çıkmış ve bu kurallara uymadıklarında farklı cezalar ortaya çıkartmışlardır.

İslam hukuku alanında cezalar, ancak suçu caydırmak için gerekli önleyici tedbirler alındıktan sonra yürürlüğe giren nihai ve zorunlu müdahaleler olarak kabul edilir.

İslam'ın temel amacının sadece bireyleri cezalandırmak değil, hırsızlık gibi suçların işlenmesine fırsat vermeyecek önleyici tedbirler uygulamak olduğudur. Bu, ekonomik ve sosyal büyümeyi kolaylaştırmayı, toplumsal dengeyi korumayı, bireyleri eğitmeyi ve doğru yola yönlendirmeyi içermiştir. Toplumdaki bu çabaların başarısı, şüphesiz din eğitiminin toplumun geneli tarafından benimsenen ahlaki değerlerle uyumlu bir şekilde uyumlaştırılmasına, yasal düzenlemeler ve tutarlı resmi politikalarla desteklenmesine bağlı olmuştur (TDV Yayınları, Apaydın, 2016; 2: 190).

Roberts'in "Hukuk Antropolojisine Giriş: Düzen ve Kargaşa" kitabında anlattığı anti-sosyal davranışlar gösteren kişilerin küçük düşürmeyle yola getirmek doğru olmadığını ve farklı toplumlarda hırsızlık yapan kişi tespit edildiğinde, bunlarla baş etmenin suçluların toplum önünde rencide edici konuşmalar yapıldığını (Roberts, 2017: 60) söyler ve buna somut örnek olarak Merina topluluğunu göstermiştir.

"Bir erkek, hindistan cevizlerini çalındığını gördüğünde, geriye kalmış olan kabuk parçalarını bir sopanın başına bağlayarak yakınlardaki bir palmyenin görünür bir kısma asar; bunun üzerine gelip geçen herkes bir hırsızlık vakası yaşandığını anlar ve henüz kim olduğu bilinmemesine karşın hırsız, oradan geçerken şiddetli bir utanç duyar. Benzer şekilde, talan edilen bir bahçe sahibi köyün ortasındaki hindistan cevizi ağacına, herkesin görmesi ve suçlunun özellikle rahatsız olması için bir taro yaprağı asar" (Williams, 1930: 330).

Anti-sosyal davranışta cezai yaptırımı küçük düşürme olmuştur. Pek çok toplumda, anti-sosyal davranışlarda bulunan kişiyi küçük düşürerek ve utandırarak çatışmayı benzer şekilde azaltmaya çalışan kişilerin olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır.

Araştırma sahasına baktığımız zaman hırsızlık suçunun diğer yaptırımı küçük düşürerek teşhir yaptırımı uygulanır. “Mala dızo” (hırsızın evi) diye lakaplar takılır. Bunun sebebi geçmişte sürekli yaptığı hırsızlık suçunun üstünde bir damga olarak kalmasıdır.

“Annem bankadan para çekmeyi bilmediği için orada bulunan X’ten yardım ister. O da kartı alıp parayı çeker. Paranın çekmesiyle oradan kaçması bir olmuş. Annem onu ve ailesini tanıdığı için o anda bir şey yapmamış. Eve geldiğinde olayı bana anlattı ben de sinirlendim X’in evine gideceğimi onu döveceğimi söyledim. Annem izin vermedi ben hallederim dedi. Annem onun aile büyüklerinin yanına giderek olayı anlattı. Aile büyükleri X’i, annemin karşısına getirerek istediğini yap serbestsin demişler. Annem sadece yüzüne tükürmüş. Kendi ailesi de X’in yüzüne tükürerek ona kızmışlar. Ailesi anneme yalvarmış kimse bilmesin, duymasın diye. Anneme çalınan parayı geri vermişler” (KK.5). Bölgede suçlunun toplum önüne getirilerek teşhir yaptırımı uygulanır. Kişinin yüzüne tükürülmesi utanma duygusunu yaşamasını sağlamak içindir.

Görüşmecilere göre kişinin hırsızlık suçunun ispatlanması için şahitlerin tanıklığı ve suç sınamasının yönteminin uygulandığı söyler. Şüphelinin doğru söyleyip söylemediğini anlamak için Kur’an-ı Kerim getirilir, eğer şüpheli hiç tereddüt etmeden elini Kur’an’a basarsa suçu yapmadığına kanaat getirilir. Eğer basamazsa korkarsa bu da suçu yaptığını gösterir. Bölgede Kur’an’ın kutsal sayılması ve onlar için Kur’an’ın yalan söyleyenleri çarptığı dini inanışına sahip olduğunu göstermiştir.

Delice’nin ilkel toplumlarda suç sınamasıyla ilgili ritüeller ve yemin gibi yaptırımlar uygulandığını söyler. Suçlunun tespit edilmediği vakalarda doğaüstüne danışılır. Suç sınamasının adını (Ordeals) adını aldığını ve şartlı yemin olarak da anıldığı, şahitlerin çelişkili durumlarda ihtilafların çözüm için başvurduğu yaptırımdır (Delice, 2013: 109-112). “ Gerçeğin ortaya çıkarılması için özel ritüeller eşliğinde icra edilen bir çeşit işkence tatbikatıdır.” “İlahi ya da insanüstü bir gücün yargılamaya müdahale ederek sanığın suçlu mu yoksa masum mu olduğuna işaret edeceği ilkesine dayanır. İlahi müdahalenin her zaman kişinin lehine olacağı kabul edilir” (Wells, 1994: 154).

Bireyin içindeki inanma ve itminan duygusunun eksikliğinden sebebiyle ortaya çıktığı düşünülen yemin kutsal bir sembol, kesinlik anlamını taşıdığından bireylerin sosyal ilişkilerinde dikkat ve inanışla bağlanan bir kavram haline gelmiştir.

Bölgede hırsızlık suçuyla ilgili İslam'ın hukuk kurallarını devreye sokulmadığı görülmüştür. Bu durum İslam hukukunun çok ağır hükümler içermesi ve toplumun bunu göze almak istememesinden kaynaklanmıştır. Toplumsal inanç yaşamını düzenleyen kurallar ile bireysel inanç yaşamını düzenleyen kurallar arasında bir hiyerarşi bulunduğundan, hırsızlığı suç olarak görmeyen bireyin bu inanç öğelerini kullanması, gerçeği söyleme zorunluluğunu doğurmaktadır. İncancından dolayı daha çok değer verdiği iki unsurun bir araya gelmesiyle yalan söylediği takdirde ilahi bir gazaba uğrayacaktır. Ekmek ve Ayet kutsal sayılan iki önemli unsur olmuştur.

3.3.2. Yaralama

Ceza hukuku uygulamalarında işlenen suçun türüne göre cezai yaptırımlar uygulanmaktadır. Yaralanma, bir kişinin herhangi bir yerine başka bir kişi tarafından zarar verilmesi olarak tanımlanmaktadır. Hapis cezası, işlenen suçun türüne, kime karşı işlendiğine ve mağdurun durumuna göre cezai bir yaptırım olarak verilmektedir (Evcim, 2011: 48-49).

İslam hukukunda ise yaralama yaptırımları farklıdır;

“Müessir bir fiil sonucunda meydana gelen yaraların doğurduğu hukukî ve cezai sorumluluğun tespiti için yaralamanın kasten (amden) veya hata ile olduğunun belirlenmesi gerekir. Kasten yaralamalarda mağdurun suçluyu affetmemesi veya diyet karşılığında sulha yanaşmaması halinde müessir fiilin hangi organda yapıldığı önem kazanır. Yüz ve başa yönelik yaralamalarda (şecce), kisası uygulamanın maksadı aşan ağır bir sonuç doğuracağından endişe edilmiyorsa kisas esastır. Bunun dışındaki yaralamalarda (cirâh) Hanefiler'e göre kisas değil diyet uygulanır. Çünkü bu tür yaralamalarda eşit bir kisas uygulamasına imkân yoktur. Diğer hukukçulara göre ise kisasın uygulanmasında eşitlik sağlanabiliyorsa ve maksadı aşan bir sonucun doğmasından endişe edilmiyorsa kisas yapılır; böyle bir endişe varsa diyet alınır. Cirâhanın hata ile olması durumunda kisas söz konusu olmayıp meydana geldiği organa ve yaranın cinsine göre sabit veya hâkimin takdirine göre değişebilen bir diyetin (erş, hükûmet-i adl) ödenmesi gerekmektedir” (Eşşazelî, 1993: 24-25).

Araştırma alanında toplum, toplumun huzurunu bozabilecek durumlara karşı sürekli tetiktedir. Bölgede husumet ve kavga ihtimali olan aileler sürekli takip edilerek,

kavgaların çıkmasına izin verilmemektedir. Eğer kavga çıkarsa ve kavgada yaralanma meydana gelirse, ortaya çıkan olay öç almaya dönüşür. Olayın intikama dönüşmemesi için araya üçüncü kişiler devreye girer, konu çözüme kavuşturulmaya çalışılır. Yaralanma durumunda, ağır bir yaralanma meydana gelmişse cezai yaptırım olarak diyet yaptırımının uygulanmasının çözümü olarak görülür. Bir başka vakada ise yaralıların kayıpları karşılanarak uzlaşmaya varılır. Bir nevi tazminat yaptırımı uygulanmaktadır.

Araştırma bölgesinde yaralama suçundan, fail olan kişinin ailesi olayın daha fazla büyümesini engellemek için araya, bölgenin saygı gösterdikleri arabulucu olarak gördükleri şeyhleri devreye sokar. Şeyhlerin otoriter yapısı, dini eğitim görmüş olmaları toplum tarafından saygınlık itaat kazandırdığı etiketlerdir. Buna bağlı olarak şeyhler devreye girdiğinde her iki tarafın da mağdur olmaması için çözümler getirir. Eğer olay şeyhlere intikal etmişse olay çözülür, tarafları ortak noktada birleştirirler. Olayın çözülmeme durumları nadir olarak görünse de, çözülmeme durumunda mağdur olan kendi yaptırımını uygular. Bu öç alma veya misillemeye dönüşür. Fakat şeyhler olayın büyümemesi için gayret gösterirler. Failin yarattığı zararların ödenmesi, karşılığında para cezası diyet yaptırımını uygulanır. Fail ile mağdurun arasındaki kan bağının bulunması durumunda şeyhler, ağır yaptırım uygulamamakta, aralarında hiçbir bedel olmaksızın barıştırılır.

“Bizim köyde iki amca çocukları vardı. Bu iki amca çocukları bir kız için kavga etti, X, Y’yi bıçakladı. Araya aileler girdi, olayın büyümemesi için X aile üçüncü kişileri araya koydu. Şeyhlerin yanına gitti davanın çözümü için yardım istedi. Şeyhler kabul etmiş ve Y’nin ailesini, X’in ailesini ve kavga edenleri medreseye çağırılmış. Her iki tarafı da dinledikten sonra şeyh, siz akrabasınız birbirinizin yüzlerine bakacaksınız olay büyümesin barışın demiş. Y’nin ailesi hiçbir karşılık beklemeden barışmışlar.” (KK.7) Hiçbir yaptırımın uygulanmaması kişilerin arasında bulunan kan bağı olmasıyla ilgilidir. Bölgede akrabalık, kan bağının olması yaptırımların uygulanmasını engellemiştir. Davanın çözümü için toplumun saygı gösterdiği, sözünü dinlediği, otoriter olarak gördükleri şeyhin yanına gitmeleri olayın büyümesini engellemiştir.

“Bölgede iki farklı ailelerin kavga etmeleri sonucunda yaralanan taraf, suçlu taraftan para ister. Diyet yaptırımını uygulanır. Fail taraf olayın büyümemesi için kabul

eder. Şeyhlerin fail olan taraftan cüzi bir miktar isteyerek anlaşma yolunda konu kapanır” (KK.8). Diyet yaptırımı uygulamasıyla olay çözüme kavuşmuştur.

Yine baktığımız zaman ilkel toplumlarda bile örneklerini görürüz. Aslan Delice'nin çalışmasında bu yaptırımların fazla örnekleriyle karşılaşıyoruz.

Örneğin Trobriand halkı yalnızca üst sınıftan ya da önemli bir kişi öldürüldüğünde intikam almayı tercih ederken, diğer yaygın da kan parası (Lula) alarak klan onurunu korumayı tercih etmiştir. Ancak bunu söylemek misilleme yapılması anlamına gelmemiştir. Teorik olarak klan kaybının misilleme ile karşılanması ve bir canın diğerinin kanının kıyılması öngörülse de pratikte kuraldan sapmalar yaşanmıştır. Kısasın diyete dönüşmesinin arkasında kan davasının zor ve tehlikeli bir süreç olması, temel ekonomik altyapı ve ödenecek tazminatın diyet olarak kabul edilmesinin çok kolay olması yer almıştır (Delice, 2013: 146-147).

“Burada kavga eden kişiler hemen dışarı çıkmaz, şeyhlerin olaya dâhil olmasını bekler ve çözüm sağlandıktan sonra dışarı çıkar. Eğer suçlu taraf dışarı çıkarsa, mağdur taraf bunu yanlış anlayarak olay büyüyebilir. Bunun için suçlu ve ailesi dışarı çıkmaz birkaç gün” (KK.9). Suçlu tarafın dışarı çıkmaması mağdur tarafa saygı duyduğunu gösterir. Eğer suçlu dışarı çıkarsa mağdur tarafa saygı duymadığını göstermekle birlikte olayın büyümesine ve farklı noktalara gelmesine neden olur.

Araştırma sahasında toplumun akrabalık ilişkisi, şeyhlerin çözüm mercii olmaları davaların çözüme kavuşturulmasını sağlamıştır. Hatır-gönül ilişkisi etkili olmakla birlikte tarafların uzlaşma yönünde hareket ettikleri gözlemlenir.

3.3.3. Cinayet

İnsanoğlunun tarih sahnesindeki ilk şiddet olayı Âdem'in iki oğlu olan Habil ile Kabil arasında meydana gelmiştir. Bu anlaşmazlık kan akıtmaya vararak ölümle sonuçlanmıştır. Bu olayda meydana gelen ilk bireysel kan akıtmanın altında yatan en önemli neden, kişisel menfaatlerin çatışması olmuştur (Açıl, 2007: 6-7).

Pozitif hukukta cinayet davalarında suçun işleniş şekli (taksirli-kasti) göz önünde bulundurularak faile hapis cezası (müebbet ya da belli yıl aralıklarında) uygulanır (Evcim, 2011: 45-46).

“Adam öldürme suçu insanlığın tarihi kadar eskiye dayanır. Her toplumda suç sayılan davranışlar vardır ama bazı davranışlar bazı toplumlarda suç sayılmakta bazı toplumlarda suç olarak görülmemektedir. Ama adam öldürme davranışının suç sayılmadığı toplum yoktur diyebiliriz” (Evcim, 2011: 44).

İslam hukukundaki cinayet suçlarında başvuru yapımları farklıdır. İslam inancında cinayet işleyen kişi, haddi aşan ve ahlaken bozuk sayılan bir kişidir. İslam dünyasındaki âlimler, bu kişinin tövbesinin Allah’ın dilemesiyle kabul edilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Üstelik sadece bu suçun ciddiyetini ve günahını vurgulamakla kalmamış aynı zamanda katile eğer kısas uyarınca ölüm cezasına çarptırılmamışsa bundan sonra erdemli bir insan haline gelmesi için ıslah fırsatları sağlamayı da düşünmüşlerdir. Failin nihai kaderi ve Allah katındaki konumu (Nisa 4/48, 116; Ez-Zümer 39/53) ayetlerinde bulunmaktadır (TDV Yayınları, 2016: 2; 180).

Araştırma sahasında İslami hukuk kurallarına göre yaptırımlarının yapılmadığı gözlemlenmiştir. İslamiyet hukukun getirdiği yaptırımlar çok ağır şartlar içerir. İhtilaflar arasında çözüm mercii olan şeyhlerin İslami hukuk kurallarına göre yaptırım yapmadıkları gözlemlenmiştir. Bölgede cinayet suçuna karşı diyet, kan karşılığında kız alma ve sürgün cezası yaptırımları uygulanmıştır.

“Bölgede meydana gelen cinayet olaylarında suçlu ve mağdur arasında sorunlar oluşmakta aralarına “kan” kavramı girmektedir. Olayın kana dönüşmesi, şeyhlerin araya girmesi demektir” (KK.10) Şeyhler davanın çözümü için cana karşılık can düşüncesiyle fail tarafından kız, namus ve şeref kavramlarıyla simgeleştirdikleri silah veya kan parası istenmektedir. Failin gücünün yetebildiği kadar mağdur tarafa bir bedel ödemiştir.

Bölgede işlenen cinayet olaylarında ödenen kan parası İslam hukukunda yapılan uygulamalarında cinayet meselelerinde kısas yaptırımının uygulanmadığı diyete çevrilen cezai yaptırım gerekçesine isnaden alınmaktadır. Cinayet olayında ölen kişinin arkasında bıraktığı ailesine, ekonomik olarak rahatlaması için kan parasıyla karşı tarafa maddi bedel ödetmek amaçlanır. İhtilaflar arasında çözüm mercii olan şeyhler, fail tarafın kan parasının ödeyecek gücü olup olmamasına bakar. Eğer maddi gücü yetmiyorsa failin tarafından başlık parası olmadan evlilik yaşına gelmiş bir kız alınır.

Araştırma sahasında şeyhlerin araya girdiği cinayet davaları çözüldüğünü, nadiren de olsa çözülmediği gözlemlendi. Mağdur taraf öfkesine dayanamayarak kendi

yaptırımını uygulayabilir. Suçlu eğer mağdurun ailesinden birini öldürmüşse, mağdur taraf misilleme yaparak karşı taraftan birini öldürür.

“Bizim burada, davalara şeyhler araya giriyor aracı oluyorlar. Allah onlardan razı olsun orta yol buluyorlar. Ama bazen de şeyhleri dinlemiyorlar hırslarından misilleme yapıyorlar. Bizim aileden birini öldürmüşse bizde onlardan birini öldüreceğiz düşüncesindedir. Tabi eski davalarda böyle olmuyordu şeyhlerden çekinirlerdi. Sözlerini dinlerlerdi. Şimdi öyle değil yeni kuşak dinlemiyorlar Seyda'nın sözünü” (KK. 11). Bölgede geçmişte şeyhlerin söz varlığının olduğu, şimdilerde yeni neslin onların sözlerine pek itimat etmedikleri görünür. Bu durumlar çok nadir olsa da daha çok şeyhlerin varlığı onlar için toplum düzenin sağlayıcılarıdır.

Delice, verilen zararın eşdeğeri hasar karşı tarafa birçok farklı şekilde verilebildiği için Geek'in bunu gruplara ayırarak incelemesi daha kolay olacaktır. İlk biçimlerinde aynı karşılık “göze göz, dişe diş” şeklinde ifade edilmiştir (Delice, 2013: 146). Fail, mağdura nasıl zarar verdiyse aynı şekilde zarar görmüştür. “Kim öldürdüyse o öldürülmeli” (Kelsen, 1946: 54). Delice, örneğin Trobriand halkı yalnızca üst sınıftan veya önemli bir kişi öldürüldüğünde intikam almayı tercih ederken, diğer durumlarda da kan parası (Lula) olarak klan onurunu korumayı tercih eder. Teorik olarak klan kaybının misilleme ile karşılanması ve bir canın diğerinin canına kıyılması öngörülse de pratikte kuraldan sapmalar yaşanmaktadır. Bedensel zarara karşı misilleme yerine tazminatın kabul edildiği durumlar misilleme başlığı altında incelenmemiştir (Delice, 2013: 147).

Özcan'a göre misillemeyi öldürmeye karşı öldürme, şiddete karşı şiddet gayri meşru bir mekanizma olarak görmüştür. Çünkü misilleme insana verilmiş bir hak olarak görmüştür. (Özcan, 1998: 241).

Araştırma sahasında, yukarıda verdiğimiz örneklere rastlanmıyor. Çünkü şeyhler sulh yaparak barışı sağlarlar. Fail öldürmeye karşı öldürme olarak düşündüğü için kendinde bu hakkı gördüğü için kendi yaptırımını kullanır. Bölgede karşılıklı intikamın yıllar sonrada devam ettiği görülür.

“ Köyde iki aile ormanda, kestikleri odunlar için kavga etti. X ailesinden iki kişi vardı Y ailesi ise çok fazlaydı. X ailesindeki biri Y ailesindeki birini silahla vurdu. Adam öldü, öldüren adam hapse girdi. Öldüren kişi hapse girer girmez X ailesi olayın büyümemesi için şeyhleri araya soktular. Y ailesindeki ölen adamın eşi bu barışı kabul

etmedi. Çocuklarını babasız kaldı onlardan biride ölecek dedi. Bu olay 5 yıl durdu kimse kimseye karışmadı. Tabi X ailesi çok korkuyor öç alacaklar diye olayın durulması onları çok korkutuyordu. Neyse işte X ailesinden biri çarşıda Y ailesi hakkında konuşmuş onlar korkak onlar bir şey yapamaz diye. Y ailesi bunu duymuş, o lafları söyleyen kişiyi yalnız yakalayıp silahla 8 kurşunla öldürdüler onu, ya işte intikam gecikir ama unutulmaz”(KK. 12).

Bölgede nadir olarak görülen kişinin kendisinin yaptığı misilleme yaptırımı olarak görürüz. Araştırma sahasına baktığımız zaman cinayet davalarında daha çok sürgün yaptırımı uygulanır.

“Burada evlerden uzak boş araziler var kimisi buğday yetiştirir kimisi tütün veya başka bir şey, arazinin bulunduğu başka bir kısımda ise inekleri otlatmak için götürülür. Bir gün X’in inekleri, Y’nin buğday tarlasına giriyor. X bunu görüyor ve ineğe silahla vuruyor. Y’nin ailesi de ineğe karşılık X’in ailesinden birini vuruyor. X’in ailesi gidip Y’nin evlerini başlarına yıkıyorlar. Bölgenin saygı duyduğu kişiler araya girse de bir barış sağlanmadı. Onun yerine Y’nin ailesi buradan sürgün edildi. 30 yıl oldu bu olay olalı, Y ailesinin evi hala harabe şeklinde duruyor ne satabiliyorlar ne de geri gelebiliyorlar.

Böylesi daha iyi birbirlerini görmemeleri en azından olayın tekrar yaşanmasını engeller”(KK. 13).

Bölgede cinayet olaylarında halk hukuku uygulamalarından sürgün yaptırımının sebebi davanın ileriki tarihlerde tekrar gündeme gelmesini ve kan davasına dönüşmesini engellemek olduğudur.

“Bölgede cinayet olaylarında taksirle ya da nefsi müdafaa sonucu yaşanmış ise olay, halk mağdur tarafa hak olarak gördükleri kız isteme, sürgün etme, kan parası veya silah isteme yaptırımlarını kullanmasını ortadan kaldırılır. Barışın sağlanması adına cüzi bir miktar para verilir. Olay kapanır”(KK. 14).

Delice’nin çalışmasında, küçük bir kabilede birkaç yıl süren saha çalışması sonucunda ilk antropologlar, ilkel insanların herhangi bir cinayet vakasıyla karşılaşmadıkları için uysal, itaatkâr ve şiddet yanlısı oldukları sonucuna vardılar. Kasten veya ağır ihmal sonucu işlenen cinayet vakalarında faile idam cezası verilmektedir (Delice, 2013: 40-41).

“Mesela Kalinga toplumu, failin ağırlığı ile failin kusurluluğunu dikkatle araştırır. Çünkü kasten adam öldürme ile kasti olmayan öldürmeler açısından birbirinden farklıdır” (Özcan, 1998: 245).

“Diğer bir sorumsuzluk hali de meşru müdafaa kapsamında işlenen fiillerle ilişkindir; tecavüz, hırsızlık veya öldürme kastıyla hareket eden saldırganın öldürülmesi meşru müdafaa kapsamında görüldüğü için kendini savunan kişiler cezalandırılmaz” (Schapera, 1997:260, Barton, 1949: 229) .

Araştırma sahasında görüşmeceye neden devlete gitmediği sorusuna cevap olarak;

“ Burada pek devlete gitmezler, devlet suç işleyen kişiyi bulur hapse tıkar. Suçlu kişi için hapis kurtuluştur. Ya mağdur tarafın yüreği soğur mu? Devlet bunun için ne yapabilir ki bir şey yapmaz. Ama şeyhler orta yol bulmaya çalışır. İhtilaflar arasındaki davayı çözümler. Allah onlardan razı olsun” (KK. 15). Devlet tarafından dayatılan hukuk kurallarının çoğu zaman toplumun vicdanında yerinin olmaması, toplumun hukuka ve adalete yüklediği anlam bağlamında bakmak gerekir. Ulutaş’a göre, Bir toplumda yürürlükte olan kanun her zaman yasal olamayabileceği yasal olarak benimsenen halk hukukun da resmi hukukta da yer alamayabilir. Hukukun ve hukukun geçerliliği onun toplumda kabul edilmesiyle eş anlamlıdır (Ulutaş,2015: 106-109).

Bölgede cinayet davalarının kan davasına dönüşümünü engellemek için başvurdukları, çözüm mercii olarak gördükleri şeyhleri devreye sokarak. İhtilaflar arasındaki barış sağlayıncaya kadar evlerinden çıkmalarına izin verilmez. Fail ve ailesi bölgeden uzaklaştırılır güvenli bir yere alınır. Arabulucu görevi üstlenen şeyhler davalı ve davacının aile büyüklerini medreseye çağırır. Zira olası “kınama ve intikam ayıplama” durumlarında mağdur tarafın girişiminde bulunmasının engellenmesi ve fail tarafın her türlü girişime karşı korunması amaçlanmaktadır. Barış için tüm koşullar sağlandıktan sonra mağdurun isteği doğrultusunda gerekli cezai yaptırımları ve çözümü sağlarlar. Öncelikle mağdur tarafı sakinleştirmeye ve barışmaya çalışırlar. Sonra gereken cezai yaptırımı uygularlar.

“Miras paylaşımı yüzünden burada kanaat önderi Şeyh Abdülkerim vefat etti. Olay tam olarak iki aile arasında oluyor arazi paylaşımı yüzünden tartışıyorlar. İkisi de şeriata gidelim diyorlar. Bunlar medreseye Şeyh Abdülkerim’in yanına gidiyorlar. Şeyh Abdülkerim ihtilaflar arasında arabulucu olarak hakemlik yapıyor. İki taraf için adaleti

sağlıyor fakat bir taraf arazisini az buldu. Adaletli davranmadığını söyler. Ve oradan gider ertesini gün Şeyh Abdülkerim öğrencileriyle Kur'an-ı Kerim okurken arazisini az bulan adam oraya gelir ve öğrencileriyle olduğunu görünce oradan çıkar. Bir müddet bekledikten sonra tekrar gider bu sefer yalnız olduğunu görür. Şeyh Abdülkerim'e benim için de dua eder misin? Der ve silahla ateş eder. Oradan uzaklaşır. Şeyh Abdülkerim'i hastaneye kaldırdılar ama şehit oldu. Mekânı cennet olsun, çok iyi bir âlimdi. Buradaki kan davalarını çözüyordu. İnsanlara doğru yolu gösteriyordu. Burada ilk defa böyle bir şey oldu. Bir âlim vefat etti” (KK. 9).

“Kanaat önderine yapılan saldırı aynı zamanda toplumsal huzur ve sükûnetine de saldırdır. Bu trajik olay iyi niyetli ve hayırsever bir çabanın ardından ortaya çıkan üzüntümüzü daha da artırdı. Kanaat önderlerinin barış ve huzur durumunun olumlu rollerinin etkilenmesi en büyük dileğimizdir”(KK. 1).

Bölgede ilk defa yaşanan bu olay toplumu derinden etkilemiştir. Kanaat önderlerinin İslam hukuk kurallarının ön gördükleri kutsal kitaba göre yaptıkları arazi paylaşımı, taraflardan birinin arazisini az bulması İslam hukuk kurallarına karşı gelerek kanaat önderinin sözüne itaat etmeyerek fail kanaat önderine zarar vermiştir.

3.3.3.1. Kan Davası

Kan gütme veya kan davası, bir kişi, kendi akrabalarından birini veya yakınlarını öldüren bir kişiyi, uğradığı zararın karşılığında öldürmesi veya öldürülmesi adetidir. (Bodur, 2007: 12-13). Olayın kan davasına dönüşmesi için her iki bireyin veya grubun karşılıklı olarak birbirini öldürmesi gerekir.

Kan davası, “aile üyelerinin yakın akraba olduğu bir toplumun intikam suçundan kaynaklanan ve intikam amacıyla kişilerin aldıklarıyla devam eden, aileler ve gruplar arasında çatışma bir çatışma durumu” (Cengiz, 2003: 62) olarak tanımlar.

Hedef, ilk kasten adam öldüren suç işleyen kişiyi veya ona yakın olan, toplumda sevilen ve ölüme mahkûm olan kişiyi öldürür. Küçük sosyal gruplar arasında karşılıklı cinayet vakaları yaşanmaya uzun süreler içerisinde devam eder.

“Kan gütme kavramının unsurları olarak “öç saiki”, “kolektif sorumluluk ilkesi” ve “yaşama yönelik saldırı” ele alınabilir” (Bodur, 2007: 15). “Kan gütme olgusunun tarihsel kökenlerini bulduğumuz ilkel toplumun temel özellikleri, meşru zorlama gücü tekeline

sahip bir siyasi iktidarın bulunmayışı, geçim ekonomisi ve kan bağına dayalı gruplar biçimindeki bir toplumsal örgütlenme olarak sıralanabilir” (Bodur, 2007: 17).

Tezcan göre, kan davalarına yol açan faktörler üç ana kategoride sınıflandırılmıştır. Bunlardan birincisi arazi anlaşmazlıkları, sınır anlaşmazlıkları, işsizlik, yoksulluk, zengin ve paralı kişilerin çalıştırılması, kadının ekonomik değeri, suların ve otlakların kullanımı gibi ekonomik nedenlerdir. İkinci olarak; kızların kaçırılması/kadınlarla ilgili sorunların mevcut sosyal normlar nedeniyle çatışmalara dönüşmesi gibi toplumsal nedenler; silah taşıma geleneği; zayıf devlet otoritesiyle birlikte adaletin yeterince sağlanmadığı algısı; öneri ve teşvik uygulaması; toplumsal etkilerin yanı sıra toplum içinde namus/onur etrafında dönen kavramlar; Cesaret/cesaret/erkeklik ile ilgili değerler, çocuklar arasında kavgalara veya aile içi anlaşmazlıklar nedeniyle yaygın kavgalara yol açan sürtüşmeye neden olur. Son olarak, zaten değişken olan bir senaryoyu daha da kötüleştiren kasıtlı niyet/kişilik gibi bireysel nedenler de katkıda bulunan diğer faktörler arasında olmuştur (Tezcan, 1981: 21-28).

Yazılı ve halk hukuku öğretilerinde kendi uygulamaları içerisinde kan gütme-kan davalarının önüne geçebilmek ve engellemek için önlemler alınmış ve genel olarak yaşama imtiyazlarının korunması temelinde etkin rol oynamışlardır. Diğer cezai uygulamalar gibi kan davası/kan gütme ihlallerinde de gerekli düzenlemeler yapılmış ve yürütmeler bu ayarlamalar ışığında fail ve mağdur taraflara uygulamışlardır.

İlkel toplumlarda kan davası olaylarında daha çok cezai yaptırımın misilleme cezası Delice’ye göre, misilleme, hukuk literatüründe kişilerin kendilerine karşı yapılan eylemleri kendi elleriyle düzeltmelerine verilen isimdir. (Lex Talionis) Misillemenin adalete ulaşmada en etkili yöntem olduğu birçok toplumun bilincinde yerleşmiştir. Kural, sıkı bir şekilde uygulandığında “can”a can, dişe diş, göze göz” ilkesine dayalı olarak adaleti tesis etmektedir (Delice, 2013: 150).

Radcliffe-Brown’a göre, ilkel toplumlarda savaş ve lex talions (kısasa kısas kuralı) yasasına göre öç alma, misillemeye karşılık vermenin değişik görünümüdür (RadcliffeBrowne, 1965: 215).

İslam hukuk sisteminde adam öldürme haram kılınmış olmasına karşın kısas yaptırımı uygun görülmüştür. Fakat kısas cezai yaptırımı uygulama hakkı kan davası-kan

gütme olaylarında yine öldürülen kişinin ailesine diyet cezasına dönüştürülme hakkı tanınmıştır.

Modern hukukunda insan yaşamına ve sağlığına karşı işlenen suçlar, tamamen kamu düzeninin ihlali olarak kabul edilmiştir. Suçluyu cezalandırma veya bağışlama konusunda tek otorite devlet olarak kabul edilmektedir; dolayısıyla mağdurun bu konuda görüş belirtme hakkı, özellikle cinayet vakalarında büyük ölçüde ihlal edilmiştir. Aslına bakılırsa, cinayetten öncelikli olarak etkilenenlerin genellikle ölen kişinin hem maddi açıdan yıkılmış hem de duygusal açıdan incinme geçirmiş akrabaları olduğu unutulmamalıdır. “Ateş düştüğü yeri yakar” atasözü bu gerçeği acı bir şekilde vurgulamıştır. Ancak, yaşlı kişilere yasal olarak tanınan telafi hakları önemli ölçüde sınırlı olmuştur. Özellikle bir suçlunun kısa süreli hapis cezasına çarptırılması veya af mevzuatı nedeniyle affedilme ihtimalinin olması durumunda, alınan herhangi bir tazminat sonuç olarak boşuna görünmektedir. Bu olay bireyleri istemeden de olsa yasal cezaların dışında kalan kişisel kısasa kısas önlemleri almaya teşvik etmekte ve böylece intikam alma davranışı da dâhil olmak üzere daha fazla suiistimal için önemler alınmıştır (TDV Yayınları, Apaydın, 2016;2: 181-182).

Türkmen aşiretlerinde kan davası ise:

Her ne kadar bir cinayet ve ardından bunun intikamı olarak bir cinayet kan borcunu ortadan kaldırır ve iki grup arasında dostça ilişkileri mümkün kılar. Kaza ile öldürme vakıaları hariç olmak üzere kan borçlarının ödenmesi için para asla kullanılmazdı, sadece öldürmek intikam için geçerli yol olmuştur (Irons, 2019: 59).

Kanın güdüleceği ya da alınacağı kişi sözlü kültür içerisinde tanımlanmış “kan” suçlunun kendisinden ya da hısım bağı olduğu kişilerden alınır. Türkmenlerde ise bu farklıdır. “Eğer bir cinayet işlenmişse ve hem ölen hem de öldürülen aynı “il” dense, intikam hakkı ölenin baba tarafından yedi kuşak ötesiyle sınırlıdır” (Irons, 2019: 58).

Bulaç’a göre kan davası olaylarında ihtilaflar arasında ilk hedef olarak erkekler hedef görülür. Tarafların her ikisi de ailede saygınlık olan ve gözlerine kestirdikleri adamı öldürürler. Aile içindeki yaşayan kadınlara ve çocuklarına zarar vermezler. Tarla anlaşmazlıkları yaşanan olaylarda da aynı şekilde kurallar geçerlidir (Bulaç, 2014: 634).

Toplum yapısının homojen oluşu, yüz yüze ilintiler, daha çok çoğunluk kişilerinin aralarında oluşan duygusal bağının baskın olduğu için hep birlikte hareket etme durumu

vardır. Birlikte saldırıya geçme veya birlikte korunma geçiş sistemleri ortaya çıkmıştır. Misal karşı taraftan birini öldüren tek başına suçlu görülmez sahip olduğu tüm aile fertleri de suçlu olarak görülür. Aynı sonuç korunmaya geçerken de bu durum değişmez tüm aile fertleri korunmak için önlem almıştır (Özer, 1998: 193-4).

Toplu suç olgusu aynı zamanda kolektif mülkiyetin cezai yaptırımlarını da beraberinde getirmektedir. Asli günahkâr saiklere sahip olan herkes kan davasına maruz kalabilir. İntikam dürtüsü her zaman faile yönelik değildir. Cezai yaptırımlar faile değil ailenin diğer üyelerine uygulanabilmektedir. Kan davasında intikam duygusu genellikle karşı taraftaki en etkili kişiye yöneliktir. Bu durumda bunu, bir mesajın en yüksek perdeden gönderilmesi gereken bir tepki olarak tanımlayabiliriz. İlk günahın yol açtığı bu tür davranışlar, doğası gereği ortak suçluluk ifadelerini güçlendirmiştir.

Kan davaların kolay kolay çözülmeyeceğini ve bu çözümün herkes tarafından olamayacağını dile getiren Ökten, üstlenemeyeceği bir görev olduğunu vurgulamaktadır. Ökten'in belirttiği bağlama göre, bu tür davalarda arabuluculuk, ilgili her iki tarafın da saygısını ve yetkisini kazanmış kişi veya kuruluşlar tarafından kolaylaştırılabilir. Ayrıca, bu arabulucuların sadece manevi otoriteye değil, aynı zamanda her iki dava tarafının da gereken saygıyı kazanması beklenen hatırı sayılır bir otoriter güce de sahip olmaları gerekmektedir. Çünkü arabulucu rolünü üstlenenler, tarafların hiçbirinin haksızlığa uğramadığı bir ortamda barışın güvencesi olarak bir rol üstlenirler. Üzerinde anlaşmaya varılan kan bedelinin ödenmesinin sağlanmasından sonra her iki taraf arasında kalıcı barışın sağlanmasından sorumlu hale gelirler. Dolayısıyla barışın sürekli olarak sürdürülebilmesi kısmen bu araçların gücüne bağlı olmuştur. Her iki ihtilafı taraf da, uyuşmazlık çözümü işlemleri sırasında verdikleri sözleri yerine getirmemeleri korkusuyla, bu tarafsız müzakere görevini üstlenen kişinin düşmanlığından çekinmişlerdir. Esas itibarıyla, arabuluculuk rolleri belirli bir saygınlık kazandırmakla birlikte çatışma çözümü sürecine dâhil olan bölge sakinleri için önemli bir itibar kazandırmaktadır. Sonuç olarak, çatışan taraflar, aracılık yapan tarafsız çözüm mercii olarak, karar veren otorite yetkilerinin meşruiyetini göz önünde bulundurarak kabul edeceğini öngörerek müdahaleyi tercih etmişlerdir (Ökten, 2010: 198-9).

Araştırma sahasında kan davaları olaylarına bakıldığında cinayet olaylarının kan davasına dönüşmesine engellemeye çalışılmıştır. Ne kadar bunun önüne geçilmeye

çalışılsa da tümüyle engel olunamamaktadır. Kan davası olayları bölgede çıkmasının sebepleri farklıdır; toprak sınır anlaşmazlıkları, kız kaçırma, ekonomik anlaşmazlıklar, otlaklardan yararlanma, sulardan yararlanma vb. nedenlerden dolayı ortaya çıkmaktadır.

“Bizim köyde sırf tarlasına su gitmediği için gidip başkasını öldürebiliyor. Karşılıklı kan davasına dönüşebiliyor”(KK.16)

“Mahallede iki kardeş arasında ev anlaşmazlığı yüzünden kavga çıkıyor. X kardeş Y kardeşin çoğunu silahla vuruyor. Y kardeşte öç almak ister. Bizim mahallenin imamı ve şeyhler araya girdiler ama nafiye, Y kardeş barışmam diyor. X kardeş buralardan gitti olay dinene kadar sonra geri geldi 2 yıl sonra, Y kardeş X kardeşin çocuğunu çarşıda görüyor ve silahla vuruyor. Olay kan davasına dönüştü. İki kardeş birbirlerinin çocuklarını öldürdü ev için dünya malı için değer mi?”(KK.17).

“Ya insan, sırf ineği onun tarlasına girdi diye birbirini öldürür mü? Ne kadar cahil bir toplumuz” (KK.18).

“Bundan birkaç yıl önce iki büyük aile arasında kan davası olayı yaşanmıştı. Araya kimler girmişse bile olay çözümedi. Bu olayı tekrar şeyhler ve kanaat önderleri gündeme getirdi. Çünkü iki büyük aile sonuçta bu bölgenin tanınmış aileleri. Böyle olmaz dediler ve araya şeyhler, bölgenin müftüsü, kaymakam girdi. İki aile Şeyh Masum Camisinde toplandı çok büyük bir toplantıydı iki aileyi Kur’an-ı Kerimin altından geçirerek barıştırdılar”(KK.18).

“Yani kan davası feodal toplumlarda gereklilik gibi hissediliyor. Az eğitilmiş bölgelerde insanlar nüfus gücünden yararlanırlar. Bu da şu demektir koloni gibi büyüyüp o alanın çekinilen gücü ben olmalıyım, eğer biri bana yanlış yaptıysa ben daha büyük karşılık vermeliyim ki benden çekinsinler. Bu anlayış yanlıştır fakat zihniyet değişmedikçe de gereklidir. Yani ya bu bölgelerde zihniyet değişecek ki bu zor bir ihtimal olarak görülüyor ya da kan davaları hep devam edecek bu da çok üzücü bir durumdur. Şimdi şöyle ki bu az eğitilmiş toplumlarda güçlü değilseniz eziliyorsunuz o yüzden güçlü görünmek için karşılık vermek gerekiyor bu da doğal olarak kan davasını gerektirmiş gibi hissettiriyor. Ama tabii ki eğitim seviyesi yükseldikçe hukukun üstünlüğü daha iyi seziliyor” (KK.33).

Bölgede barışma esnasında iki aileyi Kur’an-ı Kerim altından geçirmeleri kişilerin ant içme Kuranikerim’e olan inanç ve bağlılık anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’in kutsal

kitap olması ve altından geçirilerek yemin ettirilmeleri dini inançlara önem verdiğini gösterir. Yemin eden her iki taraf bu yemini bozamazlar. Yemin şekli olarak verilen vaatlerden sonra Kur'an-ı Kerim'in kapsamına geçilmesi, aksi takdirde tarafların ilahi gazaba uğrayacağı inancından hareketle, verilen sözlere yaratıcının şahit kılınarak vaadin güvenilirliğinin arttırılması amaçlanmaktadır. Kutsallığı inanç unsurları kullanılarak pekiştirilen sözler tutulmadığı takdirde ilahi yaptırımların yanı sıra sosyal yaptırımlar devreye sokulmakta, taraflar kınanmakta ve toplumdan dışlanmaktadır. Taraflar arasında gerçekleşen bu dini törenden sonra yemek daveti verilerek husumet biter. Kan davalarında kanaat önderleri, tarafları ikna ettikten ve yaptırım koşulları her iki tarafça da kabul edildikten sonra taraflar bir araya getirilerek barışın sembolü olarak yemek ikram edilir. Tarafların verdiği yemek sırasında bir tarafın verdiği yemeği diğer tarafın yememesi, düşmanlığın devam edeceği anlamına gelir. Tarafların verilen yemeği yemesi, “burada birbirlerinin ekmeğini yedikleri gibi ekmeğin de inanç unsuru olarak kullanıldığı”, ihanet olmayacağı ve “yenen ekmeğe ihanet edilmeyeceği” anlamına gelir. “Kan davasında her iki tarafın kaybı eşitse olay çözülür hemen” (KK.19).

Araştırma sahasında kan davalarındaki çözümler, şeyhler, kanaat önderlerinin öncülüğünde barış sağlanmaktadır. Olayların çığırından çıkmasında ve çözümsüz kalmasında ise bakan, milletvekili gibi siyasi örgüt; vali, kaymakam gibi devletin resmi kurumları müdahil olmaktadır. Her ne kadar toplum davaları resmi kurumlara götürmese bile resmi kurumların hukuku işleyişi ötesinde halk hukuku uygulamalarına müdahil olması karışık bir hukuk anlayışının olduğunun göstergesidir. Her ne kadar halk hukuku, resmi hukuk anlayışının dışında kalsa da, halk hukuku uygulamalarının etkilerinin geniş bir kitleyi etkilemesi, toplumsal barışın sağlanması ve kontrol altında tutulması, Devletin bu alana müdahale etmesini sağlamıştır.

“Kan davalarında karşılıklı iki ailenin birbirlerinin sonucunda bir taraftan fazla can alınmışsa, az olan taraf en çok mağdur olan tarafta kan parası verir ve barışırlar”(KK. 20).

“Bizim burada biri kan dökmüşse karşı taraf kanını temizledikçe kan davası devam eder. Toplum için şeref ve haysiyet önemlidir. Öç almazsa itibarı zedelenir”(KK.21).

Bu bölgede, şiddet toplumun her alanına tam anlamıyla nüfuz etmemiş olsa da, şiddetin gücünü tekeline alan devlet aygıtları bulunmaktadır. Yine de kan davası tüm şiddetiyle devam eder. Devlet, toplumdan birine karşı işlenen bir eylemin failini bulup

cezalandırma bile, fail cezalandırılmadıkça bu çoğu zaman intikam sayılmaz toplumdaki itibar ve şerefi zedeleneyecektir. Bu durumda intikam alamayan bir grubun diğer gruplar tarafından yeterince ciddiye alınmayacağı düşünülür. Çünkü kendi çevrelerinde olarak itibarları zedelenir.

3.3.3.2. Namus Davaları (Zina)

Namus anlamının tanımına baktığımız zaman; toplum içerisinde namus, dürüstlük, sadakat, haklara saygı göstermek anlamında kullanılsa da namus kavramı kadının bedeniyle bütünleşmiş bir kavram olarak ele alınmaktadır.

Çevre, erkek ve kadın için cinsel terbiye sınırlarını belirlerken, erkeğe ve kadına bu sınırlar dışına çıkmaması için belli amaçlar yükler. Bu amaçların sınırların dışına çıkılması durumunda toplumda namussuzluk olarak adlandırılır.

Kadının namusunu bekârken yani evlenmeden önce namusunu herkesten korunmasını, evlendikten sonra da kendini sadece kocasına adanmasıdır. Cinselliğini kocasına adanmasıdır. Bu koşulların dışında her türlü cinsel davranış kirlenmiş ve ya namussuzluk olarak kabul edilir. Erkeğin hizmetleri, kan ve hısımlık bağına sahip olduğu kadınların yani eşine, kızına, kız kardeşine ve annesinin karşısıdır. Kişilerin onurunu bağımsız olarak korumakla yükümlüdür (Akkoç, 2007: 6).

İlkel toplumlara baktığımız zaman zinanın hangi şartlarda yapıldığı, erkeğin statüsü ve neye göre yapıldığı değişkenlik gösterir. Her toplumun cezalandırma yöntemi farklılaşır. Bazı toplumlarda zina günah bile sayılmaz erkeğin sahip olduğu bir hakkın ihlali (Delice, 2013: 44) olduğunu söylemektedir. “Birçok durumda zina, yalnızca taraftarları ilgilendiren özel kusur veya özel suç kapsamındadır” (Hoebel, 1958:476). “18. yüzyılda Afrika’da yaşayan Hotanto toplumu için zina tabu olup cezası ölümdür.” (Badou, 2003: 43-44).

Toplum, bu tür vakalar karşısında tehditleri kaldırmak için sözlü kanunlar penceresinde cezai yaptırımlar uygulanmıştır. Olayların farklı geliştiği durumlarda ise yazılı ve halk hukuku tatbiklerinde sonuca ve olaya bağlı olarak farklı yaptırımlar uygulanmıştır.

Pozitif hukuk penceresinden bakıldığı zaman namus davalarına yönelik işlenen cinayetler “töre” olarak karşımıza çıkmaktadır. İşlenen cinayetlerin ağırlığına göre hapis yaptırımı uygulanmaktadır.

İslam hukukçuları bu tür cinayetleri, kısaca “zina yapanların öldürülmesi” olarak formüle edilebilecek bir kategoride değerlendirmektedir (Bulunur, 2016: 231-248).

İslam’da iffet ve namus her iki açıdan da bireyin en temel haklarıdır ve bunlara yönelik saldırılar suç ve günah olarak kabul edilir ve hem dünyevi hem de uhrevi yaptırımlara tabidir. İslam’da zina yasağı ve buna yol açan araçlarla örtülmeye ilişkin emir ve düzenlemeler, esas itibariyle kişisel iffet ve namusun yanı sıra toplumsal ahlakın korunmasına yöneliktir (TDV Yayınları, Apaydın, 2016; 2: 185).

“Namus” kavramı halk hukuku uygulamalarında kutsal bir değer olarak görülmekte ve aile fertlerinin hakları korunmaktadır.

Ünsal, namus ve aile şerefi gibi kavramların toplumsal değer sıralamasında en üst noktaya yerleştirilmesi de kan davası güdülmesini zorunlu hale getirir (Ünsal, 2003: 50).

“Eski Türklerde zina büyük suç sayılmış ve zina yapanlar töreler bağlamında en ağır şekilde cezalandırılmıştır” (Dursun, 2016: 266).

“Oğuz boyları arasında ahlaka aykırı ilişki, evli bir kadına zorla sahip olma ve zina ölümle cezalandırılmıştır. Genç bir kızın ırzına geçen bir kişi ise yüklü bir cezaya çarptırıldığı gibi bu kişi genç kızla derhal evlenmek mecburiyetindedir” (Dursun, 2016: 266).

Zina, Oğuzlar, Göktürkler, Bulgarlar gibi pek çok medeniyet ve devlette ölüm, bazı fiil ve suçların cezası olarak görülmüştür. Ancak bazı durumlarda, çeşitli eylemler için angarya (bir tür zorunlu çalıştırma) yapma zorunluluğu gibi daha hafif cezalar da uygulanmıştır. Mesela Karluklarda yasa dışı ilişkilere girenlere ceza olarak odun kesme cezası veriliyordu (Dursun, 2016: 266).

Toplumda görülen namus kelimesi daha çok kadın ile ilişkilendirilmiştir. Namusunu koruması ön görülen kişi kadın olsa da onu koruyacak kişide erkek olmuştur. Toplumlarda namus kavramının önemli bir etken olmasıyla sorun kadın ve erkeğin namus kavramını farklı algılamasıyla ilgilidir. Bu yüzden namusu korumakla görevi üstelenen

erkektir. Bunun içindir ki namus cinayetleri namusunu korumayanlara karşı gerçekleştirilen davranış olmuştur (Bağlı ve Özensel, 2011: 38).

Araştırma alanında namus, erkeğin korumakla görevlendirdiği kadınlar; annesi, kız kardeşi, eşi ile ilişkilendirilmiştir. Namus davasında sillsizlik fiilini gerçekleştiren her iki tarafta başta ölüm cezası ve sürgün tazminat yaptırımları uygulanmaktadır. Toplum, ölüm cezasının uygulamadığı durumlarda zinanın bekâr bir kadın ve evli bir kadınla yapılması farklı yaptırımlara tabi tutulmaktadır. Namusu kirletilen ya da kirlenen kız bekâr ise erkek onunla evlenmek zorunda eğer evlenme olmayan durumlarda ise karşı taraftan kız alınma yollarına gidilmiştir.

“Benim amcamın kızı vardı. Lisede bir erkek çocukla konuşuyordu, çocuk bunun namusunu kirletmiş. Tabi aileler araya girdi olay büyüdü. Arabulucu kişiler kızı erkek tarafına istedi ve olay çözüldü”(KK. 22). Namusu kirletilen ya da kirlenen her iki tarafın da bekâr olması zina fiilini yapan kişiler için uygun olan her iki tarafında evlendirme yoluna gidilmiştir.

“Benim kızım benim şerefimle oynayamaz”(KK.23). Bölgede şeref ve namus kelimelerini oldukça sık kullanır. Onlar için şeref kadının cinselliği ile ilişkilidir. Şerefın tanımı, algılanışı, yaşayışı hakkında pek çok farklı düşünceler vardır.

Gezik’in yorumlarına bakacak olursak eğer, “namus” kavramının Batı dillerinde birebir çevirisi olmamıştır. İngiliz dilinde kullanılan “utanç” (shame) aslında “namus”un bir alt başlığıdır ve bu yüzden onu tamamıyla ifade etmemektedir. Örneğin, Türkiye’de sıkça kullanılan “namuslu ve şerefli biri” deyimini, “utançlı ve şerefli biri” olarak çevrilemez. Ya da “namusun için yaşarsın” deyimini de “utancın için yaşarsın” olarak değiştirilemez. Namus, Batı literatüründe bazen, “aile şerefi”, “ahlaki şeref” veya “cinsel şeref” olarak da çevrilir. Fakat bunlar da namusun birer parçası olmaktan öteye gitmezler. Mesela kimse “insan cinsel şerefi için yaşar” diye bir deyim kullanmaz (Gezik, 2002: 25).

Gezik, namusa farklı bir anlam yükleyerek onu benimsemişlerdir. Onlara göre namus, toplumda bilindiği gibi kızların bakireliği değil; insanın içinde olan doğruluk ve dürüstlük olarak algılanmalıdır. Bakirelik dürüstlüğün yalnızca bir ögesi olabilir, bu da başkalarını ilgilendirmeyen bir öge olmuştur. Evlilik içinde bir artı değerdir, eşler arasındaki ilişkiyi güçlendiren, uzun süreli olması için bir güvence (Gezik, 2002: 32) olduğunu dile getirmektedir.

Ökten, aile soyundan gelen ve belli kurallar etrafında oluşmuş toplumlarda iffetli kadın olmak ailenin yapısıyla iç içe geçmiştir. Aile şerefi bu tür toplumlarda kadın iffetiyle bağdaştırılmıştır. Bu tür toplumlarda ayıp ve haysiyet kavramaları çokça görülmüştür. Haysiyet kavramı daha çok erkekle tanımlanırken ayıp olarak görülen ya da utancın verdiği kavram kadınlar üzerinde tanımlanmıştır. Kadına atfedilen utanç kavramı erkeği yüceltip ya da alçaltan nitelikte görüldüğü için aile şerefini korumak kadına sahip çıkmak erkeğin görevi olmuştur. Bu yüzden namus kavramı kadının bedeni ile ilişkilendirildiğinde namuslu olmak veya namus kavramı kadın ile bağdaştırılmıştır (Ökten, 2009b: 307).

Zinanın yapılması durumunda ortaya çıkan kirlenmiş sıfatı masum olarak görülen kişinin daha çok kirlenmiş olarak değil tehlikeli bir duruma düşmüş olduğu sonucu gösterir. Zina yapan kişi yani suçlu toplum içinde daha kolay damga darbesi yer. Toplum içinde zina yapan suçlu olan taraf etik davranışlar sergilemediği için ahlaksal yönden dışlanmaya maruz bırakılır. Bunun sonucunda suçluya karşı cezai yaptırımlar uygulanır (Douglas, 2000: 135).

Bu açıdan bakıldığında namus, bireyin toplumsal gelenek, görenek ve ahlaki normlara bağlılığı olarak tanımlanmaktadır. Sosyo-kültürel bir durum olarak refah çerçevesinde yaşanır ve sürdürülmüştür. Toplumsal yapıda gözlemlenen beklentiler, bireyin kişisel olarak yarattığı ahlaktır. Bireylerin kendi kodlama standartlarına göre hareket etmesini gerektirmiştir. Onurla ilgili anti-sosyal davranışlar, bireyleri eylemlerinde utanç ve suçluluk duygularıyla baş etmeye zorlamıştır. Karataş'a göre, geleneksel medeni hukuk bağlamında namus, kişinin kendisine ve akrabaların toplumsal yapının ahlaki ilkelerini toplumsal yaşamlarına yansıtılabilmeleri yeteneğidir. Namus hem erkekler de ve kadınlar için bir onur kavramı olarak öne çıkmıştır. Fakat namus kavramına bakıldığı zaman, namus daha çok kadınların cinsellik objesi ile namus arasında bir ilişki kurulmuştur. Bununla birlikte günlük hayatta “namuslu esnaf” ve “erdemli iş adamı” sözcükleri sıklıkla kullanılmaktadır (Karataş, 2016: 131). “Namus” sıfatı bir kişiyi tanımlamak için kullanılır ve “kendi gelirine karışmayan dürüst insan” ve “Erdemli insan” anlamlarına gelmiştir. Öte yandan “namuslu bir kadın veya kız” İffet gibi kullanımlarda fiziksel ve cinsel temizlik anlamına gelmiştir. Buradan yola çıkarak “namuslu çalışan kadın” söz konusu olduğunda, Oradan geçen kadın kazancından ahlaksız bir şey kazanmadı, kazancını kendi bedenini yok etmek için kullanmadı

anlamlarında kullanılmıştır. Bu, hakkı cinselliğini kullanarak elde etmediği (Karataş, 2016: 131) anlamına gelmektedir.

Bekâretini korumak için kadın sosyal olarak pasif, erkek ise ona bağımlıdır. Kadının korunabilmesi için sosyal olarak aktif bir konumda olması gerekmektedir. Ahlakın yükümlülüklerdeki eşitsizlik de burada başlıyor: Kadınların yükümlülükleri mutlakken, erkeklerin yükümlülükleri Göreceli olabiliyor.

“Bizim burada biri namusu için adam öldürmüşse kimse onu yargılamaz, tam tersine gurur duyar”(KK.24).

“Mahallede bir kız amcamın oğluyla evlendi düğün gecesi bekâreti olmadığını öğrendiler. Amcasının oğlu onun ailesinin evine attı böyle bir kız istemiyorum dedi. Namusunuzu temizleyin dedi. Babası kızına kıyamadı İstanbul’a halasının yanına gönderdi” (KK. 25). Bölgede namusu kirlenmiş, namusunuzu temizleyin sözüyle aileye bir yaptırım yapma seçeneği sunulmuş, baba ölüm yaptırımını yerine sürgün cezai yaptırımını uygulayarak bölgeden uzaklaştırılmış.

“mahallede, bir kız ile bir erkek çocuk lisede birlikte oluyor. Ailesi öğrendi, ailesi öğrenince kız kaçtı aile ile konuşan aracı kişiler olayın büyümemesi için karşı taraftan para istedi çocuğun ailesi bu parayı verdi barış sağlandı ama 5 yıldır konuşmuyorlar” (KK. 26)

“Burada evli kadın ve evli adam zina yaparlarsa kesinlikle ikisi de öldürülür” (KK.27)

“Burada kızlar onaylanmayan ilişki yaşadıklarında intihar edebiliyorlar. Çünkü korkuyorlar. Öğrenirlerse ya ölüm ya da başka bir şey tabi aileden aileye değişiklik gösteriyor bu” (KK.28)

Genel olarak araştırma bölgesinde namus davasının şeref kavramıyla ilişkili olduğu görünür. Namus kavramı bu bölgede kızların bekâreti, evli kadınların zina yapmasıyla ilişkilendirilmiştir. Namusu kirlenen ve kirleten arasında farklı yaptırımların olduğu bekâr kızların zina yapması yaptırımının kızı karşı tarafla evlendirilme zorunluluğu, sürgün, tazminat yaptırımları varken evli kadınların ve evli adamların zina yapmasının yaptırımı ölüm olarak görülmüştür. Erkek namus davasında ön plandadır. Annesini, kız kardeşini,

eşini korumakla hükümlüdür. Erkeğe göre şerefının zedelenmesi, kadının iffetsizliğidir. Bölgede namusunu temizlemek onur verici bir sembol olarak görülmüştür.

Bölgede namus davasındaki cezai yaptırımını genel olarak ölüm olarak görüldüğü için ölüm olduğunda barışılır. Fakat ölümün olmadığı durumlarda ise cezai yaptırım olarak; sürgün tazminat ve kız alma gibi koşullar sağlandığında aileler arasındaki ihtilaf sorunu çözüme kavuşulmuştur.

3.4. AİLE HUKUKU

3.4.1. Evlilik

Evlilik kurumunun kurulmasının ön aşaması olarak görülen, kadın ve erkeğin yaratacakları aile kurumunu meşrulaştırmak için yaptıkları sözleşme olarak tanımlanabilir. İki bireyin aile ile birlikte yeni bir sosyal alana attığı bu adım, her iki tarafın haklarının korunmasına yönelik hukuki sorumlulukları da beraberinde getirmiş, evlilik hem yazılı hem de halk hukuku uygulamalarında belirli kurallar çerçevesinde yürütülmüştür.

Evlilik aşamasında ki bireyler diğer kültürlerde olduğu gibi yaratılan soruların çözebileceğine inanarak daha çok iki kişinin birbirlerine duydukları sevgi ve aşktan ziyade aile soyunun devamını sağlamak için iki bireyin evlilik adımı için birbirlerine verdikleri sözlerdir (Dursun, 2016: 105).

Her toplumda evlilik kuralları farklı ve bunlarla şekillenmiştir.

İslamiyet devrinden önce Türk toplumunda ailenin oluşması evlilik yoluyla oluşmaktadır. Evliliğin gerçekleşmesi özel hukuk açısından incelenmesi gereken bir konudur. Çünkü aile kurumunun kurulması amacıyla düzenlenen evlilik merasimleri töreye göre yapılmaktadır ve töre gereğince meydana getirilen aile düzeni daha sonraki nesillere aktarılmaktadır (Mandaloğlu, 2016: 137).

Kur'an'ı Kerimde, “ size onlar sayesinde veya onlarla huzur ve sükûnete ermeniz için kendi cinsinizden eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet halk etmesi O'nun kudretinin alâmetlerindedir. Bunda düşünen topluluk için işaretler vardır” (er-Rûm 30/21 ayetleri). Evliliğin önemini vurgulanmaktadır.

“Evlilikle birlikte gelin ve damat sıfatları karı-koca, eş, anne, baba gibi tanımlamalara evrilir” (Akyüz, 2018: 19).

Evlilik toplumda değerli bir olgu gibi görünürken, belli bir yaştan sonra bekâr olmak toplumsal bir damgadır. Sosyal şartlarda babanın en büyük sorumluluklarından biri evlenme çağına gelen çocuklarını evlendirmektir. Dede Korkut hikâyelerinin neredeyse tamamı Türk aile yapısının pek çok unsurunu içinde barındıran evlilik olgusunu anlatmaktadır. Aile kurumunun kuruluşu sırasında hukuki uygulamalar ortaya çıkmış ve bu uygulamalar özelde “evlilik”, genel olarak ise “aile” etrafında şekillenmiştir.

3.4.1.1. Evlilik Yaşı

Pozitif hukukun belirlediği evlilik yaşı Medeni kanun ile düzenlenmiş erkek ya da kadının evlilik yaşı on yedi yaşını doldurması şeklinde belirlenmiş ve olağan üstü durumlarda erkek ve kadın bireylerde bu şart on altı yaşını doldurması şeklinde düzenlenmiştir (İbiş, 2007: 38).

İslam hukukunda ise evlilik yaşı kadın ve erkeğin buluş çağına erişmesi esas alınmıştır. Bu yaş fıkıhçıların geneline göre on beş, Ebu Hanife’ye göre kadınlar için on yedi, erkekler için on sekizdir (Kargı, 2003: 11).

Araştırma sahasında yaptığımız çalışmada geçmişte genel olarak erkeklerde ve kadınlarda evlilik yaşının on beş ila on sekiz yaş aralığında görülmüştür. Günümüze bakıldığında ise bu yaşlar artmış on sekiz ila yirmi beş yaş aralığına gelmiştir. Ayrıca kızların kendinden olgun erkekleri tercih etmeleri, erkeklerin ise kızların kendilerinden küçük olmasını göz önünde bulundurmıştır.

“Bizim zamanımızda kızlar daha 14 yaşındayken evleniyorlardı”(KK.29).

“Buralarda kızlar kendinden büyük erkeklerle evlenmek ister. Tabi erkeklerde tam tersi” (KK. 30).

Halk hukuku uygulamalarında kızların erken yaşta evlendirilmelerinin nedeni adet gören kız olgunlaşmış düşüncesidir. Erkeklerde ise genç yaşta evlenmesi evini, yuvasını bilsin yol yordam bilsin düşüncesidir. Şimdiki zamanda ise pozitif hukuk kurallarının belirlediği yaşı daha çok kullanılıyor. Zihniyetin gelişmesine bağlı olarak evlenme yaşı değişmiştir.

3.4.1.2. Evlilik Aşamaları

3.4.1.2.1. Kız İsteme

Kız istemek, iki kişi ve aile arasında akrabalık ilişkisi kurmanın ilk adımı, evliliğe giden ilk adımdır ve belirli koşullar altında hukuken bağlayıcı olmuştur. Halk hukukunun bu aşamaya girebilmesi için bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Teklif aşamasından önce halk hukuku uygulamaları kimin evlenebileceğini ve kimin belirli koşullar altında evlenebileceğini düzenlemektedir. Evlenebilmek için kişinin akıl sağlığının yerinde olması, evlenme çağına gelmiş olması, erkeğin karısına bakabilecek yeterliliğe sahip olması, kadının doğum yapma gücüne sahip olması vb. ve bu koşulların istisnalarını karşılaması gerekir. Ayrıca gelin adayı bulma ölçütleri arasında gelin adayının bakire olması ve ailenin sosyal temelini sarsacak davranışlarda bulunmaması da özellikleri arasında yer almıştır.

Araştırma alanında kız isteme, aile büyükleri ve toplum tarafından saygı duyulan kişiler tarafından yapılmaktadır.

“Bizim burada eğer bir kız görüp beğenmişlerse, ailesi araştırılır aracı olarak bir kadın önden gider haber verilir. Sonra uygun görürlerse gideriz istemeye. Onlarda aile büyüklerine danışılır”(KK.9).

Araştırma bölgesinde bir ailenin kızını istemeye giderken, kız tarafı damat tarafından bir iki gün süre ister. Bunun nedeni ailenin diğer üyelerinden kızını isteyen olursa ki başkasına vermesin tatsızlık çıkmasın diye ailenin diğer üyelerine danışılır. Kız istemede aile üyelerine danışılması başka bir halk hukuku olarak ortaya çıkmaktadır.

3.4.1.2.2. Başlık Parası

Toplumda, başlık parası Türk kültüründe kalın olarak geçmektedir. Evlenme kararı alındıktan sonra kızını isteyen taraftan belli bir miktar para veya mal (inek, keçi, sığır) vb. çeşitli eşyalar istemektir. Başlık parası toplumdan topluma değişkenlik gösterir. Geleneklere ve örf kurallarına göre başlık parası miktarı ve kız karşılığında ne isteneceğine göre değişkenlik gösterir (Tezcan, 2019: 416).

Karataş’a göre “hem kızın ailesinden ayrılmasıyla yitirilen iş gücünü karşılamak hem de kadının durumunun ve evliliğinin sürüp gitmesini güven altına almak gibi ikili

işlevle, erkeğin evlenmek için kızın ailesine verdiği para, hayvan özdeksel değeri olan nesne” olarak değerlendirilmiştir (Karataş, 2018: 275).

Kırsal kesimde yaşayan ailelerindeki her bireyi çalışmak zorundadır. Ailenin tüm fertleri çalıştığı için evlendirilen kız çocuğun ekonomik katkısından dolayı kız için başlık parası talep edilir (Dursun, 2016: 107).

Çelebi, başlık parasının, evlilik sırasında damat kıza “kuşata” adı verilen bir kilo para verir, kız da Babasının evinden ayrılırken babasının mirasına karşılık “ıvaru” adında bir çeyiz parası adı vermesi hukukta olduğu gibi tüm ataerkil toplumlarda da görüldüğünü düşünür. Teklifler Çeyiz parası verilmesi hususu kanunda da yer almaktadır (Madde:29) ve bu durum Hititlerde evlilik kurumunun kadının satın alınmasına dayandığının gösterdiğini ifade etmiştir (Çelebi, 2007: 129).

Gurney de, kuşata’yı “gelinin satın alınması değil”, “gelinin bedeli” olan sembolik bir hediye şeklinde nitelendirmektedir (Gurney 1990: 89).

Süel bu görüşe katılır ve kadınları satın alan erkek olarak değil, erkeğin geri adım atması durumunda güvenliği sağlayan kadın tarafı olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir (Süel 1990: 240).

Aksoy, Türkler arasında İslâmiyetin kabulünden önce görüldüğü gibi, İslâmiyetten sonra da “mehir”le hatta ondan daha etkili olarak fonksiyonel varlığını sürdürmüştür. Bu süreçte, yani Türk evlenme sisteminde, “başlık” olumlu fonksiyonlarının yanı sıra olumsuz şekilde de görülmüştür. Bu nedenle bazı gençlerin evlenmelerine engel olduğu gibi, bazen de gençlerin “kaçarak” evlenmelerine yol açmıştır. Ancak, kaçırma olayının tatlıya bağlanması yine genel olarak “başlık” geleneğinin yerine getirilmesiyle olmuştur (Aksoy, 2004: 2).

Araştırma bölgesinde başlık parası, kalın olarak geçmektedir. Geçmişte süre gelen “kalın” varlığını halen sürdürüyor. Başlık parasını erkek tarafı verir. Altın, para, hayvan ve arsa olarak değişebilmektedir.

“Burada en çok X Beldesinde, başlık parası çok alınır. Sanki kızları altındandır” (KK.12).

“Başlık parası, süt parası diye de geçiyor burada. Anne kızını büyüttüğü için anneye verilir” (KK.30) Süt parası, başlık parasının alınmadığı durumlarda alınır. Annenin gönlünü hoş etmek için verilir.

“Başlık parası, damat tarafın statüsünü belirler. Ne kadar çok verirse, saygınlığı artar. Gelin tarafında daha iyi ağırlanır”(KK.3).

“Benim gelinim güzelse başlık parası gözüme gelmez on katını da veririm”(KK.22).

“Başlık parası önemlidir. Ne kadar çok alırsan kızının değeri daha çok olur” (KK.25).

“Başlık parasının ailenin büyükleri keser, kızın babası karışmaz” (KK. 27).

Genel olarak araştırma sahasına baktığımız zaman başlık parası; kalın ve ya süt parası olarak anılmaktadır. Süt parası, kalının yüklü miktarda alınmadığı durumlarda alınır. Damat tarafının, gelinin annesine verilen küçük bir miktardır. Gelinin annesi kızının çeyizi için harcama yapar bir nevi süt parası ve kalın aileye destek amaçlıdır. Başlık parasının yüksek miktar olması, kadını diğer kadınlardan daha üstün olduğunu, mantıklı bir evlilik kararı olduğunu gösterir. Adamın yüksek bir miktarda başlık parası vermesi ise; elinin açık olduğu (cömert), zengin olduğunu vurgulamaktadır. Önemli bir evlenme taktiklerinden başlık parası ve ödenen miktar evlenen kızın ailesinin statüsü, kızın ne kadar güzel ve genç olmasıyla başlık parasının miktarı üzerinden vurgulanmaktadır.

3.4.1.2.3. Söz Kesme ve Nişan

Söz kesme, kız isteme törenlerinde ant- yemin etme şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İki aile anlaşma yapınca dünür olma aile meclisinde söz kesme gerçekleşir.

“Kız isteme olduktan sonra karşı taraf gelinin ailesine 1 kilo baklava götürür. Tatlı götürmek adettir burada”(KK.29).

“Söz kesildikten sonra artık o kız karşı tarafın gelini olur. Başka bir aile tarafından istenmez artık” (KK.30).

“Söz kesme yarı nikâhtır” (KK. 20).

Söz kesme, araştırma sahasında nişan merasiminden önce gelir. Söz kesmede sadece iki ailede bulunan aile büyükleri, aileler, kız ve çocuk bulunur. Küçük bir yemin töreni şeklindedir. Söz kesmede damadın tatlı götürmesi, damatla gelinin birbirlerinin ağzına tatlı vermesi ileriki zamanda hoş güzel sohbetlerin devamlılığının bozulmaması içindir. Söz kesmede yapılan yemin yarı nikâh sayılmaktadır. Damatla gelinin süreç içinde rahat rahat konuşması içindir.

Nişanlanma ise; evliliğe bir adım atarak nişan yapma, evlenecek olan tarafların gelecekte evleneceklerinin, karşılıklı olarak birbirlerine söz vermeleridir (Dursun, 2016: 120-121).

Bölgede söz kesme sadece aileler arasında olurken nişan merasimi her iki aile tarafının da nişana kendi ailelerini, akrabalarını çağırmasıdır. Nişan başlamadan önce damat tarafı gelini alışverişe götürür. Geline ve ailesine hediyeler alınır. Nişan döneminde damat ile gelinin dini nikâhları kıyılır. İslam hukukunda bir kadının yabancı bir erkekle konuşması haram olarak nitelendirildiğinden dini nikâh ile bu haram ortadan kaldırılmak istenmiştir. Dini nikâh olabilecek cinsi münasebetlerin yaşanması sebebiyle de kıyılmaktadır.

“Dini nikâh kıyılması gençler arasında ki haramı kaldırmak içindir. Onlar artık evli sayılırlar” (KK. 11).

“Nişanlılık dönemi kısa tutulur. Çünkü bir gelin kendi ailesinin evinde uzun süre durması farklı dedikodulara sebebiyet verir” (KK.12).

Bölgede nişanlanma döneminde aileler arasında olan söz kesme ve nişanlanma merasimi artık ailelerin dünür olduğu, resmiyet kazanmasıdır. Kızın başkası tarafından istenmesi olmaması ve başkasına verilmemesi için yapılan uygulamalardır. Nişan süresinin kısa tutulması toplum tarafından yapılan dedikoduların önüne geçmektir.

3.4.1.2.3.1. Nişan Bozma

Araştırma bölgesinde geçmişte nişan atma olayları nadir görülen bir olay olmasına karşın şimdi yaygın olması toplumun değişmesi, zihniyetin değişmesine bağlanılmaktadır. İslam ve pozitif hukuk uygulamalarında aileler arasında hâkimiyet gerektirmeyen nişan atma bağlayıcı bir nikâh olmasa da bölgede hoş karşılanmaz. Nişan bozma özellikle kız tarafı için olumsuz sonuçlar doğurmakta ve çıkan dedikoduların

önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bölgede nişanı atılan kızın bir başkası tarafından istenilmesi zorlaşır. Çünkü nişanı atılan kızın bir suçu olduğu düşünülmektedir.

“Benim nişanım beni sevmediğini ve ailesinin onun zorladığını söyledi. Ben de dayanmadım ve aileme söyledim. Ailem nişanı atmamam için beni zorlarsa da ben kendi gururuma yediremedim ve nişanı attım. Nişanlığımın tarafı sanki ben suçluymuşum gibi insanlara beni anlatmışlar. Kimse benim çocuğum hatalıdır demez” (KK.23).

“Burada eskiden pek nişan atma olayı olmazdı. Hoş karşılanmazdı yani şimdi bakıyorum da çok değişmiş nişanı atan atana” (KK. 24).

“Eğer nişan atılırsa erkek tarafın getirdiği hediyeler geri verilmekte ve hiçbir yaptırım uygulanmaz” (KK. 24).

Genel olarak araştırma bölgesinde nişan atma hoş karşılanmayan bir olaydır. Nişan atıldığı zaman erkek tarafının gelin tarafına getirdiği bütün hediyeler geri verilmektedir. Nişanı atılan kız aynı köyden bir başkası tarafından istenilmemektedir. Suç, kız tarafında görülür. Nişan atma olayında zor durumlarda uygulanmakta ve kınama, ayıplama, dışlama gibi cezai yaptırımlar uygulanmaktadır.

3.4.1.2.4. Düğün

Toplum içinde düğün, ailenin kapı eşiğinde olan ve bütün herkesi düğüne çağırarak evliliğin son adımının atıldığını herkese duyurmak ve resmiyet kazandıran törenlerdir. Hangi tür yerleşim biriminde olursa olsun, hepsinde de standart kalıplar içerisinde gerçekleşir. Düğünün amacı kuşkusuz evlenen çiftleri çevreye ilan etmek, duyurmaktır” (Tezcan, 2000: 35).

“Düğün gecesi gelinin sağdıç gelinin odasına gidip beyaz çarşaf serer”(KK.10).

Araştırma bölgesinde düğünden önce gelin ve damadın evleri hazırlanır. Yataklarına beyaz çarşaf serilir. Beyaz çarşaf serilmesinin nedeni ilişki sırasında kızın bekâretini kontrol etmektir. Eğer kan varsa beyaz çarşafta kız bekârdır. Beyaz çarşafta kırmızı kan kızın namuslu olduğunun sembolliğini gösterir.

“Erkek tarafı, gelin tarafına giderek düğün tarihini belirler” (KK.15).

“Düğünden önce gelinin bütün çeyizleri gelin ve damadın yeni evine götürülür ve Serilir” (KK.25).

“Gelin baba evinden çıkarken kırmızı kuşak bağlanır. Kırmızı kuşak bağlanırken üç defa salavat getirilir ve genellikle gelinin abisi ya da erkek kardeşlerinden biri yapar bunu” (KK. 25). Bölgede gelinin beline kırmızı kuşak bağlanması geleneği bekâreti ve gayreti temsil eder. Gelin evliliğinde gayretli ve kudretli olması ve aile içinde güçlü olması içindir. Kırmızı kuşağın üç kez bağlanması için bolluk bereket getirmesi içindir. Bu gelenek geçmişten günümüze kadar süre gelen geleneklerin devamıdır.

3.4.1.3. Evlilik Çeşitleri

3.4.1.3.1. Görücü Usulü Evlilikler

Anne ve babaların temel görevi çocuklarını evlendirmek yuvalarının kurmasını desteklemektir. Erkek evlatları olan anne baba oğullarını evlendirmek amacıyla önceden haber verdiği evliliğe uygun buldukları gelin adayının aile üyeleriyle birlikte gidip görülmesi görücü adı verilmektedir.

Görücü olarak gittiği evde gelin adayı belirlendikten sonra kız evine haber verilir ve kabul edilmesi halinde ikinci kez kız evine gidilerek kız isteme süreci başlatılır. Kız isteme aşamasında itibarı zedelenmeyecek biri onunla birlikte kızın evine götürülür ve istekte bulunulur. Geçmişte aile kararıyla yürütülen bu evlilikte, müstakbel eşler birbirlerini tanımamakta ve neredeyse düğün anına kadar birbirleriyle tanışmamaktadırlar.

“Ben görücü usulü evlendim benim kayın babam, kaynanam ve eşim beni görmeye geldiler. Kaynanam, beni ile eşimin odaya geçip konuşmamızı istedi. Bizimkiler izin verdi. Yanımızda üçüncü bir kişi olarak teyzem yanımıza geldi öyle konuştuk anlaştık” (KK. 25).

“Benim zamanımda ben eşimi gerdek gecesinde gördüm. Şimdi öyle değil teknoloji gelişti” (KK.27).

Görücü usulü evlilikler, bölgede halen devam etmekte ve geçmişte olduğu gibi daha baskın bir evlilik olmadığını artık kızın ve erkeğin sözünün geçtiği görülür. Kız ile erkeğin konuşmak için odaya gitmesi ve yanlarında üçüncü kişi bulunması haram olma durumunu ortadan kaldırmak içindir.

3.4.1.3.2. Beşik Kertmesi Yoluyla Yapılan Evlilikler

Bir nişanlanma geleneği olarak karşımıza çıkan beşik kertmesi birbirlerini çok seven ve daha ilerideki zamanlarda bu sevginin akrabalığa dönüşmesini isteyen ailelerin çocuklarını beşikteyken birbirlerine nikâhlandırılmasıdır (Tezcan, 2000: 68). Dede

Korkut Hikâyelerinde “Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde, Pay Püre Bey’in oğlu ile Pay Piçen Bey’in Kızı beşik kertmesi yapılır” (Dursun, 2011: 116).

“Bizim zamanımızda olan beşik kertmesi şimdi yok eskidendi”(KK.22).

“Benim annemle eşimin annesi yakın arkadaşarmış biz küçükken birbirlerine söz vermişler. Biz evlenme çağına geldiğimizde evlendik” (KK, 18).

Beşik kertmesi, ant-yemin olduğu için bu sözün yerine getirilme inancı hâkimdir.

“Çocuklar büyüdüğünde birbirlerini beğenmezlerse, kabul etmeselerdi sorun olmuyordu fazla kızın rızası yoksa zorla yapılamaz” (KK. 18).

“Köyde yeni doğan bebeklere başka anneler süt vermezdi, büyüdüklerinde evlenmeleri için bizim kendi bildiğimiz yeren kız isteriz” (KK. 26).

Bölgede eski bir evlenme usulü olan beşik kertmesi, şimdiki zamanda olmadığı gözlemlenmiştir. Köyde ki toplumun yeni doğan bebeklere başka annelerin sütünü içmelerine izin verilmez sütkardeşi olmanın önüne geçilmek istenmiştir. Başka bir köyden kız almamak için bildikleri tanıdıkları ailelerinin çocuklarıyla beşik kertmesi yolu güdülmüştür.

3.4.1.3.3. Berdel Evlilikleri

Berdel evliliği ergenlik çağında bir oğlu ve kızı olan iki aile, Karşılıklı anlaşarak kızlarını oğullarının ailesine verirler, Daha doğrusu değişiklik yapmaktadırlar.

Berdel, evlenecek iki erkeğin, gelinlik çağındaki kız kardeşlerini veya akrabalarını değiştirmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Başlık, takı, ev eşyası vb. düğün giderlerinin taraflara vereceği ekonomik yükümlülükleri az bir, düzeye indirmek sebebiyle yapılan bu evlilik türü, bazı hususların gözetilmesi sebebiyle tercihi evlilikler sınıfına girmiştir (Akyüz, 2018: 19-20).

Araştırma sahasında elde ettiğimiz verilere göre berdel evliliği, daha çok ailelerde ekonomik durumunun yetersizliği, husumetlerin son bulması ve aile bağlantılarının kuvvetlerini güçlendirmek sebebiyle berdel evliliği yapılmaktadır.

“Benim abim bir kızını seviyordu kızın ailesi benim abime kızını vermediler. Başlık parası çok istiyorlardı bizim o kadar gücümüz yoktu. Sonra abim yanıma geldi benimle konuştu kızın bir abisi olduğunu ve iyi bir aile olduğunu söyledi. Benim kızın abisiyle evlenmemi kendisinin de kızla evlenmesini karşılıklı olarak bir evlilik yapmamı istedi. Abime karşı gelemedim. Aileme söyledi fikrini, ailemde kızın ailesine söyledi onlarda zaten kız arıyorlarmış erkek çocuğuna karşılıklı evlendik bir ay arayla önce biz gelin getirdik bir ay sonrada ben. Kader işte mutluyum Allaha şükür” (KK. 29). “Eskiden berdel ile yapılan evliliklerde bir tarafın evliliği bozulursa, diğer tarafında bozulması gerekiyordu. Biri boşanıyorsa diğer tarafta boşanıyordu”(KK 20).

“Benim babam çok eskiden dedeme söz vermiş X kızım dayısının berdeli olacak diye, dedem vefat etti. Aradan 10 yıl geçti dayım evlenmek istiyordu. Sevdiği bir kız vardı. Kızını istemeye gitti bizimkiler, kızın ailesi vermedi bekâr oğlu varmış onu evlendirirsem ancak kızımı veririm diye konuşmuş. Dayım babamın yanına geldi X’i verelim dedi onlarda bize kızını versin dedi babam da kayınpederim sağ olsaydı eğer böyle bir şey yapardım onun sözü benim başım gözüm üstüne ama şimdi o yok, hem devir değişti X ister mi? Sor ona diye konuştu. Dayım yanıma geldi iste falan dedi ben kabul etmedim sonuçta okumuş biriyim. Dayım o gün bugündür konuşmuyor benimle” (KK. 25).

“Biz kız vardı bizim köyde amcasının oğlu ile evlendi kızın abisi de damadın kız kardeşiyle evlendi. Berdel evliliği yaptılar yani amca çocuklarıydı diye. Kız sevmiyordu çocuğu düğün gecesi kendini öldürdü”(KK.16).

“Berdel evliliği zorunlu bir şeydir. Ailen uygun görmüşse kabul etmek zorundasın. Kürtçe annem hep bize bunu söyler; Mêrê te hirç be jî, ji bo namûsa me di hembêza wî de bisekine. (kocan bir ayı olsa bile onun koynunda yat şerefimiz için) o yüzden ailemize karşı gelmeyiz”(KK. 17).

“Eskiden vardı berdel evliliği şimdi yok, kızlar okuyor erkekler okuyor illaki bir meslek elinde oluyor. Kız kimi isterse onu alıyor. Erkek kimi isterse onu cahillik devri bitti. Tabi eskiden kızlar söz dinlerdi şimdi öyle değil” (KK. 28).

Araştırma sahasında elde ettiğimiz verilere göre berdel evliliği ailelerinin ekonomik nedenlerden dolayı ya da aile bağlarının olması sebebiyle yapılmıştır. Yapılan evlilik kızlarının izinlerini almadan yapılmış, kendi bildiklerine göre davranmışlardır. Kızın isteyip istememesi değil onların zorunlu kıldıklarıyla oluşmuştur. Kızların berdel evliliğinde rızası olmadığı durumlarda kaçma gibi eylemleri olması, meselenin namus davasına dönüşmesine olanak sağlamıştır. Bu durumda namus davası cezai yaptırımı uygulanmıştır. Kaynak kişilerin anlattıkları berdel evlilikler geçmişte olup şimdiki zamanda olmadığı görülmüştür. Teknolojinin gelişimi, kızların artık üniversiteye gitmesi keza erkeklerin de öyle olması bu berdel evliliğin artık yapılmadığı görülmüştür.

3.4.1.3.4. Kaçarak Yapılan Evlilikler

Ailelerin kızlarını rızaları olmadan evlendirmeleri, kızla birlikte olan erkeğin, kız tarafının istediği şartları yerine getirememesi sonucu bireylerin kaçtığı geleneksel evlilik türüdür. Kız çocuğunun kaçırılması bölgede suç sayılır ve bu suça karşı çeşitli cezai yaptırımlar uygulanır. Ancak kızın kendi rızasıyla kaçması durumunda daha yumuşak bir tavır alınırken, tam tersi durumda daha katı bir tavır sergilenmektedir.

“Ben evden kaçtığımda 15 yaşındaydım. Ailem beni eşime vermiyordu yani gelip istememişlerdi ama yine de söylüyorlardı biz seni ona vermeyeceğiz diye biz korktuk ve kaçtık. Hata yaptım keşke ailemi ikna etseydim de kaçmasaydım. Geri dönmek istedim dönemedim korktum. Araya bir sürü kişiler girdi, şeyhler ve belediye başkanı, babamın olayı büyütmemesi için konuştular. Babama namusum karşılığında para verdiler rezillik parası yani babam parayı aldı ama benimle konuşmuyor. Böyle bir kızım yok diye şimdi düşünüyorum da değmezdi aşkımdan ölseydim de babamı bu hale düşürmeseydim. Biliyorum onunla konuşmuyorum görmüyorum ama başı hep eğik biliyorum. Keşke olmasaydı o kadar pişmanım ki son pişmanlık fayda etmiyor. Şimdi sadece iki kız kardeşimle konuşuyorum. Annem babam için konuşmuyor benimle 15 yıl oldu hala yüzlerini görmedim” (KK. 31).

“ Benim kızım kaçtı bizde karşılığında onlardan bir kız aldık, olurda bir gün kızım evine gelirse yabancı bir gelin kızımın kaçtığını onun yüzüne vurmasın” (KK.20). Kızını damgalama yaptırımından korumak için aynı evden bir kız alma yaptırımını uygulamıştır.

“Bir kız kendi isteğiyle kaçarsa, kızını kaçırmanın çocuğun ailesi bize gelir. Arabulucu olmamızı ister. Biz kaçan kızın ailesine gideriz. Bir barış sağlamaya çalışırız. Ya bir

tazminat ya da karşı taraftan bir kız alırız. Sulh yaparak barışı sağlarız, çok nadir görünse de barışmayan aileler var kendine hak gördüğü yaptırımını uygular genellikle kaçan kız abisi ölüm cezai yaptırımını uygular” (KK. 1).

“Benim babam beni amcamın oğluna veriyordu ben istemiyordum. Köyden birini seviyordum o da beni seviyordu. Amcamın oğlunun beni istemeye geldiğini duydum. İsteme gecesinde kaçtım. Her ne kadar sevdiğinle evlensem bile mutlu olmadım. Eşimin ailesi hep yüzüme vuruyordu. Köyden kendi isteğimizle gittik merkeze geldik. Ailemle konuşuyoruz ama onunla eskisi gibi değilim onunla konuşunca başım hep önümde eğik” (KK. 11).

“Ben 18 yaşında evden kaçtım sevdiğimle. Hamileydim çünkü mecburdum ailem bilseydi daha kötü olurdu. Ailem iki yıl konuşmadı benimle ailemden sadece bir ablam konuştu benimle, araya şeyhler girdi olayı çözdüler tazminatla yine konuşmadı babam benimle. Beni öldürmedi ama ölümden beter etti sözleri. Çok zaman geçti eşimin ailesiyle anlaşamadım eşimle de öyle. Sığınma evine gittim. Babamın evine dönemedim nasıl dönebilirdim ki korkuyordum. Sonra babam öğrendi sığınma evinde olduğumu. Beni aldırıp oradan bana ayrı bir ev tuttu. Yeniden okudum üniversiteye gittim. Kendi ayaklarımın üstünde duruyorum. Allah babamdan razı olsun beni yalnız bırakmadı. Arkamda durdu. Şunu söylemeliyim ki kızlar hiçbir zaman bir erkek için aile evinden ayrılmamalı değmez. Hatalarımı telafi ediyorum”(KK. 32).

Araştırma bölgesinde elde ettiğimiz verilere göre kaçarak evlenen kızlara karşı uyguladıkları yaptırım, tazminat ve karşılığında kalınsız kız alma olduğu görülmektedir. Kaynak kişinin dediği rezillik parası, mağdurun toplum içinde düştüğü duruma karşılık verilen paradır bir nevi tazminattır. Ailenin kendinde hak gördüğü yaptırımını uygulayabileceği bu yaptım cezasının ölüm olduğu görülmektedir. Şeyhler ve belediye başkanının arabulucu olarak devreye girmesi olayın büyümesini engellemiştir. Devletin resmi kurumunun olaya girmesi toplumun refahını sağlama yönünde işbirliği yapılmıştır. Kızların kaçıp pişman olmasında sığınma evlerine gitmesi, toplumda modern olgular ve mekânların topluma yerleşmeye başladığını gösterir.

3.4.1.3.5. Kan Karşılığı Yapılan Evlilikler

Eğitim eksikliğine dayanan ilkel bir evlilik şeklidir. Tek olumlu yönü kan davalarının devam etmesini önlemek için yapılmış olmasıdır. İki aile arasında oluşan

cinayet ve kan davalarının önüne geçebilmek ve husumeti sonlandırmak için kan karşılığı evlilikler uygulanmıştır.

“Ben küçükken annem yengeme Kürtçe şey derdi “tu ji bo xwîne hatî vê malê” (sen kan karşılığı bu eve geldin) ben anlamazdım ama sonradan anladım. Yengemin ailesi amcamın oğlunu öldürmüşlerdi inek için. Amcamın başka bekâr oğlu olmadığı için benim babam husumetin sona ermesi için amcamdan böyle bir şey istemiş babam ailenin en büyüğü olduğu için sözünü dinlemişler. Yengemin tarafı da kabul etmiş yengemi abime vermişler. Ama ailede çok sevilmez bu olay yüzünden daha iyi anlıyorum onu”(KK.17).

Böyle durumlarda ailede kıza isteyip istemediği sorulmaz. Husumetin sona ermesi için mecbur kabul etmek zorundadır. Ailede kan karşılığı gelin olarak gidilen eve aile tarafından sevilmez, saygı gösterilmez bir damga olarak yüzüne vurulur. Bölgede bu olayların artık görülmediği gözlemlenmiştir. Devlete gitmeden kendi halk hukuk kuralları olarak kalınsız kız alma yaptırımı uygulanmıştır.

3.4.1.4. Boşanma

Maja Holmlund, “İslamiyet’ten önce Yahudi kanunlarına ve Arap geleneklerine göre boşanma kavramı yoktu. İslamiyet’le birlikte bu gelenekler ortadan kalkmış ve artık kadınlar ancak kocalarının rızasıyla veya hâkime başvurarak boşanabiliyorlardı.” Koca, karısını istediği kadar reddedip geri alabilir (Holmlund, 1999:4) düşüncesini dile getirmiştir.

Evli çiftlerin bazı sebeplerden dolayı birlikte olmalarının yanlış olduğunu fark ettiklerinde boşanma yolunu seçebilmektedir. Çiftlerin beraberliklerinden haz, doyum, ya da psikolojik olarak uyum sağlayamadığında beklentilerini karşılayamadıklarında evlilik hayatına yasal yollara başvurarak evliliğini ya da beraberliklerini bitirmelerine “boşanma” adını vermektedir (Aydın,2013: 11).

Yasal uygulamalar çerçevesinde düzene koyulmuş evli çiftlerin, beraberliklerinde artık bir karı-koca olarak bir bağ bulunmayan; ama evli çiftlerin çocukları olması durumunda çocukların hakları korumak şartıyla yasal olarak evliliğin sona erdirilmesine ve her iki tarafında başka kişilerle evlenmelerine imkân verebilen bir yasal işlemdir (Arıkan, 1996: 25).

Anıl'a göre; eski çağlarda yaşayan ilkel toplumlarda evli olmak tarafların cinsel gereksinimlerin karşılandığı ve ömür boyu tarafların birbirlerine ihtiyacı olan birbirlerine eşlik eden bir yaverden ibaret bir sonuçtur. Buna bağlı olarak her iki tarafında çıkarlarına uyan bu beraberlikte, taraflardan birinin vazifesine uygun hareket etmediğinde ya da vazifesini yerine getirmediğinde evliliğin son bulması zorunlu bir durum haline gelmektedir. İlkel toplumda; toplumsal mevki kaybı, eşlerinin birbirini aldatması, eşlerin ailelere karşı anlaşmazlıkları vb. sebeplere bağlı olarak evliliklerin son bulmasına neden olabilmektedir. Evliliğin boşanmaya kadar gittiğinde ise çiftler kendilerine ait olan eşyaları beraberlerinde götürebiliyordu (Anıl 2008: 17).

Evlilik kadar eski olan boşanma, toplumun olduğu aile kurulan yerlerde boşanma ihtimali hep vardır. Eski dönemlerde bile örnekleri vardır. Günümüzde de, tarihin ilk dönemlerinde de boşanma olgusu hoş karşılanmayan istenmeyen bir gerçektir. Sosyal bir kurum olarak görülen evlilik, toplumlarda boşanma gerekçesi farklı olmakla birlikte ananelere göre bir kısıtlanma getirilse de hiçbir zaman ortadan kaldırılamamıştır.

Boşanma olgusu hangi dönemde olursa olsun takdir edilen veya boşanmaya itilen bir olgu değildir (Sucu, 2007: 11).

Boşanma toplumsal bir sorun olduğu kadar hukuki önemi de büyük olan bir kurumdur. Boşanma, geçmişte olduğu gibi günümüzde de toplumsal hayatta çokça tartışılan ve üzerinde görüşlerin olduğu bir olay olmaya devam etmektedir.

Boşanmanın sebebine yorum getiren Şentürk, Sebepleri sonuçları ve etkileri toplumdan topluma, zamandan zamana ve kişiden kişiye değişen boşanmaların sosyal, psikolojik, ekonomik ve hukuki boyutları bulunmaktadır. Evlilik ve aile kadar eski bir kurum olmasına rağmen günümüzde giderek artan bir eğilim göstermesi, boşanmanın güncel toplumsal sorunlar arasında sayılmasına neden olmaktadır. Sapkınlık, ayıp, günah ve bir bakıma da suç olarak yorumlanması nedeniyle önceki toplumsal dönemlerde nadiren görülen boşanma, günümüzde eşlerin daha sık başvurduğu bir olgu haline (Şentürk, 2008: 13) geldiğini söylemektedir.

Eski Yunan hukuku veya İslam hukuku örneklerinde olduğu gibi, ataerkil aile yapısının bulunduğu toplumlarda, boşanma kocanın iradesine bırakılmıştır. Ortak malın bölünmemesi için tarımcı toplumlarda boşanma genellikle ender rastlanmaktadır. Oysa

çağdaş sanayi toplumlarında, boşanmaların sıklığı ve büyük bir hızla artma eğilimi göstermesi dikkat çekicidir (Tolan, 1993: 221).

Araştırma bölgesine baktığımız zaman boşanma, hoş karşılanmamaktadır. Erkeğin eşini aldatması, kadının kocasını aldatması, geçimsizlik, koca tarafının kadına karışması gibi nedenlerden dolayı boşanılmaktadır. Boşanma kararı için iki aile tarafı da çocuklarıyla konuşur ve bir karar alınır. Boşanma gerçekleşmesi durumu için medreseye şeyhlerin yanına gidilir. Konular tartışılır ve boşanma kararı alınır. Karı ile kocanın tekrar birlikte olma istemesi durumunda her ikisinin de birer evlilik yapıp boşandıktan sonra tekrar evlenebilirler. Evlilik akdi salt bireysel bir tercih olarak değerlendirilmediği için boşanmalar da salt bireysel bir tercih olarak değerlendirilmemektedir. Bu nedenle sebepsiz boşanma, özellikle de erkeğin eşinden sebepsiz boşanması kadını zan altına sokar. Boşanmaya ve boşanan eşin evlenmesine yönelik bu güçlü tepkiler, toplumun boşanmaları önlemek için ürettiği kültürel tepkilerdir; Çünkü açıkça haksız sayılan boşanmalar çoğu zaman kadının ailesi tarafından kabul edilmeyip husumetler ortaya çıkarır.

“Boşanma olaylarında en çok kız tarafı karşı çıkar. Çünkü kızın boşanması toplumda hoş karşılanmaz”(KK.17).

“Eskiden çok zor boşanırdı şimdi ufak bir sorun çıksa bile boşanıyorlar”(KK. 17).

“Burada kadınlar boşandıktan sonra, kadının başka biriyle evlenmesi hoş karşılanmaz ama erkek için öyle değil” (KK. 5).

3.4.1.5. Velayet

Yazılı (pozitif-dini) hukukta çocukların velayeti anne veya babaya bırakılırken, belli şartlara bağlı olarak ve onların bu şartları yerine getirebilme yeteneklerine bağlı olarak halk hukukunda bu durum biraz daha farklı işliyor. Bölgedeki velayet davalarında pozitif hukuk çocuğun velayetini anneye verse de bir süre sonra baba çocuğu anneden alıyor. Bunun sebebi boşanan kadının tekrar evlenme olasılığıdır. Boşanan kadın baba evine dönmesi, ailesindeki ekonomik durum yetersizliğinden dolayı çocuk büyüdüğünde babaya verilir.

“Burada boşanma olunca velayet annede olsa bile çocuk babaya verilir. Özellikle kız çocuğu ise” (KK. 5).

“Çocuklar karar veriyor bu duruma ya annesini seçer ya da babasını, boşanan kadın genç ise çocuklarını istemez. Ailesi de istemez” (KK. 5).

Ataerkil toplum yapısı, feodal sistemin hâkimiyeti ve “soy”un babadan devam ettiği düşüncesi, çocuğun babanın hakkı olarak görülmesini sağlamıştır. Bu görüşün temel nedeni, kız ve erkek çocuklar için “soy”un devam edeceği ve kadınlar üzerinden belirleneceği “namus” anlayışıdır.

3.4.1.6. Evlat Edinme

Dursun’a göre, ekonomik nedenlerin yanı sıra savaşlar sonrasında yetim ve yetimlerin artması ve inanca dayalı şefkat ve acıma duyguları insanları çocuk evlat edinmeye yöneltmiştir (Dursun, 2016: 131-133).

“Basat’ın Tepe Göz’ü öldürmesi adlı hikâyede, Aruz Koca’nın Tepe Göz’ü Bayındır Han’ın izniyle evlat edindiği görülmektedir” (Dursun, 2011: 117).

Araştırma bölgesinde evlat edinmeyle ilgili bir veri bulunamamıştır. Toplum başkasından olan bir çocuğu evlat edinmez kan bağı önemlidir.

3.5. MİRAS HUKUKU

“Miras Hukuku miras bırakanın ölümü halinde, onun intikale elverişli mal varlığı değerlerinin, hayatta bulunan gerçek veya tüzel kişilere geçişini düzenleyen kuralları ve hükümleri içerir” (Özta, 2016: 3).

Dursun’a göre, eski Türklerde miras; İki şekilde elde edilir: Kanuni miras yoluyla ve vasiyet yoluyla. Genç bir adam evlendiğinde ayrı bir eve taşınmış, ailesinin parasını ve mal varlığını ailesinden almıştır. Türklerin örf ve adet hukukuna göre tüm çocuklar anne ve babalarının mirasından pay sahibidir (Dursun, 2016: 149).

“Anadolu’nun hemen her yöresinde toprak, kutsallığı ile namus boyutuyla ilişkilendirilmiş, “toprak ana” tabiri dahi ona atfedilen kutsallığın bir bakıma ifadesi olmuştur. Satın alma, kiralama, zilyetlik, atadan miras kalma yolları ile edinilen araziler, sahiplerinin hanesi, mülkü haline gelmiş, bu mülk de dokunulmaz alanlar gözüyle görülmüştür” (Dinç, 2018: 40).

Dinç’e göre, arazi edinimi türleri arasında birçok Anadolu mülkiyet hukukunda, kadastro öncesi dönemlerde, mülkiyet hukukunda hazineye ait boş, bakımsız arazilerin

yeniden inşası ve canlandırılmasının yoluna denilmekle emek ve masrafla temizlenip kadastrodan geçildiğinde bir kişi adına tescile dayalı arazi mülkiyeti karşılaşmak da mümkün. Bu uygulama bir bakıma hukuka aykırı bir durumdur. Bu süreçte hukuka uyarak arazi sahibi olmak anlamına gelir, böylece bakımsız kalan arazilerin tarıma kazandırılması mümkün olmaktadır (Dinç, 2018: 41).

Aça ve Sağlam'a göre, toplumların kadın egemen yapısından erkek egemen yapısı doğru evrimi, kadının mal veya miras haklarının meşru kocasına/erkeğe devredilmesi geleneksel yaşam bilgi üretimi ve sınıflandırılması içerisinde farklı yorumlarla çeşitlendirilerek aktarılmasında başarılı bir şekilde olmuştur. Bu durum dini kurumlar tarafından resmileştirilmeye çalışılmıştır (Aça, Sağlam, 2019: 504-505). Örnek verecek olursak; "Antik Yunan'da, Tevrat'ta ve Kuran'da kadının bireysel mülkiyet hakları konusunda cinsiyete ek olarak "evlilik" önemli bir belirleyici halini almıştır. Mülkiyet kavramı ile kesişen miras ve veraset kavramları da kadın özelinde dini metinlerde kendine yer bulmuştur" (Aça, Sağlam, 2019: 505).

Boçarov'a göre, Ata kültürünün, toprak mülkiyetiyle bağlantılı insanlar üzerinde ciddi bir durum görülüyordu. Afrika kıtalarındaki toprak sahiplerinin liderinin ataları olarak kabul edilir ve lider toprağın kendi iradesiyle yönetilmesidir. Toprağın asıl sahipleri atalardır, torunları ise sadece atalarından kalan toprak parçalarını kullanan (Boçarov, 2019: 321) insanlar olduğunu söyler. Boçarov, Antik Yunan toplumunda da buna rastlanmaktadır Kızın babasından kalan mirasın alınmaması, tarihi atalarının mezarlarına kurban getirme ritüellerini yerine getirmemesi ve kocasının da aynı ritüelleri ataları için yapılmasıyla ilişkilendirilmiştir. Örneğin Antik Yunan ve Roma hukuklarında miras haklarının reddedilmesine izin verilmesi mümkün değildir (Boçarov, 2019: 322).

Boçarov'a göre, akrabalık kurumu, geleneksel toplumlarda toplumsal yaşamın neredeyse önemli bir bölümün yasallaştırılmasıdır. Geleneksel toplumlarda malların akrabaları arasında paylaşılması en önemli hukuki gösterge (Boçarov, 2019:337) olduğunu söylemiştir.

Araştırma bölgesinde, Güroymak'ta bulunan halk hukuku uygulamalarında miras erkek çocuklara bırakılır. Kız çocuklarına bir şey verilmez. Sebebi kızın evlenmesi ve ailedeki erkek çocuklarının kendi mallarını bir başka yabancıya vermek istememeleridir. Bölgede miras kan bağıının olduğu erkek kardeşlere bırakılır.

“Ben mirasımı erkek çocuklarıma veririm. Kızlara verilmiyor zaten buralarda, kız evlendiğinde çocuklarımla hakkımı elin oğluna yedirtmem” (KK.5).

“Burada kadının kocası ölmüşse eğer ve kadın çocuklarının yanında kalırsa miras onundur. Yok, eğer babasının evine giderse miras çocuklara kalır. Kadın hiçbir hak talep etmez.”(KK.5).

“Kardeşler arasında miras paylaşımı olunca, burada şeyhlerin yanına giderler. Şeyhlerin adaleti daha iyi sağladığı için onlara güvenirler”(KK. 6).

“Amcam bizimle birlikte yaşıyordu. Sonra babamlardan (cêhê) ayrıldı. Babamla diğer amcam ona düşen hakkı verdi. Dedem vefat ettikten sonra miras paylaşımı olunca amcama bir şey vermediler. Çünkü o evden (cêhê) ayrılırken haklarını aldı”(KK. 8).

Genel olarak araştırma bölgesine baktığımız zaman miras paylaşımında kız çocuklarına miras verilmediğini bunun sebebi ailedeki miras paylaşımı sadece kan bağı olan erkek kardeşlere verildiğini görmekteyiz. Evli bir kadının eşinin vefatı üzerine kadının miras alma hakkını şarta bağlayarak şart olarak kadın kendi çocuklarıyla kalması durumunda eşinin tüm mirasına ortak olması baba evine gitmesi durumuna çocuklarına kalır. Eğer çocuklar küçükse büyüene kadar mirası amca veya dedeye bırakılmaktadır. Diğer husus ise, eğer erkek çocuk baba evinden ayrılmışsa ayrıldığı zaman kendi payına düşeni önceden almasıyla babanın ölümünden sonra diğer kardeşlerinden bir pay isteme hakkına sahip olmamaktır. Araştırdığımız verilere göre bölgede İslam hukukunu uygulamadıkları kendi halk hukukunu uyguladıklarını görmekteyiz.

3.6. BORÇLAR HUKUKU

“Borç, bir kişiyi (borçluyu), diğer bir kişiyi alacaklıya bir edimi yerine getirme (bir şeyi verme, yapma ya da yapmama) yükümlülüğü altına sokan hukuki bağıdır”(Öz, 2014:4).

Dursun, borç hukuku hakkında bilgi verirken, borçlar hukukunu eski Türklere dayandığını söylemektedir. Eski Türklerde Uygurlardan günümüze kalan hukuk belgelerine dayandırıldığını söyler. Uygurlar döneminde göçebe bir yaşam tarzından yerleşik bir düzene geçmesiyle aktif bir alım-satım, iş hayatı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte belli kurallar çerçevesinde oluşturulmuş bir takım sözleşmeyle karşılanmakta olduğunu söyler (Dursun, 2016: 154).

İslam hukukunda borçlara baktığımızda İslam sisteminde tek bir başlık altında toplanmış bir borçlar hukuku yoktur. Ancak borca ilişkin hükümler belirtilmiştir. İslam hukukunda borca ilişkin hükümler müceb, iltizam, daman, ayn, deyn gibi farklı kavramlarla ifade edilmiş ve yazılı veya sözlü bir sözleşme bağlayıcı hale getirilmiştir (Ünsal, 2018:12). “Borcun kaynakları İslam hukukunda beş küllî kaynağa inhisar edilmiş olup bunlar; akit, münferit irade, zarar veren fiil, faydalı fiil ve hukuktur” (Ünsal, 2018:18).

Bölgede borç, genellikle kişiler arasında yapılan sözleşmelere bağlıdır ve borç işlemleri bu sözleşmeler yoluyla yapılır. Verilen borç bölge halkın tanınması nedeniyle yazılı hukuk resmi belgesi olarak kullanılan “senet”, bölge halkı çok sık kullanılmakta ve “vaat” senet olarak değerlendirilmektedir. Buradaki vaat borç isteyen kişinin borç veren kişiye verdiği sözlerdir. Bu bağlamda borç, güven temelleri üzerine kurulur.

“Bizim burada biri, birinden borç alacaksa borç alan kişiyle borç verenin arasında bir samimiyet ve güven olması gerekiyor”(KK.4).

“Borç verirken faiz uygulanmaz burada ne verdiysen onu alırsın” (KK. 4).

“Bizim halkımız borç verdiği zaman senet falan imzalamaz ya da borcunu ödemeyen kişiyi devlete şikâyet etmez borcu alan kişinin aile üyeleriyle konuşur. Öyle halletmeye çalışır” (KK. 5).

“Ben herkese borç vermem güvendiğim, samimi olduğum kişilere veririm” (KK.6).

“Burada biri borç alırken, borcunu ödeyeceğine söz verir. Namusu üzerine söz verir” (KK.6). Bölgede namus üzerine söz vermek yani yemin etmek önemlidir. Bu bağlamda namus, erkeklerin dürüstlüğünü ve güvenirliliğini simgelemektedir. Borç vermenin ölçütü borç alan kişinin sözüne sadık olması, sadık olmaması durumunda ise kişiyi hırsız konumuna düşürmektedir.

“Bölgede nadir olsa bile borç veren kişi, borcunu ödemeyen kişiyi darp edebilir. Onu zor duruma sokar. Ailenin sözünün geçtiği kişiye gidererek borcun ödenmesini ister.

Aile büyükleri karşı tarafa küçük düşmemek için, ayıplanmamak için borcu kendi aralarında denkleştirip borcu öderler” (KK. 7).

Elde ettiğimiz verilere göre, borç alan kişi ile borç veren kişi arasında senet imzalanmamaktadır. Senet yerine söz vaadi verilir. Toplumda namusu üzerine yemin

etmek, inandırıcılığın ve güvenilir olması, borç veren kişide önemli bir tesir oluşturmak amaçlanır. Bu bağlamda toplumda önem verilen ve kutsal saydıkları inanç ve değerler üzerine sözler verilir. “Namusum üzerine yemin ederim ki, şerefim, haysiyetim, vicdanım üzerine” gibi yeminler edilir. Sözünü tutmayan kişiler toplumda itibar, saygı edilmez ve ailesine güvenilmez.

Bölgede borcun ödenmemesi durumda devlet kurumlarına başvuramamalarındaki etken bölgedeki akraba bağlarının güçlü olması, devlet kurumlarının olayı mahkemeye sürüklemesi ve olayın uzatılması gibi nedenlerden dolayı olay devlet kurumlarına intikal edilmiyor. Daha çok borç alan kişinin ailesindeki en büyük gördükleri lideri ile konuşmasıyla borcunu alması görülmektedir. Bu bölgede borcunu ödeme konusunda zorluk çıkararak kişilere ağır yaptırımlar uygulanmamakla birlikte, halk hukuk kurallarının uyguladıkları cezai yaptırım olarak; ayıplamak, kınamak ve darp etmek gibi yaptırımlar uygulanmaktadır.

3.6.1. Kefillik

“Kefil, kelime anlamı itibariyle; borcunu ödeyemeyenin veya verdiği sözü yerine getiremeyen bütünü sorumluluğunu üzerine alan kimse, kefalet veren kişidir.” (Sevindik, 2013:113). Borçlu birine kefil olmak bütün mesuliyeti üstüne almaktır.

“Kefil ile alacaklının arasında kurulan kefalet sözleşmesinde kefil daima tazminat borcu yüklenmekte olup, asıl borçlunun edimini aynen ifa etmekle mükellef değildir.

Kefil alacaklının müspet zararını karşılamak üzere teminat vermektedir” (Düden, 2020:189).

“Kefil olmak zordur. Bu dönemde bile çocuğuna bile kefil olamazsın” (KK. 9).

“Eğer birine kefil olacaksan, kefil olacağın kişiyi iyi tanıman lazım, borçlunun statüsü önemlidir. Tabi” (KK. 3).

Bölgede kefil olacak kişiler; güvenilir, statü, zenginlik, sözüne sadık olan kişilere kefillik yapılmaktadır. Toplum kolay kolay kimseye kefil olmayacağını belirtmiştir.

3.7. İMECE

“İmece, bir köy ya da köy topluluğu içinde işlerin gönüllü ya da zorunlu olarak ve elbirliği içinde yapılması anlamına gelmektedir” (Akif Kara, 2016:379).

Kara Divanı Lügati Türk'te imece kültürünün toplumsal dayanışmanın var olduğunu ve önemini vurgulamaktadır. “Yalñus kaz ötmes deyişinde bir tek kaz ötmez. Bu sav, işlerinde başkalarından yardımlaşmakla emrolunca kişi için söylenir” (Kara, 2016: 381). Türklerde yardımlaşmanın mahiyeti konusunda izler taşıdığını görürüz.

İnsan sosyal bir varlıktır. Hayatını toplumun gereklerine göre düzenler. Sosyal bir varlık olmak, farklı olmak, işbirliği ve dayanışmayı da beraberinde getirir. Bu işbirliği biçimlerinden imece adı verilen ve toplumda yaşayan bireyler de bu imece hareketine katılmaktadır. İmece, yalnızca toplumsal fayda sağlamak, ortak çalışmalar yapmakta ve yardıma ihtiyaç duyulduğu gün tüm toplumun dayanışma içerisinde yer almaktadır.

Güroymak ve çevre kırsal tipi belirgin olan yerleşim yerleridir. Özellikle imece, bu kırsal kesimlerde köyün ortaklaşa kullandığı mekânlarda ve toplum bireylerinin zorlandığı anda devreye girer. Yapılan yardım karşılığında bir şey beklenmez yardım karşılıksızdır. Bölgede ve kırsal kesimlerde imece, yapılacak taziye evi, cami, okul, sağlık ocağı gibi herkesin faydalandığı ortak alanları müşterek bir şekilde maddi ve iş gücü anlamında desteklenmeleri ile yapılmaktadır.

“Köyde yaz aylarında en çok birbirimize yardım ederiz. Elma toplamaya gittiğimiz zaman herkes gelir yardım eder “(KK.22).

“Taziye olduğunda mahalledekiler taziye evine gelip yardım eder. Tabi sadece böyle şeyler için değil caminin eksigi olduğunda para toplanır. Eksikler giderilir” (KK. 23).

Bölgede imece, sadece bölgedeki yapıların yapılmasında değil aynı zamanda taziye, maddi giderlerin yüksek olması gibi ortak toplu katılımın olduğu miktardaki harcamaların karşılanması da kullanılan bir yöntemdir. Böylece bireyin tek başına kaldıramayacağı maddi yük toplum tarafından paylaşılır.

3.8. MESLEK HUKUKU

Ekonomik ve idari faaliyetlerin ortaya çıkması, sözlü ve yazılı hukuk sistemlerinden doğan ticaretlerin düzenlenmesi ve bazı hukuki uygulamalarla bu meslekleri icra edenlerin ve işverenlerin haklarının korunmasını sağlamaktır.

3.8.1. Çobanlık

Çobanlık mesleği, hayvancılık faaliyetleri etrafında şekillenen meslek olup, araştırma bölgesinde sözlü akitlere dayanır.

Güroymak çevresinde bulunan köylerde daha çok çobanlık mesleği yapılmaktadır. Çobanlar ya da çoban köylüler tarafından tutulmaktadır. Sürüsü az olan aile tek başına çoban tutarken köyde sürüleri çok olan köylüler müşterek bir şekilde çoban tutmaktadır. Toplumda çobanlık mesleği belli şartlara göre tutulmaktadır; çobanın tecrübesi, toplum içindeki hal ve tavırları, güvenilir olması gibi şartlar sağlandığında kişi çoban olmak için seçilir.

“Köyde ortak bir çoban tutarız ve bu çoban tanınan biri yani köyden biri olmalı çünkü herkese hayvanlarımızı emanet edemiyoruz” (KK. 23).

“Benim mesleğim çobanlık sürü başına para alırım. Çobanlık zor bir iş tüm gece uyanık kalıyorum kolay mı? Köydekiler bana yardım ediyor tabi her gün bir hane yemeğimi hazırlayıp getiriyor. Bayram harçlığını verirler, yani sadece para vermiyorlar” (KK. 13).

“Eğer hayvanlardan biri kaybolmuşsa ya da telef edilmişse çoban bunu ispatlarsa köydekiler bir şey demez. Eğer ispatlanmazsa köydeki toplum ve çoban arasında kalır kendi aralarında anlaşılır” (KK. 13).

Bölgede çobanlara verilecek maaş sürüdeki hayvan sayısına ve türüne bağlıdır. Büyük baş ve küçükbaş hayvanlara göre değişmektedir. Çobana verilen ücret dışında peynir, yün, bayram harçlığı, öğlen yemeği, gibi giderleri karşılanmaktadır. Çobanın mal sahibine karşı büyük sorumluluğu vardır. Çobanlar hayvanlara gözü gibi bakmakla yükümlü olup tüm sorumlulukları çobana aittir. Köy halkı, çobanlarını tanımak için hayvanın üstündeki posta işaretleme yapmaktadırlar. Hayvanların kaybolması durumunda araştırılması ve öğrenilmesinde önemlidir. Kaybolan veya telef olan hayvanlar çobanın suçu ise ücret bedeli maaşından kesilmektedir. Bu durum tersinde bedel istenmez “can sağlığı olsun” deyimini kullanarak olayı kapatırlar.

3.8.2. Cambazlık

Hayvancılık faaliyetleri genelinde bir diğer meslektir ve genellikle günlük hayvan alışverişini yapan kişilere verilen isimdir. Bu meslekte olan insanların açık olduklarında

hayvan pazarlarına giderler, hayvan satın almaları ve belli bir kâr karşılığında bu hayvanların ticaretini yapanlar. Cambazlık ticari işlemleri genellikle borçlara dayalıdır ve borçlar aylık veya aylık olarak alınmıştır.

“Eniştem cambazlık mesleğini yapar, günlük hayvan alım satımıyla geçimini sağlar. Çarşıda ucuz pahalı hayvanlarını elden çıkarmaya çalışır” (KK.23).

“Cambazlık mesleğinde borçla hayvan alıp borçla satın alma gibi durumları da oluyor. Borç alındığı sırada iki şahit bulundururlar. Şahit huzurunda malı verirler. Cambazlık mesleğini yapan kişinin malını satabilmek için ikna kabiliyetinin yüksek olması gerekir”(KK.23).

Araştırma sahasında elde ettiğimiz verilere göre cambazlık mesleğinin zorluğuyla ve ikna etme kabiliyetinin olması önemlidir. Bunu sadece malını satacağı kişi için değil orda bulunan seyircilere de gösterir. Borçlanma olduğu zaman ise cambaz ile malını satan kişilerin yanlarında şahit bulundurarak şahit huzurunda söz ile akit sağlanmaktadır.

SONUÇ

Hukuk insanlığın, fiziki ve sosyal toplumların devamını sağlayan ihtiyaçlarını karşılama ve kendini koruma için biçimlendirilen kurallar ve yaptırımlar yöntemidir. Asıl görevi anti-sosyal davranışlar gösteren toplumun düzenini sağlamaktır. Ortak kültürün ögesini paylaşan iki ya da daha fazla toplumun ortak bir bütün oluşturarak düzenlediği, toplum asayişini denetlemek için uyguladıkları tüm nizamlar halk hukuku olarak tanımlanır.

Yazının icadıyla, farklı bir kültürel alana geçmesiyle ulusallaşma süreciyle birlikte günümüzde yazılı hukuk temelleri atılmıştır. Yazılı kültürü temel alan bürokratik devlet, sözlü kültür ortamındaki yaratmaların etkisinden faydalanmış ve onları kendilerine uygun bir biçime dönüştürmüştür. Günümüze baktığımız zaman ise yazılı kültüre dayalı modern bürokratik devlet kayıtlarını güçlendirirken, halk hukukunun etki alanı ya daralmış ya da ortadan kaybolmuştur. Güroymak Yöresine baktığımız zaman her ne kadar yazılı hukuk kuralları çerçevesinde kalınsa da yöre halkı hukuk kurallarını kendi kuralları doğrultusunda yeni hayat şartlarına da uyarlayarak biçimlendirmişlerdir.

Araştırma sahası, geleneksel kanun kültürellerinin hâkim olduğu bir yer olmasına karşın gerek devlet kurumları aracılığıyla gerek bölgedeki sivil iletişim ağlarının yoğunlaşmasıyla birlikte geleneksel kanunların dönüşmeye başladığı bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelenek ve modern hukukun rastlaşmasının sonucu çok yönlü tesirleri her anlamda kendini bu bölgede göstermiştir.

Güroymak Yöresinde etkili olan sosyal dinamikler (aşiret, geleneksel dini yapılar) nedeniyle toplumsal anlamda dinsel bir etkileşim hâkim olmuştur. Bu tür toplumsal yapıda sözlü hukuk, yüz yüze iletişim ve devlete dayalı hukuki çözümler; Soyut, bireysel, kurumsal yapılara dayalı çözümlerden daha etkili olmuştur.

Araştırma alanı olan Güroymak Yöresinde halk hukuk sistemlerinin kendilerine özgün norm, kanun, yönetmelik araçlarını oluşturdukları devletin uyguladığı resmi hukukun dizgisine müşabih olan işleyiş düzeneği, işlem içerdiği halk hukuk kurallarından hareketle yargılama yapabildikleri yansımıştır. Bu bağlamda kültürün benzerlik çerçevesinde halk hukukunda benzer bir sonuç olduğu ortaya konulmuştur. Böylelikle, hukukun şahsen toplumun menfaatlerini temsil ederek teşekkül ettiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Resmi yasaların kurduğu hukuk kuralları toplumun tüm tabakalarının kavmi,

dini, töre ve bölgesel ümitlerini karşılamadığı için resmi kurumlara gitmek tercih dışı olmuştur. Toplumun resmi kurumlara gitmemesi, akraba bağlarının güçlü olması toplum tarafından resmi kurumlara gidilmesi ayıp olarak görüldüğü için resmi kurumlara gitmek tercih dışı olmuştur. Bu bağlamda devlet hukukunun işlevi çok nadir olarak görülmüştür.

Araştırma bölgesinde halk hukuku bu alanda ortaya çıkarılan normlara aykırı tek bir birey tarafından veya toplu olarak toplum düzenini bozan davranışlar toplumda yaptırımları uygulayan uygulayıcılar tarafından kontrol edilmiştir. Bu bağlamda anti sosyal gösterilen davranışlara karşı bu atılımlar kontrol altında tutulduğu görülmüştür.

Hukukun göreceli değişimi, suç ve ceza kelimelerinin de kişiden kişiye yani göreceli olgular olduğunu ortaya çıkarmıştır. Hukukun göreliliği doğrultusunda, her kültürel katmandaki meşru hukuk normlarının ancak o kültürde hangi davranışların normatif, hangilerinin normatif olmadığı incelenerek anlaşılabilceği görülmüştür. Böylece belirli bir kültürel ortamda normatif kabul edilen ideal bir davranışın, başka bir ortamda normatif olmayan bir davranış olarak algılanabileceği kaydedilmiştir.

Araştırma alanında yerel hukuk sistemi ele alındığında toplumda resmi hukuk ve halk hukukunun işleyişlerinin iç içe olduğu tespit edilmiştir. Bölgede düzenleme işlevi gören halk hukuk düzenlerinin kendilerine ait usullerine göre yaptırımlar uygulamışlardır. Kanun sürecinde yasaların gelenekler, dini inançlar, yasalar, patriarkal ve toplumdaki kadın erkek rolü gibi kaynaklardan üretildiği anlaşılmaktadır. Yürütme yetkisine gelince, diğer bazı yerel hukuk sistemlerinde bu sorumluluğun hukuk ilkelerine göre tarafsız olarak adaleti yerine getirme yeteneğine sahip kişilere şeyh, kanaat önderlerine verildiği belirtilmektedir.

Bu bölgede çözüm mercii olan ve lider/önder kişilerin şeyhler ve kanaat önderleri olarak anıldığını görülmüştür. Uyuşmazlıkların çözümünde uzlaştırıcı veya hakem olarak görevli olan birey halk hukukunun uygulamalarına ilişkin olayların hem gösterilmesinden hem de iletmekle sorumlu olan kişiler olduğunu görülmüştür. Araştırma alanında yer alan bu bireyler yaşlı bir bilgenin özelliklerini sergileyerek toplum içerisinde kendilerine yer edinmişlerdir. Ancak onların toplum içinde etkili olmalarını sağlayan esas dini eğitim düzeyleri, ekonomik ve siyasi güçleri olmuştur. Kanaat önderleri, kan davaları, namus olaylarında vb. anlaşmazlıklarda toplumun anlaşmaya varamadığı durumlarda “em herine şerietê” ifadesi, bireyleri itiraz edemeyecekleri bir çözüm noktasına yönlendirmiştir.

“Şeriatı gidelim” ifadesi, dini liderlerin verdiği kararları kabul etmeleri olarak görülmüştür. İnsanların inançlarına aykırı hareket etmeyeceklerine dair bir inanca sahip olduğu görülmüştür. Çatışma çözümünde arabulucu olarak görev yapan bölgedeki şeyhler ve kanaat önderleri şeriat hukukuna sıkı sıkıya bağlı kalmadığını bunun yerine uzlaştırıcı davranarak ihtilafli taraflar arasında barışa, sulha teşvik etmişlerdir. Şeriatı rehberlik almak dini çağrışım taşısa da genellikle dini emirlerin ötesinde adaleti sağlamanın kültürel bir yolu olarak görülmüştür. Bu bağlamda şeriatı başvurma amacı, toplumun mirasını ve değerlerini temsil eden geleneksel hukuk sistemini ayakta tutmayı amaçlamaktadır. Bölgede genellikle şeyhler veya Seydalar olarak adlandırılan dini liderlerin toplumsal sorunların çözümündeki rolü, devlet müdahalesinin sınırlarının ve biçimlerinin ötesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. İstek ve saygıya dayalı cezaların oluşu toplumun benliğine ve törelerine oturturulmuş ve devamlılığını korumuştur. Şeyhler ve bireylerin varlığı, toplum içerisinde bireylerin hem dini hem de sosyal açıdan disiplin altına alınmasında önemli bir başarı olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma sahasında halk hukuku uygulamalarına odaklanan bu çalışmada, bölgede halk hukuku uygulamalarının gelişmeye devam ettiği gözlemlenmiş ve tespit edilmiştir. Alanda bireyler arası, birey ve toplum arasındaki ilişkiler, toplumun anti-sosyal davranışlara yönelik davranışları, ekonomik ve sosyal yaşamdaki faaliyetler kurullarla düzenlenmiştir. Sözlü hukuk uygulamalarının yaptırımları işlenen suçun nedenlerine göre değişmektedir. Örnek verecek olursak; ceza hukuku uygulamalarında saldırı ve cinayet vakalarında suçun kasten mi yoksa dikkatsizlikle mi işlendiğine göre farklı tepkiler verilmiştir. Bir diğer örnek olarak namus suçu boyutundaki kız kaçırma olaylarında da grupların sebeplerine göre tepkiler farklılık gösterebilmektedir. Nişan atma, cinayet, boşanma gibi olaylara toplumun tepkisi de tarafların algıladığı haklılığa göre değişiklik göstermiştir. Toplumsal tepkilerdeki bu farklılıklar, bu uygulamalardaki yaptırımların doğasını da şekillendirmiştir. Halk hukuku uygulamaları kolektif bir ürün olup ve dolayısıyla işlenen suçlara karşı uygulanan yaptırımlar bölgede yaşayan bireyler tarafından toplumsal mantığa uygun olarak yürütülmüştür. Bu bağlamda kolektif olarak uygulanan yaptırımlar halkın vicdanını rahatlamasına yardımcı olmuştur.

Güroyamak Yöresinde halk hukuku uygulamaları, çocukluktan başlayarak sosyal katılım ve topluma entegrasyona kadar uzanan kültürel asimilasyon çerçevesinde bireylere kazandırılmaktadır. Bireyler bu uygulama sistemini, çerçevesini sorgulamadan,

zorunlu olarak veya isteyerek kabul etmişlerdir. Halk hukukundaki yaptırımlar, toplumsal barışın bozulması, insan hayatına mal olabilecek eylemler, diğer anti sosyal davranışlar da dâhil olmak üzere ahlak, şeref, haysiyet, namus gibi normları ihlal eden suçların varlığı halinde devreye şeyh, kanaat önderleri ara bulucu olarak devreye girmişlerdir.

Araştırma sahasının kırsal kesiminde insanlar sorunlarını pozitif ve dini hukuk uygulamalarından ziyade örf ve adet hukuku uygulamalarıyla çözmeyi tercih etmiştir. Örf ve adet hukukuna göre yürütülen davaların sonuçlanmaması veya çözümsüz kalması durumunda son çare olarak yazılı hukuk yoluna başvurulduğu görülmüştür. Yazılı hukukun araştırma alanında ikincil öneme sahip olmasının nedenleri arasında toplum tarafından uyulmadığı takdirde kabul edilemez yaptırımlara yol açan İslami hukuk uygulamalarından kaynaklanan sonuçların ağırlığından kaynaklanmıştır. Pozitif hukuk uygulamalarında ise köylü ve akrabalık ilişkileri nedeniyle bölgede davaya karışmak ayıp olarak görülmüştür. Ayrıca dava olaylarını topluluk içinde dedikodu olarak yayılmasını engellemek için taraflar, başkalarının bu durumu öğrenmesini engellemeyi amaçlamışlardır. Mahkeme kararlarının bazı durumlarda toplum vicdanını tatmin etmemesi, pozitif hukukun yargılama sürecinin uzun olması ve davalara ilişkin masrafların ortaya çıkması, maddi gücün olmaması gibi nedenlerden dolayı pozitif hukuk uygulamaları ve halk hukuku uygulamalarıyla birlikte kullanılmıştır.

Son olarak Güroymak Yöresinde elde ettiğimiz verilere göre, halk hukuku alanlarında sosyal, kültürel ve kavramsal yönleri kapsayan çoğulcu bir hukuk anlayışı ile toplumsal düzenin sağlandığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Açıl, L. (2007). Toplumsal Değer ve Normlar Açısından Kan Davaları Bismil Örneği. *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Dicle Üniversitesi SBE.
- Akçam, H. (2018). Kırgız Destanlarının Halk Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *(Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. İstanbul Üniversitesi SBE.
- Akkoç, F. (2007). Töre ve Namus Cinayetlerinin Sebep Sonuç İlişkisinin Değerlendirilmesi. *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Polis Akademisi GBE.
- Akyüz, Ç. (2018). “Berdel Evliliği Üzerine Kalitatif Bir Araştırma Mardin Örneği”. *Folklor Akademi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 17-34.
- Arık, F. Ş. (1995). “Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar I Suçlar ve Cezalar”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 28, 1-50.
- Arli, A. (2020). Halk Hukuku Uygulamaları (Van Erciş Örneği). *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE.
- Agitoğlu, N. (2019). “Kültürel Bağlam Çerçevesinde Sözlü Kültürün Hadislere Etkisi”. *The Journal of Turk-Islam World Social Studies*, Sayı 23, 17-28.
- Arslan, E. (2008). *Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Maya Akademi Yayınları
- Artun, E. (2009). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. İstanbul: Kitap Evi Yayınları
- Baş, Ö. C. ve A. Özçelik (2022). “Osmanlı Son Dönem Hukuk Literatüründe Doğal Hukuk-Pozitif Hukuk Ayırımı Mehmet Servet in Mukaddime-i İlm-i Hukuk Adlı Eseri”. *Necmettin Erbakan University*, Cilt 5, Sayı 2, 675–692.
- Bağatur Gencer, R. (2009). İslam Hukukunda Delil Olma Yönünden Örf ve Adet Hukuku. *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE.
- Bardakoğlu, A. (2001). “İstishab” *Türk İslam Ansiklopedisi*, (XXIII, 376-381).
- Başgöz, İ. (2012). *Türkülü Aşk Hikâyeleri*. İstanbul: Pan Yayınları.
- Bodur, H. (2007). *Çeşitli Boyutlarıyla Kan Davası ve Namus Cinayetleri*. *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi SBE.
- Cin, H. Akgündüz, A.(1990). *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Çakır, E. (2018). *Kültürel Bellekte “Ayıplama” Kavramı ve Halk Hukuku Açısından Analizi*. I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi Tam Metini İçinde (s. 237-255).
- Çakır, G. Ö. (2016). *Oğuz Tâifesinin Lisânıyla Dedem Korkud’un Kitabı*. Ankara: Cedit Neşriyat Yayınları.
- Çetin, H. (2005). “Ezelden Ebede; Kadim Bilgeliğin Kutsal Yolculuğu: Gelenek”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 153-171.
- Çiftçi, D.(2016). *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre İslam Tarihçiliği. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara Üniversitesi SBE.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı yayınları.
- Dağcı, Ş. (2002). “Kısa” *Türk İslam Ansiklopedisi*, (XXV, 488-495). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dal, Ege, E. (2023). *Türk Halk Hukuku Mersin ili Silifke İlçesi Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Mersin Üniversitesi SBE.
- Demir, S. (2023). *İletişim olgusu bağlamında walter benjamin ve walter ong un sözlü ve yazılı kültüre bakış açıları. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. İstanbul Üniversitesi SBE.
- Demir, S. (2012). “Kültürel Bellek, Gelenek ve Halk Bilimi Müzeler”. *Millî Folklor Dergisi* Cilt 24, Sayı 95. .
- Demirtaş, S. (2018). “Türk Halk Hukukunda Bir Ant Yemin Şekli Olarak Değnekten Atlama Konya Meram Yatağan Örneği”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, 332–340.
- Delice, A. (2004). *Hukukun Antropolojik Kaynakları: İlkel Toplumlarda Toplumsal Çatışma ve Çatışmanın Çözülmesinde İlkel Hukuk. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. İstanbul Üniversitesi SBE.
- Delice, A. (2013). *Antropoloji Penceresinden Hukuk: Basit Toplumlarda Akrabalık İktidar ve Çıkar İlişkileri*. İstanbul: Levha Yayınları.

- Dönmez, K. İ. (2000). *Türk İslam Ansiklopedisi*, “İcmâ”, (XXI, 417-431). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dursun, A. (2016). *Türk Halk Hukuku*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Düşgün, F. Ş. (2007). Örf ve Âdetlerin İslam Hukukuna Etkisi. (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE.
- Düzgün, D. (2007). “Divanü Lügati’t-Türk’te Sosyal Normları Karşılıyan Kavramlar.” *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 35, 201-215.
- Düzgün, D. (2022). *Üretim, İcra ve Aktarım Ortamları Bakımından Sözlü ve Yazılı Kültür*. Culture and Civilization, Cilt 1, Sayı 3, 1-5.
- Dinç, Kaya, H., ve N. Şahin (2009). “Bir Kadın Sağlığı Sorunu Töre ve Namus Cinayetleri”. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, 123–132.
- Efe, A. (2011). “İslam Hukukunda Ceza İnfaz Yetkisi Açısından Töre Cinayetleri”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 24, 105-119.
- Ekici, M. (2000). “Halk, Halk Bilimi, Halk Bilgisi Üzerine Bir Deneme” *Milli Folklor Dergisi*, Cilt 45, Sayı 12, 2-8.
- Erdal, T. (2013). *Sözlü ve yazılı kültür tartışmaları açısından Fuzûlî şiirlerinde varyantlaşma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yozgat Bozok Üniversitesi SBE.
- Erdoğan, H. G. (2018). *Türk Töresi Eski Türklerde Töre Uygulamaları*, Ankara: Karakum Yayınevi.
- Evcim, H. (2011). *Sosyolojik Açısından Afyonkarahisar İlinde Suç ve Suçluluk: Yaralama ve Cinayet Suçları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE.
- Gezer, S. (2023). “Sözlü Tarih Yaklaşımının Folklor Çalışmaları İçin Önemi”. *Akademi Dergisi*. Cilt: 6, Sayı 2, 955-967.
- Goody, J. (2013). *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim “Okur Yazarlık, Aile, Kültür ve Devlet Üzerine İncelemeler.”* Osman Bulut (çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Gözler, K. (2014). *Hukukun Temel Kavramları*. Bursa: Ekin Yayınları.

- Gofman, E. (2018). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. Barış Cezar (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk Töresi*. Hikmet Dizdaroğlu (hızl.). Ankara: Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları.
- Gökalp, Z. (2011). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Gözler, K. (2014). *Hukukun Temel Kavramları*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Günindi, A. (2010). *Türk Ceza Kanun'unda Kan Gütme Saiki İle Adam Öldürmek. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.
- Hancıoğlu, H. (2016). "Gelenek üzerine". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Cilt 2, Sayı 1, 1-14.
- Imamumad, T. (2019). *Geleneksel Kazak Toplumundaki Örfi Kuralların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Marmara Üniversitesi SBE.
- Irons, W. (2019). *Siyasi Bir Seçim Olarak Göçebelik Yomut Türkmenleri Örneği*. Der ve Resul Kürşat Şahsi (çev.). Türkmenler Üzerine Makaleler. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Işıқтаç, Y. (1991). *Hukukun Kaynağı Olarak Örf ve Adet Hukuku. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. İstanbul Üniversitesi SBE.
- Işıқтаç, Y. Koloş, U. (2017). *Hukuk Sosyolojisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Işık, İbrahim S. (2014). *A'dan Z'ye Kürtler Kişiler Kavramlar Kurumlar*. İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- İbiş, Ş. (2017). *Şer'i Hukuktan Medeni Hukuka Evlilik: Çorum Örneği (1840-1930)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi SBE.
- Gürçayır, T. (2006). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Kaya, K. (2014). "Kanun ve Kültür Töre Kavramının Hukuki ve Sosyolojik Bir Analizi". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı 16, 405-440.

- Karataş, H. (2018). *Halk Hukuku Uygulamaları ve Sürgün Gelinler*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Kargı, S. (2003). *İslâm Hukukunda Kadının Evlenme Ehliyeti ve Boşanma Yetkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.
- Karataş, F. (2010). *İslam Hukuku Açısından İddet ve Boşanmış Kadının Evliliği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE.
- Karagöz, N. (2021). Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Geçiş Bağlamında Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kastamonu Üniversitesi SBE.
- Kardaş, C. (2012). “Tarihsel Olayların Dengbêjler Aracılığıyla Sözlü Kültüre Aktarılması” *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 199-206.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kumaş, M. S. (2007). Çok Hukuklu Sistem ve İslâm Hukukundaki Yeri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi SBE.
- Kökçam, E. S. (2018). *Türk Ceza Hukuku İle Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Hırsızlık Suçu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi SBE.
- Kaya, K. (2014). “Kanun ve Kültür: Töre Kavramının Hukuki ve Sosyolojik Bir Analizi”. *Türkiye adalet akademisi dergisi*, Cilt 5, Sayı 16.
- Küçükbasmacı, G. (2015). “Safahatta Hayatın Farklı Hâlleri ya da Sözlü Kültür Ortamları”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyatve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, 350–369.
- Küçükbasmacı, G. (2012). “Halk Anlatısının Sözlü Kültür Ortamlarında Değişim ve Dönüşüm: Oda ve Konak.” *Turkish Studies (Elektronik)*, Cilt 7, Sayı 2, 769-792.
- Malinowski, B. (1998). *İlkel Toplum*. Hüseyin Portakal (çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Mauss, M. (2006). *Sosyoloji ve Antropoloji*. Özcan Doğan (çev.). Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Mandaloğlu, M. (2016). “İslamiyet’ten Önce Türklerde Aile Hukuku”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 33, 133-159.

- Nacak, M. (2013). Hırsızlık Suçu. (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.
- Nar, M.Ş. (2013). “Kültürel Hukuk: Geleneksel Kontrol Mekanizmaları”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt 0, Sayı 108, 273-290).
- Ulutaş, E. (2015). Toplumsal Bir Tıp Kanaat Önderi. (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*). Selçuk Üniversitesi SBE.
- Uğurlu, M. (2018). “Âşık Tarzı Şiir Geleneği İle Divan Edebiyatı Şiir Geleneğinin Sözlü/Yazılı Kültür Bağlamında Etkileşimi” *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 20-37.
- Ünsal, A. (1974). “Hukuk ve Toplumsal Yaşam (Hukuksal İlişkilerin Kaynakları Üzerine Bir Deneme”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 29, Sayı 02, 143-166.
- Ünsal, O. N. (2018). İslam Borçlar Hukukunda Temel Hukuk İlkeleri-(Mebisüt Örneği). (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi SBE.
- Oğuz, M.Ö. (2003). “Birincil Sözlü Kültür Çağı ve Karacaoğlan Şiiri”. *Milli Folklor Dergisi*, Cilt 8, Sayı 58, 31-38.
- Oğuz, M.Ö. (2012). “Yazılı Hukuk ve Sözlü Hukuk Açısından Evlenme Pratikleri ve Töre Cinayetleri”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı 95, 103-113.
- Oğuz, M. Ö. (2007). “Çağdaş Kentin Hukuku ve ‘Töre’ Cinayetleri”, Edebiyat ve Dil Yazıları, Mustafa İsen Armağanı, S. Eker ve A. K. İslam (ed.). Ankara: Grafiker Yayınları, 449-456.
- Ong, W. J. (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür*. Sema Postacıoğlu Banon (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ökten, Ş. (2009a). *Aşiret, Akrabalık ve Sosyal Dayanışma: Geleneksel Hayatı Yönetme Biçimi. Aile ve Toplum*, Cilt 5, Sayı 18, 99-110.
- Ökten, Ş. (2009b). “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, Vol. Cilt 2, Sayı 8, 302-312.
- Ökten, Ş. (2010). “İktidarın Sosyolojik Kimliği: Aşiretlerde İktidarın Biçimi ve Kaynakları”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 13 Sayı 2, 183- 215.

- Önder, A. R. (1976). *Geleneksel Halk Hukuku*. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. IV. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Örnek, S, V. (1995). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özcan, M,T. (2012). *İlkel Topumlarda Toplumsal Kontrol*. İstanbul: Levha Yayınları.
- Özcan, B. (2016). *Miras Hukuku*. Ankara: Turhan kitabevi.
- Özcan, M.T. (2014). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 1*. İstanbul: Vedat kitapçılık.
- Özcan, M. T. (1998), *İlkel Topumlarda Toplumsal Kontrol: Hukuk Dışı Mekânizmalar ve İlkel Hukuk*, İstanbul: Özne Yayınları.
- Özeroğlu, A. (2014). “Türk Ceza Kanunu Bakımından Töre Kavramının Değerlendirilmesi ve Türkiye’de Töre ve Namus Algısı” *Ceza Hukuk Dergisi*, Cilt 9, Sayı 24, 253-270.
- Pamir, A. (2009). “Orta-Asya Türk Hukukunda Töre Kavramı”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Cilt 58, Sayı 2, 359-376.
- Redfield, R. (2002). “İlkel Hukuk”, Haydar Burak Gemalmaz (çev.). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 60, Sayı 1-2, 287-307.
- Poyraz Tacoğlu, T. (2011). “Türkiye’de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri ve Evlilikler Üzerinde Törenin Etkisi”. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, Cilt 2, Sayı 4, 114-143.
- Saban, A. (2016). İslam Ceza Hukukunda Diyet ve Âkile Sistemi. *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Sabahattin Zaim Üniversitesi SBE.
- Sağlam, R. (2019). Türk Medeni Hukukunda Evlat Edinme. *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Akdeniz Üniversitesi SBE.
- Sargın, İ. (2009). “Toplumsal Düzen Açısından Hukuk ve Devlet”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, Cilt 9, Sayı 2, 157-178.
- Selçuk, S. (2015). *Eski Çağlarda Suç Hukuku. Prof. Dr. Nevzat Toruslu’ya Armağan, 1013*.
- Sevindik, A. (2013). Halk Hukuku ve Köy Odaları: Sivas Şarkışla Gümüştepe Köyü Örneği. *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Hacettepe Üniversitesi SBE.

- Sevindik, A. (2018). “Köy Odalarından Hareketle Bir Orta Anadolu Köyünün Halk Hukuku Algısı”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 29, 27-48.
- Supiot, A. (2014). *Hukukun Antropolojik Kaynağı Üzerine Bir Deneme*. Bilge Açımız (çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Şaban, Z. (2019). *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlül-Fıkh)*. İbrahim Kafi Dönmez (çev.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şakar, M. (2017). Bir Bürokrat Olarak Türkiye’de Hâkim (Osmanlı İlmiyesinden Cumhuriyet Bürokrasisine). (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*). Ankara Üniversitesi SBE.
- Şemsettin S. (ed). (1311). *Kamusul Alam*. (1). İstanbul: Mihran Matbaası.
- Şimşek, S. (1998). “Şeref” Kavramı Temelinde Doğu’da ve Batı’da Bireye Bakış: Kan Davası ve Düello Gelenekleri”. *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı 76, 160-186.
- Simmel, Georg (2009). *Bireysellik ve Kültür*. (çev: Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Şişman, B. ve Meral, Ali Ç. (2016). “Sevinç Çokum’un Romanlarında Sözlü Kültür Aktarımı”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, Cilt 1, Sayı 29, 13-32.
- Subaşı, N. (2003). *Öteki Türkiye’de Din ve Modernleşme*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Sümer, F. (2009). *Yerel Bir Güç Olarak Aşiretin Siyasal Fonksiyonu*. (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Sümer, N. (1998). “Bir Kültür Ürünü Olarak Hukuk”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Cilt 38, Sayı 1-2, 313-321.
- Takman, U. (2015). *Kutsal Kitaplarda Hırsızlık*. (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi SBE.
- Tezcan, M. (2000). *Türk Ailesi Antropolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tezcan, M. (2019). “İlkel Toplumlarda Başlık Parası Geleneği”. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, Cilt 9, Sayı 1, 415-426.
- Tezcan, M. (1981). *Kan Davaları: Sosyal Antropolojik Yaklaşım*, (2. Baskı), Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

- Tezcan, M. (2003). *Türkiye’de Töre (Namus) Cinayetleri Sosyo-Kültürel Antropolojik Yaklaşım*. Ankara: Natürel Yayınları.
- Tezcan, M. (2003b). “Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümlemesi”, *Aile ve Toplum Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, 41-49.
- Turan, A. (1991). “Törelerimizde Kalın (Başlık) Âdeti”. *Milli Folklor Dergisi*, Cilt 2, Sayı 12, 39-43.
- Tunç, G. (2016). “Birincil ve İkincil Sözlü Kültür Bağlamında Sanal Ortamda Şiir Paylaşımları ve Tipleşme”. *Milli Folklor*, Sayı 109, 153–162.
- Türkmen, F. (2011). “Dede Korkut’ta Halk Hukuku Unsurları” *Bilig Dergisi*, Sayı 58, 245-257.
- Türkdoğan, O. (2013). *Günümüz Türk Toplumunda Doğu - Güneydoğu ve Kabile - Aşiret Yapısı*. İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Weber, M. (2014). *Bürokrasi ve Otorite*. (7. Baskı). H. Bahadır Akın (çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Yanardağ, A. (2017). “Örf ve Adetler Sosyolojisi”. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 9, 39-63.
- Yalçın-Heckmann, L. (2012). *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*. Gülhan Erkaya (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yağcı, M. (2005). Yazılı Kültürün Düşüşü, sözlü Kültürden Yazılı Kültüre ve Elektronik Kültüre Geçiş Süreçlerinde Düşünsel ve Toplumsal Değişimler (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.) Ankara Üniversitesi SBE.
- Yetkin, F. (2022). Bitlis’te Halk Hekimliği. (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Muş Alparslan Üniversitesi SBE.
- Yıldırım, D. (1989). “Sözlü Kültür ve Folklor Kavramları Üzerine Düşünceler”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı 3, 16-17.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yılmaz, B. (2003). *Geleneklerin ardındaki ölümler: Töre cinayetleri*. Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı 8.

Yılmaz, H. (2005). “Gelenek, Gelenekçilik ve Gelenekselcilik”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 39-53.

Yüksel, M. (2012). “Hukuk kültürü kavramına sosyolojik bir bakış”. *İletişim Kuram Ve Araştırma Dergisi*, Sayı 35, 1-18.

KK.1. Yaşı 55, erkek, evli, lise, Güroymak Medresesinde müderris.

KK.2. Yaşı 45, erkek, evli, ortaokul, çiftçi.

KK.3. Yaşı 39, erkek, evli, lise, çiftçi.

KK.4. Yaşı 25, erkek, bekâr, ortaokul, serbest meslek.

KK.5. Yaşı 27, erkek, bekâr, lise, serbest meslek.

KK.6. Yaşı 22, erkek, bekâr, üniversite, öğrenci.

KK.7. Yaşı 45, kadın, evli, ilkokul, ev hanımı.

KK.8. Yaşı 25, erkek, evli, lise, serbest meslek.

KK.9. Yaşı 26, erkek, bekâr, lise, serbest meslek.

KK.10. Yaşı 23, erkek, bekâr, ortaokul, medrese öğrencisi.

KK.11. Yaşı 38, kadın, evli, ilkokul, ev hanımı.

KK.12. Yaşı 48, erkek, evli, okumamış, serbest meslek.

KK.13. Yaşı 35, kadın, evli, okumamış, ev hanımı.

KK.14. Yaşı 50, erkek, evli, ortaokul, medrese personeli.

KK.15. Yaşı 28, erkek, evli, lise, çalışmıyor.

KK.16. Yaşı 17, kadın, bekâr, lise, öğrenci.

KK.17. Yaşı 16, kadın, bekâr, lise, öğrenci.

KK.18. Yaşı 30, erkek, evli, lise, güvenlik memuru.

KK.19. Yaşı 28, erkek, evli, lise, serbest meslek.

KK.20. Yaşı 58, erkek, evli, okumamış, çiftçi.

KK.21. Yaşı 55, erkek, evli, okumamış, çiftçi.

KK.22. Yaşı 45, kadın, evli, okumamış, ev hanımı.

KK.23. Yaşı 38, kadın, evli, okumamış, ev hanımı.

KK.24. Yaşı 35, erkek, evli, lise, sağlık personeli.

KK.25. Yaşı 24, kadın, bekâr, lise, çalışmıyor.

KK.26. Yaşı 50, kadın, evli, okumamış, ev hanımı.

KK.27. Yaşı 32, kadın, evli, lise, ev hanımı.

KK.28. Yaşı 60, kadın, evli, okumamış, ev hanımı.

KK.29. Yaşı 48, kadın, evli, ilkökul, ev hanımı.

KK.30. Yaşı 28, kadın, evli, üniversite, ev hanımı.

KK.31. Yaşı 26, kadın, evli, lise, ev hanımı.

KK.32. Yaşı 26, kadın, bekâr, üniversite, öğrenci.